
4
MORAVIA MAO'NUN KÜLTÜR İHTİLALİ
ALBERTO MORAVIA
MAO'NUN KÜLTÜR İHTİLALİ
e

Alberto Moravia

MAO'NUN KÜLTÜR İHTİLÂLİ

e yayınları
ankara cad.
13/2
istanbul

MAO'NUN KÜLTÜR İHTİLÂLİ

Alberto Moravia
İkinci Baskı
e yayınları

MAO'NUN KÜLTÜR İHTİLÂLİ

aiberto moravia'dan çeviren aydil balta * e yayınları 4 * türkiye yayın hakkı bombiani / onk copyright ajansı / e yayınları * kapak: sungu çapan * birinci baskı: ekim 1968, ikinci baskı: mayıs 1971 * dizgi baskı: yelken matbaası * cilt: alibaba ciltevi * e yayınları ankara cad. 13/2 tel: 268142 p.k. 12 Istanbul

alberto
moravia

MAO'NUN KÜLTÜR İHTİLÂLİ

türkçesi
aydil balta

e yayınları

GİRİŞ

B Demek Çin'den geliyorsun?

A Çin'den geliyorum, evet.

B Orada seni en çok etkileyen neydi?

A Yoksulluk.

B Yoksulluk mu?

A Evet.

B Çinliler yoksul mu?

A Evet, Batı'daki refah anlayışına göre, Çinliler yoksul.

B Onların yoksulluğu sende ne izlenim bıraktı?

A Rahatladım.

B Yok canım! Benim bildiğim yoksulluk alçalma, mahrumiyet çekme demektir. Sen rahatlıyorsun. Nasıl oluyor bu?

A İnsan duygularında yanılamaz. Çin'de kaldığım sürece rahatlık duydum. Bana nedenini soruyorsun. Şimdiye kadar düşünmemiştim. Şimdi düşünüp sana cevap vermeye çalışacağım.

B Batı'da yoksulluk insana rahatlık getirmez. Tam tersine bir sıkıntı, bir başkaldırma isteği uyandırır. Örneğin, Amerika'da «getto» larını yakan Amerikalı zencilere bak.

A : Amerika'da zengin de var, yoksul da. Yoksullar, zenginler varolduğu için, zenginler de yoksullar varolduğu için var Amerika'da. Oysa Çin'de yalnız yoksullar var.

B Doğru, Çin'de herkes yoksul. Bunu daha önce düşünmeliydim.

A : Evet, hepsi yoksul. Ama onlara yoksul demek yanlış. Başka bir şey demek gerekir.

B Ne gibi?

A Bilmem. Bir zenginle kıyaslamadan, kendiliğinden yoksul birini tanımlayacak söz yok.

B Öyleyse Çin'in yoksulluğu gerçekte nedir?

A Zenginliğin yokluğu diyeceğim. Aslında insanın doğal durumu.

B Biraz daha açıkla.

A Çok basit. İnsan, orman hayvanları gibi herşeyden yoksun doğar. İnsan doğduğunda insan da değildir. İnsan olmak için, kendisini insan yapan şeyleri edinmek zorundadır. Bir başka deyimle, kendisini hayvandan ayıran şeyleri. Çünkü insan hayvana çok yakın bir yaratıktır; öyle ki sık sık, insan olmağa değip değmediği düşünülür. Ama insan, insan olmak istemiştir işte. Oysa insan olmak için gerekenler, ne fazla ne eksik, yoksulluğun sınırları içinde, yoksulluğun özünde vardır. Bu sınırların ötesinde zenginlik, fazla olan başlar. Yoksulluk insanın doğal halidir.

B Demek zenginlik, sana göre insana aykırı bir durum.

A Evet aykırı, üstelik insanlık dışı.

B Peki nedir bu insanlık dışı durum?

A İnsanlık dışı durum, gereksiz ve fazla olan her şeye bir anlam vermektir.

B Fazla ve gereksiz olanın anlamı yok mu?

A Hiç yok. Olsa, gereksiz sayılmaz.

B İnsan ne zaman gerekli, yâni beşerî olanı geçip gereksiz yani insanlık dışı olana varır?

A : Çin'e dönelim. Sokaklarda görülenlere göre Çinlilerin gerekli olan herşeyi var, fazlası yok; hayır, hiç olmazsa şimdilik fazlası yok. Daha önce de söyledim sana, Çinliler yoksul. Yine de kimse eksiksiz insanlar olduklarından şüphe edemez, kimse bir şeylerinin eksik olduğunu ve bu eksiklerini zenginliğin, yani fazlanın tamamlayacağını düşünemez. Otuz yıl önce de Çin'e gittim. Yoksullar, yaşamak için gerekeni çok güç bulanlar, bir de ihtiyaç fazlası içinde yüzen zenginler vardı. Birinciler alçalmış, ikinciler insanlıktan çıkmıştı. Zenginlerle ihtiyaç fazlaları yok olur olmaz yoksullar, şimdilik çok az şeyle yetinseler bile, insanlığa dönüştü.

B Yine de zenginlikte, bollukta; şen, şakrak, canlı bir yan var. Yaşamak için gerekli olanı elde etmek insanı insan yapmaya yeter, tersini söylemiyorum, ama çok tatsız.

A Çağdaş dünyada bolluk yok. Varolan, üretim. Bunun da ne şen, ne canlı bir yanı var.

B Bollukla üretim arasında nasıl bir ayırım yapıyorsun?

A Bolluk ne insanı yorar, ne de para ve güç

harcamasını gerektirir, bir tabiat vergisidir. Tüketmek için değildir, yaratıcı güce seslenir. Üretim, tam tersine insanı yorar, parasını ve zamanını alır. Bu nedenle de hiç bir zaman bolluk değildir. Üretim bir tekrardan, gittikçe artan bir tüketim ihtiyacına cevap vermek için aynı şeyin durmadan kopyasını çıkarmaktan başka şey değildir.

B Nasıl istersen. Ama gidip Çinlilere yoksulluğun, insanın doğal durumu olduğunu söylersem bana karşı çıkabileceklerini kabul edersin. Komünizmin sınırları içinde kalmak ve onun olanaklarını korumak şartıyla, gerçekten zengin olmasalar bile Çinliler, daha az yoksulluğu istiyebilirler.

A Olabilir. Böyle kalıp kalmıyacağını pek bilmem ama bugün karşımıza çıktığı haliyle, söz ediyorum Çin'den. Bir başka deyimle Çin, bugün gerçekleşmiş bir hayâl -ütopya- dir. Belki ister istemez, belki raslantı sonucu ama önemli değil. Bu hayâl gerçekleşmiş ve ben onu yargılarıma örnek alıyorum. Çin, zenginler varolduğu için yoksulların, yoksullar varolduğundan zenginlerin bulunduğu Sovyetler Birliğine bağlı ülkeler de dahil, öteki ülkelere dönebilir. Ama şu sıra Çin yoksul bir ülkedir, orada zenginler yoktur, bu ülkede doğal olan yoksulluktur.

B Seni anlıyorum. Gerekli olandan fazla üretim ve tüketim insanlık dışı birşey. Güzel. Ama insana gerekli olup olmayanı kim gösterecek?

A İnsanın kendisi ya da sağduyu.

B Tarihin öyle dönemleri var ki o sıralar insan olmak için her şeyden önce mal edinmek, zenginliğini gözler önüne sermek gerekirdi. Örneğin Rönesans'ı alalım.

A Tarihin çeşitli dönemleri, hattâ genel olarak tarih bile beni hiç ilgilendirmiyor. Beni ilgilendiren bugündür.

B Öyleyse bugünü konuşalım. Tekrar ediyorum, gerekenin, insanca, doğal olanın nerede bitip ihtiyaç fazlasının, insanlık dışı ve doğal olmayanın nerede başladığını kim bilecek?

A Söyledim ya, sağduyu gösterecek.

B Sağduyuya büyük bir güvenin var.

A Var. Sıradan insanda sağduyunun varlığına inanıyorum. Dünyadaki şeyler karşısında bu sağduyu akıldan çok —nasıl demeli— açlık ve kayıtsızlık, zevk ve sıkıntı, istek ve tokluktan v.s. anlar. Sağduyu sahibi sıradan insan zenginlik yüzünden insanlığından çıkışına içerliyebilir, bundan sıkılabilir. Düşünürler ve ihtiyaç fazlası üreticileri **tersini de söyleseler, o zaman özgürlüğüne kavuşur.**

B Zenginliğin karşısında sağduyu ne yapacak? Yâni zenginlikten sıyrılmak için hangi yolu seçecek.

A Zenginlik karşısında sağduyu bir çeşit tepki gösterecek. İnsanlık dışının doruğuna varınca, insanlık yoksulluğu isteyecek ve yoksulluğu elde edecek.

B Kendiliğinden? Bir tepki sonucu? Ama insanlığın yürüyüşü uzun bir gelişim, pahalıya mal olan bir yoldur.

A Bu da insanca bir gelişim olur. Üstelik insan yavaş yürür.

B Zenginlikten sonra yoksul olmak için insanoğlu ne yapacak?

A Hiç birşey yapmıyacak.

B Bununla ne demek istiyorsun?

A : Yâni artık tüketemiyecek; ancak çok gerekli olanı üretecek.

B Ama insan üretmeyi ve tüketmeyi sever.

A Hangi insan?

B İnsan işte, genellikle bildiğimiz insan.

A Genellikle bildiğimiz insana diyeceğim yok. Evet, günümüz insanı üretmeyi ve tüketmeyi seviyor. Ama yarının insanı çok başka olabilir.

B Somuta, elle tutulabilene dönelim. Bugün yer yüzünde görülebilen, gerçek zenginlik ve

yoksulluktan söz ediyoruz. Günümüzün en insanca yoksulluğu nerede?

A : Bana kalırsa Çin'de. Şu sıradaki, tam şu andaki Çin'de ama. Şimdilik temsil ettiği hayâli - ütopya - **Çin'in, devamlı bir gerçeğe dönüştürmek isteyeceği, bunu başarabileceği kesinlikle söylenemez. Yarının Çin'inin de bugünün koşulları içinde olup olmayacağı belli değil. Hayâlin hayâl olmaktan çıkıp gerçeğe dönüşmesi için devamlılığı gerekir.**

B En insanlık dışı zenginliğin nerede olduğunu söyler misin?

A Bana göre Batı'da.

B Sırayla gidelim. Önce Çin. Orada, dediğin gibi yoksulluk hayâlinin devamlı olduğunu, yine senin deyiminle, devamlı bir gerçeğe dönüştüğünü kabul edelim. Bu sonucu elde etmek için ne yapacak Çinliler?

A Bugün yaptıklarını yapmaya devam edecekler yalnızca.

B Ama Çinlilerin Çin'i değiştirmek zorunda olduklarını, bu tarım ülkesinin bir sanayi ülkesi haline gelmesi gerektiğini biliyorsun. Sanayi devrimini başarıya ulaştırmak için yapılan sermaye yatırımının olağan sonucu Çinlilerin bu yoksulluğu.

A Biliyorum. Batının yüz yıl, Rusya'nın kırk yıl önce yaptığını Çinliler şimdi yapıyor.

B Sanayi devriminin başarıldığını, gitgide daha büyük bir kâr payının biriktiğini, yatırımların gerekliliğinin gitgide azaldığını kabul edelim. Birikmeye devam eden bu sermayeyi Çinliler ne yapacak? Maaşları arttıracak, bu paraları harcamaya imkân veren hafif bir tüketim sanayii kuracaklar. O zaman Çin de diğerleri gibi zengin bir ülke olacak.

A Doğru. Ama hayâlden -ütopya- **söz ettiğimizi unutma. Çin'de hayâl** -ütopya- **mevcut, üstelik hayâlin** -ütopya- **tarih olması yolunda bir eğilim de var. Hayâl** -ütopya- **tabiî hayâlci çözüm yolları getirir.**

B Zenginleştiği halde yoksul kalmak için Çin'in ne gibi hayâlci çözüm yolları seçeceğini gerçekten çok merak ediyorum.

A Hayâlin herşeyden önce bilince dönüşmesi gerek. Bir kere bu bilinç yaratılırsa zenginliğin bir günah, bir hata, bir suç olarak hissedilmesini sağlamakla çözüm yolu bulunacak.

B Hristiyanlıkla aynı şey denendi ama pek iç açıcı sonuçlar alınamadı.

A : Yine de birkaç yüzyıl için **hristiyanlık, yoksulluğu insanın ideal durumu yaptı. Bugün için bile önemli bir sonuç. Dikkat et, zaman ve mekân dışında, genel değil, içinde yaşadığımız mekân ve zamana uygun olarak konuşuyorum. Hristiyanlığın önerdiği durum,** ideal **diye tanımlanıyordu. Bunun bir iflâs belirtisi olduğunu kabul**

ediyorum. Bu kez yoksulluğu insanlığın ideal durumu **yapmamak gerek. Yoksulluk insan için tek sonuç, gerçek ve doğal tutumu olmalıdır.**

B Bütün bunlar nasıl gerçekleşecek?

A Kısacık tarihinde ilk kez insanlığın tümü zenginleşecek ve fazla'dan yararlanacak. İnsanlığın bir bölümü zenginleşmiyecek, bütün insanlar zenginliğin ne olduğunu bilecek. Bütün insanlık zenginliğin ne denli insanlık dışı olduğunu anlayınca, hep birden yoksulluğu istiyecek.

B Kabul edelim. Ama, şimdilik, insanlığın üçte ikisi zenginlikten uzak kalmak şöyle dursun öyle yoksul ki karnını güç doyuruyor. Yine de kabul edelim. Demek zenginlik bir günah, bir hatâ, bir suç sayılacak. Oysa bir yerlerde bulunacak, örneğin devletin kasasında. Kasadaki zenginlik ne olacak?.

A Bunu da düşündüm. Firavunları hatırlıyor musun?

B Firavunların bu işle ilgisi ne?

A : Piramitlerin neden bu kadar büyük, neden onlara bunca zaman, iş ve para yatırımı yapıldığını hiç düşündün mü?

B Öyle, neden?

A Bana kalırsa, insanın elinde ihtiyaç fazlasının kalmamasına çalışılıyordu. Geri kalan her-

şey yokedilmekteydi. Savaş çağında savaş neyse, barış çağında da Piramitler o. Zenginliği yok edip insanın yoksulluğunu değiştirmiyen bir şey.

B İyi ama bizim piramitlerimiz nerede?

A : Bizim piramitlerimiz Merih'i, Venüs'ü, Ay'ı fethetmek, gezegenlerarası yolculuklar yapabilmek için sürdürdüğümüz bilimsel çalışmalar, projeler. Ölçüsüz yanları, kullanılan büyük adam sayısı, gerektirdiği büyük iş gücü ile bu bilimsel çalışmalar Piramitlerin bir eşidir. Piramit, sırtını dine dayamış despot yöneticinin saçma, geçici bir hevesiydi. Bütün bir uygarlığın ekseni, merkeziydi. Günümüzün gezegenlerarası yolculukları da aynı şey.

B Bir örnek vermek gerekirse, Amerika Birleşik Devletleri hem savaşıyor, hem de Piramitleri, yâni feza araştırmaları var. Bütün bunlar, Amerika'nın zengin bir ülke olmasını engellemiyor.

A : Nasıl Çin geçici **olarak yoksulsa, Amerika Birleşik Devletleri de** geçici **olarak zengin. Yoksul, yâni doğal ve insanca bir insanlığın örneğini vermek için Çin'den yararlandıysam, zengin, yâni doğal olmayan, insanlık dışı bir insanlık örneği için, Birleşik Devletler'den yararlanacağım.**

B Birleşik Devletler'den mi, yoksa genellikle Batı'dan mı söz ediyorsun?

A Birleşik Devletler'i Batı'nın örnek bir ülkesi olarak alıyorum. Aslında sözünü ettiğim Batı.

B Batının zenginliğini hep sürdüremiyeceğini mi sanıyorsun?

A Her zaman zengin olamıyacağı muhakkak. Üstelik yoksullaşmak için elinden geleni yapıyor. Ama geleceği bırakalım, günümüzde kalalım. Zenginliğin insanlık ve doğa dışı olmasının nedenlerini arıyalım.

B Arıyalım.

A : Kim olursa olsun, bir adam düşünelim; diyelim ki bu adam yeni, hiç gereksiz bir şey icat ederek zengin olmayı kuruyor. Örneğin yürürken müzik sesi veren bir pabuç buluyor. Seri halinde çıkarıp bol bol satmak için böyle bir pabucu bulan ne yapar?

B Bilmem. Belki bir reklâm kampanyasına girişir.

A Tamam. Reklâm yapar. Yâni müzikli pabucun gerekliliğini yaratır; dikkat et, pabuç satışa çıkmadan böyle bir gereklilik yoktur. Hiçbir üretici: İhtiyaç duymadığınız bir şeyi size satıyorum, **demez. Her zaman:** Vazgeçemiyeceğiniz bir şeyi size satıyorum, **diyecektir. Fazla'nın bu gerekliliğe dönüşümü, tüketiciyi yaratır.**

B Tüketicilere her yerde rastlanır. Çinli bile, pantalon aldığı zaman tüketicidir.

A **Hayır, tüketici değildir. Kendisi için gerekli olan bir giysiyi alan adamdır.** Bu adamın kafasında yarattığı insan kavramına göre. **Burada aldığı bacaklarını, karnını ve kıçını örtecek bir giysidir. Ama tüketici bir barsaktır.**

B Bu deyimi de nereden çıkardın?

A : Evet, tüketici bir barsaktır. Bir ağız, bir sindirim organı, bir de anüs pisliklerin püskürtüldüğü delik **ten ibaret, ilkel hayvancıklara benzeyen biri. Bu hayvancıklar yutmak, sindirmek ve boşaltmaktan başka şey yapmazlar.**

B Ama pantalon üretimine oranla da, pantalon alan Çinli bir barsaktır.

A Bir ayırım yapmak gerek. Tüketici tükettiği için değil, ilkel hayvancıklar gibi, görevinin tüketmek olduğuna inandırıldığı için barsaktır. Yoksul Çinli, çırılçıplak kalmamak için pantalon alır. Tüketici, her çeşit toprağı sindirim organının içinden geçiren solucan gibi her türlü tüketime hazırdır.

B Yâni tüketici bir solucan mı?

A : Ahlâk yönünden barsak, solucan **sözleri sana kasıtlı geliyorsa bırakalım bunları. Tüketicinin, üretimi tüketime bağlayan bir halka olduğunu söyleyelim. İnsandan bir halka; ama, yalnızca bir halka. Üreticiyle tüketici, sana sözünü ettiğim solucanının iki ucuydu.**

B İnsan yalnız üretici ve tüketici mi? Yâni ne doktor, ne sanatçı, ne işçi, ne **köylü?**

A Üretimle ürün, tüketimle sürümü kastediyorum. Bu, en incelmiş ve en garip ürünlere de uygulanır.

B Her neyse, yâni Batı'lı adam üretmek ve tüketmekten başka şey düşünmüyor demek?

A Tamam.

B Kendini de düşünmüyor?

A Sözünü ettiğin kendi **yok. Ya da üretim ve tüketim denen, birbirini izleyen iki** an**'da var. Ama temelde tüketiciyi gerçekten tanımlayan şey tüketme olduğuna göre** açlıktan öleceği için tüketmiyen üretici bulunmaz ama üretmeyen tüketici vardır. İster kapitalist olsun ister komünist, bütün ülkelerde üretici yemek yer **çağdaş uygarlığın amacı tüketme, yâni dışkıdır** pislik **diyelim.**

B Dışkı mı?

A : Dışkı ya. Sindirimin ardından vücutta ne kalmışsa dışarı atılması. Ne kadar çok ve çeşitli şey varsa tüketilir. Tüketicinin ülküsü tüketmektir, ülküsünü gerçekleştirmeye bakar. Ama sonuç dışkıdır. Tüketim uygarlığı da dışkısaldır. Tüketicinin boşalttığı dışkı miktarı, onun tüketiminin en iyi delilidir.

B Güzel. Ama bu bir kıyaslama, üstelik mide bulandırıcı bir kıyaslama. Bu kıyaslamanın, kelime anlamının ötesine götürülebildiğini de ispatlamak gerek. Bu dünyada yalnız yemek yenmiyor.

A Kıyaslamam, yiyecekle ilgisi olmayan ama yine de aynı biçimde tüketilen her şey için geçerli. Önce, genellikle sanayi üretimi için.

B Yâni?

A Modern şehirlerde, üretimle tüketim; yâni sanayi besiniyle onun artığı olan dışkı yanyanadır. Tıpkı çağdaş evlerde yüznumaranın mutfağın yanında olması gibi. Şehir dışına çık, hangarları ve üretim yapılan yüksek fırınlarıyla fabrikaları göreceksin. Fabrikaların yakınında da pisliklerin, döküntülerin, kalıntıların atıldığı boş arsaları. Şehir, ürünlerini tüketmiş, sindirmiş, kalıntılarını atmıştır.

B Büyük bir şehirde yalnız sanayi üretimi yok. Bin çeşit başka şey var. Örneğin kültür var.

A Doğru, kültür var. Kitapçılar, gazete satıcıları, sinemalar, televizyon, radyo. Sonra aylıklar, haftalıklar, cep kitapları, ansiklopediler, antolojiler, halkın okuyabileceği türden çeşitli yayınlar, çeviriler. Ama bu kültür, sanayi ürünlerinin tüketimi gibi tüketiliyor. Yutuluyor, sindiriliyor, bir yığın dışkı biçiminde dışarı atılıyor: çiğnene çiğnene sakıza dönmüş, çok tekrarlanan fikirler bunlar. Kültürün her çeşidini tüketen bu adam-

lar yalnız kültürle beslenmiyor, üstelik onu tüketiyor ve kültürel anlamda, hep az-beslenmiş kalıyorlar. Kültür tüketimi kültür pisliği, kültür dışkısı üretiyor, başka şey değil.

B Ama bütün bunlar, nasıl demeli, sana biraz taslakmış gibi gelmiyor mu?

A Tabiî, taslak olacak. Ama çağdaş üretim ve tüketim dünyasında durum bu. Ortadaki çeşitli görünüşlerin ardında bir tek düşünce, ya da daha iyisi, bir tek itici güç kalıyor?

B Nedir bu? Kâr düşüncesi mi?

A Yok, kâr düşüncesi değil. Başka bir şey bu. Daha önce görülmeyen bir fikir, daha doğrusu yeni bir itici güç.

B Beni meraka düşürüyorsun. Nedir bu itici güç.

A Üretim - tüketim, devresini izleyen hızlı para dolaşımıyla kâr ikinci derecede kalıyor, bir amaç değil, bu devrenin devamını sağlayan bir araç, bir yol oluyor. Hayır, tüketim sanayii denen bu boşaltma makinesinin temelinde yatan kâr değil, daha başka birşey.

B Ne?

A : Tanımlaması zor. Güçlü olma isteği denebilir buna. Aslında güçsüzlük korkusu dersek, gerçeğe daha yaklaşmış oluruz. Sanayi uygarlığın-

da güçlülük ne demektir? Üretme özelliği, temelde doğayı taklit etme. Durmadan ve ölçüsüz olarak ürettiği için doğa güçlüdür. İnsan da bol çocuk yapabildiği için güçlüdür. Demek, üretim ve tüketim uygarlığında güç özellikle, mümkün olduğu kadar çok üretmeye bağlı olacaktır. Bu alanda üretimin gelişimi tüketiminkinden önce gelir. Tüketim olmadan üretimin olamıyacağı da açıktır.

B Bu da ne demek? Sanayi uygarlığı doğa ile mi yarışıyor yâni?

A Evet, anlatmak istediğim bu. Güçsüzlük korkusu; otomobil fabrikatörünü gittikçe daha çok sayıda otomobil üretmeye iten gücünü gösterme zevkiyle sardalye balığını her yıl milyonlarca yumurta yumurtlamaya, yâni dünyaya milyonlarca muhtemel sardalye balığı getirmeye yönelten o kör yaratıcı itişin kaynakları aynı. Neyse ki yumurtaları başka balıklar yiyor, bu kez onlar yumurtluyor ,o yumurtaları başkaları yiyor ve böylece sürüp gidiyor. Sanayi uygarlığı, doğanın durup dinlenmeden üretme yönteminin bir kopyası. Sanayi uygarlığı da doğa gibi zamanın dışına çıkmak, yâni insan hayatının süresini önemsememek ve bitip tükenmeyen üretim - tüketim devamlılığıyla temelde doğanın sonsuzluğunun eşini kazanmak istiyor. Yalnız sanayinin sonsuzluğuyla doğanınki arasında bir fark var.

B Nedir bu?

A : Doğa ne yaptığını bilmez, belki de bu nedenle yaptığını iyi yapar. Tersine, sanayi uygarlığının bir anı, sadece bir bilinç anı var, bu da doğa ile girdiği yarışta geri kalmasına yol açıyor.

B Bu bilinç anı nedir?

A Üretimle tüketim arasındaki kaçınılmaz halka olan insanın kendisini gördüğü, kendini seyrettiği an. O an, sanayinin kendisine sunduğu sonsuzluğu geri çeviriyor.

B Tüketimci bunu yapabilir mi?

A Tüketimci de eninde sonunda bir insan. İnsandan bakma, seyretme özelliğini almış. Kendini görüyor... ve o an doğa için sonsuzluğa dek üretmenin ve tüketmenin doğruluğunu, buna karşı insanlığın bitip tükenmeden üretip tüketmeyle yükümlü olmadığını, kendi koyduğu zaman ve mekân sınırları içinde kendini gösterdiğini anlıyor.

B Doğa ile insanlık arasındaki fark bu demek? Biri üretip tüketiyor, öbürü kendini gösteriyor.

A Evet, ben böyle düşünüyorum.

B Peki, üretip tüketirken kendini gösteremez, derdini anlatamaz mı insan?

A Sanayi uygarlığının dışkısal olduğunu, yâni amacının dışkıdan başka şey olamıyacağını söy-

lemiştik. Yüznumaraya içindekini boşaltan adam ne yapıyor, belki kendini gösteriyor?

B Hayır, sanmam. Çok çok hafifliyor, boşalıyor.

A İşte, hafifliyor; kendini yeniden tüketime hazır hale getiriyor. Bu hafifleme içini boşaltma işte. Ama çok üretip çok tüketen ve kabız olan adam örneğini alalım. O zaman da elimizde müshil var. Yâni savaş. Üretim - tüketim devresinde, üreten ve tüketen toplumun zaman zaman tutulduğu kabızlar yüzünden savaş kaçınılmaz ve önlenmez oluyor. Savaş sırasında, barış çağının alışılmış tüketicisinin yerini asker alıyor, yâni tüketimin çeşitliliği, hızlılığı, çokluğu ve şiddetiyle olağanüstü bir tüketici. Bir savaş gününde, barış içinde bir yıl tüketildiği kadar şey tüketilir. Sonra mal ve zenginlik tüketmekle yetinmiyen asker insan hayatını tüketmeye koyulur: önce düşmanlarının hayatını, sonra da kendininkini tüketir. Evet, üretici - tüketicinin gerçekten böyle olabilmesi için her şeyden önce canverici, dolayısıyla da canalıcı olması gerekir. Nüfus artışı olmasa seri halinde üretim; seri halinde üretim olmasa üretim fazlası; üretim fazlası olmasa da savaş olmaz. Adam öldürme döl bereketinin tersinden başka şey değildir.

B Demek savaş maddî malların tüketiminden çok, bir insan tüketimi?

A Öyle ya! Ona, çocuğunu öldürmekte geç

kalan biri bile diyorlar. Savaş, süngüden atom bombasına kadar çeşitli yollardan insanı yok eden bir tüketim. Tabiî süngü kullanmak çağdaş nüfus artışıyla orantılı olmadığından şimdi atom bombamız var. Ama temelde, bu iki silâh arasında hiçbir ayrılık yok. Tek ayrılık konusu tüketim gücünde. Hem nüfus artışı bombaya bağlı olduğu gibi bomba da nüfus artışına bağlı. Diyeceğim, nüfus artışı olmasa bomba da olmazdı; yâni ihtiyaç duyulmadığından bombayı icat etmezlerdi. Beş milyonluk, on milyonluk ülkelerin ortaya çıkış çağında göründü bomba, daha önce değil. Nüfus artışıyla bomba arasında, nasıl demeli; bir yakınlaşma, karşılıklı bir çekicilik var. Çağdaş büyük ülkeler de tarihin görmediği bir nüfus artışını sunmak için ortada. Böylesine büyük bir üretimin, tek muhtemel tüketicisi olarak bomba da ortada. Bir an gelip üretimle tüketimin karşılaşacağı ve anlaşarak, sorunlarını aşkla çözecekleri, kaçınılmaz görünüyor. Temelde bomba Malthüs çü. Nüfus artışını önlemek için Malthüs kıtlığı öngörmüştü. Kıtlığın yerine bomba geldi. Ama Malthüs derdini, sanayi - öncesi terimlerle anlatıyordu. Çok kısa sürede insanın dünyanın merkezi olmaktan çıkıp, dediğimiz gibi, üretimle tüketim arasındaki bir halkaya dönüşeceğini kestiremezdi. Bugün yaşasa, insan tüketicisi olarak bombayı açlığa yeğ tutardı.

B Kusura bakma ama burada anlamadığım birşey var, her ne olursa olsun, insanlık doğurgan değil mi? İnsanın uygarlığın merkezi olduğu, de-

gerli sayıldığı çağlarda da doğurgandı, üretime dayanan çağımız uygarlığında da doğurgan. Çok doğru söyledin, bu çoğalma gücü olmasa seri halinde üretim ve sürüp giderek adamı bezdiren üretim - tüketim devresi olmazdı, dedin. Ama insan hep insan üreticisiydi, yâni seri halinde yapılan malların üretici ve tüketicisi olmadan da aynı şeyi yapıyordu.

A Eski çağlarda nüfus artışının doğurduğu güçlükler şimdiki gibi değildi. Tıpkı hayvanlarda olduğu gibi, nüfus artışının yarattığı sorunlar doğa tarafından hallediliyordu. Olağanüstü insan üretimine, insanoğlu değil doğa çare buluyor, fazla gelenleri açlık ya da salgın hastalıklar yoluyla tasfiye ediyordu. Savaşlar bile, açlığın ve salgın hastalıkların sonucuydu. Tersine, çağdaş dünyada herşey; insanların çoğalması bile sanayi ile ilintili. Bana göre bugün nüfus artışının yarattığı güçlüklerle insan üreticisi olan insanın eşya da ürettiği dikkate alınarak, **ilâç sanayii ve hastanelerin düzenlenmesi arasında sıkı bir ilişki var. İnsan üretimi aile yatağının karanlık ve kör yakınlığından çok, doktorlarla hemşirelerin beyaz gömlekleri arasında, klinik salonlarında ve ameliyathanelerde gerçekleşiyor. Mekanik gelişimiyle fabrikalara çok benzeyen bu yerlerde, insan insanı üretiyor; kendi evindeki yatağında değil. Doğanın haksız ama ileri görüşlülüğüyle ölüme mahkûm ettiği geleceğin üreticileri ve tüketicileri buralarda kurtarılıyorlar. Konserve ya da otomobil çıkaran fabrikalar gibi klinikler de durmadan insan fırlatıyorlar.**

B Yâni, artık sence, çağdaş insan, alınyazısı gereği hem eşya hem de insan üreticisi ve tüketisi.

A Evet.

B Konuşmandan bunun çok canını sıktığını sezer gibiyim.

A Doğru.

B Ne gibi bir çözüm yolu gösteriyorsun?

A Bana göre bu sorunun çözümü tek. Doğrudan doğruya insanla ilgili tek çözüm yolu da bu zaten.

B Hangisi?

A :Cinsel perhiz.

B Cinsel perhiz mi? Gerçekleşmesi güç bir çözüm yolu değil mi?

A Tek çözüm yolu bu. Yoksulluk ve cinsel perhiz, dikkat edilirse insanın doğal durumu; hiç değilse, yaşadığımız şu dünyada böyle olması gerekli. Çünkü bugün, üzerinde yaşadığımız dünyada insanoğlunun yoksulluğu ve cinsel perhize başlamadan üretici ve tüketici olmaktan çıkacağını sanmıyorum.

B Yanlış anlamadımsa, yoksul kişi tüketmiyor, dolayısıyla üretme gereğini duymuyor. Cinsel perhiz yapan insan da dünyaya çocuk getir-

miyor, yâni son bir çözümlemeyle uygarlığı kendi öz türünün içeriğinden; yığınların ihtiyaçlarını giderme gerekliliğinden kurtarıyor. Yığın olmayınca ne üretim kalıyor ne de tüketim. Bak bu doğru işte. Hem çok doğru.

A Beni mükemmel anladın. Bir de üretim fazlasiyle nüfus artışına yol açan gelişim arasındaki benzerliğe dikkat et. Makinenin çeşitli parçalarının anası olan insan eli ve işleyen makinenin yerine, yatağının içindeki çiftin, yine mekanik olan birleşmesini koy. Aynı şekilde imal edilen seri halindeki üretim maddesini elde edersin. Birbirlerinden ayrıldıkları yer ne? Karanlıkta; uyku ile uyanıklık arası, yarı bilinçle bir insanın temelleri atılır. Aynı anda, binlerce fabrikada, kulakları sağır eden bir gürültü içinde; temeli atılan bu insanın, doğar doğmaz, biraz büyüyünce, ya da ilk gençliğinde tüketeceği şeyler seri halinde imâl edilir. Bu tüketici - insan öte yandan kısa, çok kısa bir sürede üretici olacaktır. Çember kapanıyor. İnsan üretiminin eşya üretiminden az olduğunu düşün, al sana üretim fazlası. Bozuk dengeyi tersine çevir, al sana nüfus artışı. Bu çemberi ancak cinsel perhiz kırabilir; iğrenç savaş, açlık ve sefalet alayıyla nüfus artışını ve üretim fazlasını ancak cinsel perhiz yok edebilir. Bir de yoksulluk.

B Böylesine haksız bir soğuklukla sözünü ettiğin çiftin, üretim ve tüketime yönelen bir insanın temelini atarken, esrarlı, yüce bir iş yaptıklarını, seviştiklerini unutuyorsun.

A Mekanik bir ilişkiyi neden aşk diye adlandırmalı? Erkeklik âleti, bir piston gibi kadını işliyor. Sürtünme sonucu, belirli bir tahrik noktasına varıldığında sperm boşalıyor ve çocuğun temelleri atılıyor. Bütün bunların aşkla, sevgiyle ilgisi ne?

B Ama bu kadınla adam birbirlerini seviyorlar. Sevebilirler. İlgisi olup olmadığını nereden biliyoruz?

A Aşk, insanı cinsel ilişkiye değil, cinsel perhize götürür.

B Bunu hiç bilmiyordum. İlk kez duyuyorum.

A Günümüzde ve üzerinde yaşadığımız şu dünyada diyorum tabiî. Geçmişin ve geleceğin bence önemi yok, beni ilgilendirmiyor.

B İyice açıkla, ne demek istediğini anlamıyorum!

A Bugün burada, üzerinde yaşadığımız şu dünyada aşkla cinsel ilişkiler birbirine yabancı, üstelik çatışma halinde, düşman. Cinsel eylem üretimden başka şey değil. Tersine aşk... aşktır. Yaratıcılıktır, araştırmadır, aydınlanıştır, ileriyi görüş, uyum, keşif, gözleyiştir. Üretimden başka her şeydir.

B Bizi sıkacak kadar tekrarladığın gibi, cinsel eylemin yalnız üretim olmadığını biliyoruz. Çoğu kere kadınla adamın, birbirlerine karşılıklı zevk

vermek için bu işi yaptıklarını da biliriz. Şehvetin ürünü olamaz. Şehvet bir çeşit tanışma bile olabilir.

A : Nasıl isterdim böyle olmasını. Çok eski, ilkel, büyülü geçmişimizde bir çeşit tanışmaydı, biliyorum. Ama gözümüzde, ürününden kopmuş, yine de üretmek için yapılan bir iş. Diyeceğim, günümüzde kadınla erkeğin birbirine sağladığı zevkin hiçbir tanışma, yakınlaşma amacı yok. Öylesine gerçek ki, temelde açıkça bir tüketim türü olan orospuluktan, ancak dış görünüşüyle ayrılıyor.

B Yazık. Tanışma, yakınlaşma türü olabilecek bir şehvet için ayırım yapmanı beklerdim. Ne olursa olsun, senin öngördüğün bu yoksul ve oruçlu adam kısa sürede yokolma tehlikesinde. Üretmemek, tüketmemek, döl vermemek... insanlık çabucak silinecek.

A Günümüzde varoluş nedenleri belirgin olarak görülmemekle birlikte, insanlığın yok olması gerektiğini de söylemiyorum. Nasıl diyeyim, sönmek, azalmak, şimdiki bolluğundan çıkıp gereken boyutlara dönmek zorunda. Üstelik, yokolmanın eşiğine geldiğinde insanlık, neredeyse ortadan kaldırdığı aşka dönerek kısa sürede çoğalmanın geçerli nedenlerini, kolaylıkla yeniden bulabilir. Doğa gibi insanın özellikleri de bir illet - sonuç gelişimini izlemiyor, birtakım zıplamalarla ilerliyor. Nüfus artışı ve üretim fazlası uygarlığının yerini ,ters özellikler taşıyan bir uygarlığın almasında sakınca görmüyorum.

B Daha önce söylenen bir şeye döndüğünü belirtmek isterim. Senden önce yeni bir **Orta Çağ** salık verenler çoktu. Sonradan bunun, sanayi uygarlığının güzelleştirip alçaltmaya yönelen öbür yüzü olduğu anlaşıldı.

A Neden geçmişe **dönelim? Yeni bir** Orta Çağ **yaratılması peşinde değilim. Sadece putlara değil, insanlara ait bir dünya istiyorum.**

B Ama, günümüzde büyük önem kazanan teknik bu senin sözünü ettiğin yeni dünyaya yöneleceğe benzemiyor. Tam tersine.

A : Günümüz tekniği, bugün üretip tüketen yığınların ihtiyaçlarını karşılıyor. Ama yarın pekâlâ yön değiştirip seyrek, yoksul ve pek üremeyen insan topluluklarının ihtiyaçları doğrultusuna dönebilir.

B Ne? Olgun teknik büyücüsü, ıssız kumsallarda tanrısal ezgiler, tılsımlı sesler, görünmeyen iblisler arasında gezinen birkaç genç kısır kadınıyla, erkeğiyle **Fırtına**nın Prespéro Adası mı yâni?

A Bilmem. En iyisi, konuşmaya imkân olmayan şeyin sözünü etmemek.

B Tartışmamızın hareket noktası olan Çin'den epey uzaklaştık gibi geliyor. Bu tartışma, Kültür İhtilâli ile ilgili bir kitabın da girişi oluyor üstelik. Bütün bunlarla Çin'in ilgisi ne öyleyse? Çinliler yoksul, evet, ama senin de kabul ettiğin

gibi geçici ve ister istemez yoksul. Cinsel perhize gelince Çinliler herhalde perhiz yapmıyorlar; ya da eskiden pek meraklı oldukları şehvetle ilgileri kalmasa bile hiç olmazsa bu kelimeden senin çıkardığın anlam daha başka. Tersine, devlet onlara otuz yaşından önce evlenmemelerini öğütlese bile çoğalmaya yöneliyorlar. Tartışmamızın konusu olan bu Çin'i ne yapıyoruz-

A : Birşey yapacağımız yok. Kendime de, sana anlatmak istediğim ve tekrarladığım, Çin'deki yoksulluk görüntüsünün bende uyandırdığı rahatlık. Hepsi bu. Çin ütopyasının ebediyen sürmesi ya da şimdilik - **geçici oluşu başka bir sorun. Bundan bir konuşma bahanesi çıkardım, o kadar.**

HONG-KONG İngiliz kolonosi ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki Lu Wu'dan sınırı geçer geçmez yeni bir ülkeye değil, yeni bir duruma girdiğini anlıyor insan. Çin'deyiz. Güneşte parıldayan çeltik tarlaları; yeşil tepelerin üstünde bambu ormanları, saman ve kurutulmuş çamurdan evleriyle sarı köyler; dizlerine kadar sıvanmış pantalonlarıyla tarlalarda çalışan köylüler. Bu her zamanın, dünün, bugünün, kuşkusuz yarının gözle görünen Çin'i. Artık bütün dünyanın bildiği yeni durumla, Kültür İhtilâliyle damgalanmış. Bu görüntünün yeni durumla damgalandığını söyleyişim neden? Çünkü Çin'de Kültür İhtilâ-

linin elle tutulabilen gerçek bir yanı var; akıldan önce duyulara kendini veriyor, kabul ettiriyor.

İşte yolculuğumuzun ilk durağı olan Kanton'a gidecek trene bineceğimiz istasyon. Kırmızı şeritleri, kızıl yıldızıyla hâkî üniformalı bir asker, pasaportlarımızı inceledi. İkinci bir askerin önünde bavullarımızı açtık. İstasyonun lokantasında, Çin'deki ilk yemeğimizi yedik. Artık yola çıkmayı bekliyoruz; istasyonda başka ne yapılabilir? Her yerin tersine, burada birşeyler olacak. Lokantadan çıktığımızda biri bize işaret etti, bir kapı gösterdi. Peşinden yürüdük; büyük, dershaneyi andıran bir salona girdik. Dizi dizi iskemleler, bir set, bir kürsü; kürsünün üstünde Mao'nun bir portresi. Oturuyoruz, hemen ardımızdan lokantada bize hizmet eden genç kızlar, arkalarında iki genç çocukla içeri giriyorlar. Çocuklardan birinin boynunda bir akordeon, öbürünün elinde tef.

Genç kızlar, bale yapan askerler gibi uygun adım yürüyorlar. Hepsi de bütün Çinli kadınlar gibi giyinmiş; geniş mavi pantalon, beyaz gömlek. Önümüzde duruyorlar, her birinin elinde **Mao'nun seçme sözlerinin** bulunduğu küçük, **Kırmızı Kitap** var. Bir adım öne çıkanı yüksek sesle bir şeyler söylüyor. Sonra akordeonla tef bir havaya başlıyor, genç kızlar şarkı söyleyip dans etmeye koyuluyorlar. Bol pantalonlar içindeki bacakların hareketleri zarif, çıplak kollar ağıt söylercesine kalkıyor, küçücük, tombul eller çeşitli

biçimlerde Mao'nun kitabını sallıyor. Sesler çocuklarınki gibi sade, saf ve tiz. Belli belirsiz adımlar dans okullarındaki küçük kızların çalışmalarını hatırlatıyor. Müzik, o bildik Çin müziği; bir çeşit kederli şarkı, Çin bilgeliğinin kederi. Ama sesler de, dans da, müzik de burada, gelenekten çok başka bir şeyin hizmetinde tabiî.

Gerçekten söz konusu olan propaganda. Ama izlenen yolun yeniliği; bu yolla varılması düşünülen amaç arasında ilişki yokluğu bizi şaşırtıyor. Anılarımızı karıştırıp gözlerimizin önünde olup bitenle bir yakınlık, bir benzerlik arıyor; aradıkça da bulduğumuzu sanıyoruz. Kültür İhtilâli propagandası bize İtalyaya da öteki ülkelerin halk şarkılarını, köylü danslarını, bazı dinî bayramlarda çalınan kır müziğini hatırlatıyor. Evet, Avrupa'da hâlâ İsa Peygamber'in çektiklerini anlatan şarkılar böyle söyleniyor. Aynı ateş, aynı biçim, aynı saflıkla. İşte şimdiden edinilen bir şey, Kültür İhtilâlinin, dinî karakteri, bu dinî karekterin köyden gelen kaynağı.

Kanton ile Pekin arasındaki uçak yolculuğu sırasında, tefin sesine uyan genç kızların şarkıları da, dansları da kim bilir kaç kere tekrarlanacak. Danslarını bitirince uçağın içinde dolaşan hostesler, üzerinde Mao'nun başı bulunan bir sürü rozet, değişik pozlarda ve değişik yerlerde çekilmiş Mao fotografları sunacaklar. Bunlar kutsal resimler, kutsal simgeler ve eşyalar, kuşkusuz. Üstelik dans sırasında Çinli yolcular hostesin söylediği şarkıyı bir ağızdan tekrarla-

dılar. Gülüyorlardı, hepsinin coşkun bir görünüşü vardı, şarkıya katılırken duygulanıyorlardı; kilisede olduğunu gibi. Uçak da, motörlerin uğultusuna, hava boşluklarının sarsmalarına boş veren bir uçan kiliseye dönmüştü. **Gösterilerin dinî karakteri üzerinde yanılmak imkânsız.** Kültür İhtilâlinin kendini gösterdiği bütün bu işaretlere bir anlam verilmiyebilir. Ama o zaman insan, hiç bir şey anlıyamamak, saçmaya toslamak tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

Kültür İhtilâlinin gözle görülür, biçimsel bir başka yüzü, Pekin'e gitmeden önce kısa süre kaldığımız Kanton'da dikkatimizi çekti. Duvar gazetelerinden söz etmek istiyorum. Kanton, sokakları kemerli bir şehir, tropiklerin rutubetiyle boğucu sıcağına, çılgın kargaşalığına boğulmuş bir çeşit Çin Bologna'sı. İnsanların kaynaştığı sokaklara, karanlık kemerlere daldık dalmadık, bu şehirde olağanüstü, benzeri görülmeyen, aşırı ve heyecanlı birşey dikkatimizi çekti. Hâlâ yolculuğun sersemliğini atamadığımızdan olup bitenlerden bir şey anlıyamadık ilkin, sonra kemerlerin, ikinci katlarına varıncaya dek bütün evlerin, otobüslerin, arabaların, anıtların, giderek telgraf direklerinin, kullanılacak her yüzeyin duvar gazeteleriyle kaplandığını gördük. İnceli kalınlı yapıştırılmış yığınla kâğıt **milföy adı verilen pastaları andırıyorlardı biraz** ve üzerinde hareket eden, hoplayıp zıplayan kocaman, kara, saldırgan işaretler. Bu duvar gazetelerinin önünde bir sürü okur grubu, dikkatle, garip bir duygusuzlukla birikiyor. Bütün şehir, hiçbir yorum

yapmayan, duygularının kırıntısını bile göstermeyen, çoğunlukla da dev, zorlu ünlem işaretleriyle biten yazıları okuyan bu kalabalıklarla dolu. Gazetelerde neler yazıyor? Sağa sola sorup bilgi alıyoruz. Anlatılana bakılırsa, duvar gazeteleri basit, ya da basite indirgenmiş şeyler, sloganlar, ihbarlar, suçlamalar, kararlar, tanımlamalar, çağrılar, yaşalar ve yuhalarla dolu. Yorum ve çözüm istemeyen, duygulara çağrı yapan şeyler.

Duvar gazetesi, her yerde kullanılışıyla Kültür İhtilâlinin Çin hayatına getirdiği büyük yeniliklerden biri. Bir anlamda radyo bile o gürültülü ve kesin yayınla duvar gazetesinin yanında ikinci plâna düşüyor. Dikkat edilirse duvar gazetesi bir metin olmaktan önce bir işaret. Sadece varlığı, yığınların henüz çok yüksek bir ihtilâl ateşiyle, halkın içindeki ihtilâlci itişin güçlü ve şiddetli olduğunu ortaya koyuyor. Duvar gazetesi volkandan boşalan, püskürmenin devam ettiğini gösteren bir lâv dalgası. Ama aynı zamanda bir çeşit siyasî değerler borsası; hem de dünyanın bütün diğer borsaları gibi heyecanlı, havadan nem kapan, aşırı duyarlı, halk yığınlarına her gün ideolojideki yükseliş ve düşüşleri aktaran bir borsa. İhbar edilip saldırıya uğrayanlar için duvar gazetesinin, hiç şüphesiz gözdağı veren, ne getireceği belirsiz, Kafka romanlarının havasını taşıyan, eski Roma'nın şiddet hareketleriyle Robespierre'in düşüşünden önceki Fransız İhtilâli bildirilerini andıran bir havası var. Bürokratik bir kuruluşun düşüncesinden çık-

mıyor, çıkmaması gerekli; halkın kızgınlığından, esinlenmesinden, kendiliğindenliğinden geliyor.

Nihayet, altı saat süren bir uçuştan sonra Pekin'deyiz. Uçsuz bucaksız, Moskova tipi, başdöndürücü, belli belirsiz ışıklı uzaklıklara doğru uzayıp giden, iki yanı minicik evlerle kaplı, elli metre genişliğinde caddeler. **Eski Çin'de insanların, imparator sarayından yüksek ev yapmalarına izin verilmezdi; bu nedenle iki kattan yüksek ev yoktu.** Geniş caddelerin dibinde parıldayan güneşin karşıdan gelen ışığında bir tek otomobil görülmüyor. Buna karşılık bisikletler kaynıyor; kum gibi. Uzakta, beyazımsı bir sisle kaplı ufukta renkli bir leke yanıp sönüyor; titriyor. Kızıl bir bayrak bu. Bir yıldır, olur olmaz her fırsatta alaylarla şehrin bir ucundan öbürüne taşınan sayısız kızıl bayraktan biri.

Durup bekliyoruz. Bayrak yaklaşıyor, bütün alayı görebiliyoruz. Kollarındaki kırmızı bantlardan hemen anlaşıldığı gibi bunlar kızlı oğlanlı kızıl muhafızlar. Hepsi mavi pantalon ve beyaz gömlek giymiş, hepsinin elinde Mao'nun küçük kitabı. Başta, bambu sopayı kemerine geçiren bayraktar; ardında kızıl süslerle bezenmiş yaldızlı çerçeve içinde Mao'nun kocaman bir portresini taşıyan iki kız. Onların arkasında nümayişçiler, tek sıra yürüyor. Tipik bir gösteri, bunu anlatmak hepsini anlamaya yeter. Tıpkı şarkılı müzikli ve danslı propaganda sahneleri gibi. Bu alaylar da köyden gelen ve geleneksel bir dinin özelliklerini taşıyor. Kızıl bayrağın

yerine tarikat bayrağını, Mao'nun resmi yerine kutsal tarikat liderinin suretini koyun, temelde birşeyin değişmediğini göreceksiniz. Kızıl muhafızlar, hiç kuşkusuz komünist dünyanın en modern siyasî hareketi; bu hareketin özellikleri ancak Çinli olabilir. Yâni halk çoğunluğunu köylülerin teşkil ettiği bir ülkenin özellikleri.

Kırmızı ışık yandığından alay durdu. Sağdan bir başka alay göründü, derken soldan bir başkası, dipten üç ya da dört kalabalık daha geliyor. Bütün bu nümayişçi dizileri nereye gidiyor? Her yere. Kutsal Barış Tapınağı'nın uçsuz bucaksız alanında başka alaylarla karşılaştılar. İngiliz elçiliğine gidip emperyalizme karşı bağıracaklar, sonra Suriye elçiliği önünde Çinlilerin Araplara duyduğu yakınlığı belirtecek, üniversitede bir konuşma dinliyecekler. Üniversiteler, bütün okullar bir yıldır kapalı; belki daha bir yıl kapalı; belki daha bir yıl kapalı kalacaklar. Hepsi öğrenci olan kızıl muhafızlar pişmanlık duymadan toplanıp nümayiş yapabiliyorlar.

Öte yandan, kızıl muhafızların raslantı sonucu bir araya gelen, kendi batılı ülkelerimizin bir alanında görebileceğimiz geçici kalabalıklardan olmadığı unutulmamalı. Kızıl muhafızlar oturaklı, yerleri doldurulmayacak hale gelmişler. Bir iş görüyorlar. Kültür İhtilâlinin en önemli organlarından biri.

Şimdi kısaca toparlıyalım. Kültür İhtilâlinden söz ettik ama ideoloji ve siyaset düzeyinde de-

ğil. En belirgin yanlarını göstermekle yetindik. Görülebilen yanlarından ilginç belirtiler çıkarılabilir. İlkin Kültür İhtilâli yalnız şu iki unsurdan kurulu olarak çıkıyor ortaya şef ve yığınlar. Parti entellektüellerinin ve bürokratların aracılığından kaçıyor, onları aşıyor, tersine **radyo, duvar gazeteleri ve gösterilerle Mao Çe Tung ve halk arasında hemen, doğrudan bir ilişki kurmaya yöneliyor.** Sonra, daha önemli bir gözlem var; **bütün ulus söz konusuysa da bu kalabalık ulusun en genç, otuz yaşından küçüklerin bölümü.** Yâni Mao, Kültür İhtilâlini ateşlemek için ulusun en tecrübesiz, eleştiri gücünden en yoksun, en şiddetli, inkâra ve yıkılmaya en çok eğilimi olan, en çabuk coşan bölümüne baş vurmuş.

Çok önemli birşey daha var; Mao ile Çin gençliği arasındaki ilişki halkın şefine duyduğu basit bir hayranlığa, içten bağlılığa değil, Mao'nun seçme sözler kitabına, Mao'nun düşüncelerine dayanıyor. Kültür İhtilâlinin, kuramsal dersleri ve uygulamalarıyla bir çeşit okul; kızıl muhafızların öğrenci, Mao'nun da öğretmen olduğu söylenirse gerçekten uzaklaşmış sayılmaz insan.

OKUMAK için, kitaplığınızdan aldığımız, okuduktan sonra da kitaplığımıza koyduğumuz bir kitabın, hayat boyu ardımızdan gelecek kitapla hiç ilgisi yoktur. Birincisi bir üretim eşyası **burada entellektüel üretim,** diğeri ise bir vicdan vasisi, dinî törenlerin gerektirdiği davranışlara dayanan sistemin temel direği olmuştur. Bu ikinci durumda ne olduğunu görelim

«Sakin sakin dualarını okuyor, arada bir, sayfayı belirtmek için sağ elinin işaret parmağını içinde bırakıp iki sure arasında dua kitabını ka-

pıyordu. Sonra kitabı yeniden açıyor, bir parça daha okuyordu. Böylece yolun dönemecine vardı» Ünlü İtalyan yazarı Manzoni'nin **Nişanlılar** adlı eserinden alınmış, bilinen bir bölümdür bu. Bu bölümde Don Abbondio ve hayatı boyunca yanından ayrılmayan dua kitabı anlatılır. Mao Çin'inde de insanlar, elde kitap yürüyor. Kültür İhtilâlinin en önemli, en şaşırtıcı yönü de bu. Bu adam, kişiliğinden önce vatandaşlığını hisseden Çinli **-tüm çinliler sözkonusudur-** kitap da Mao'nun seçme sözleriyle dolu küçük kırmızı kitaptır. Don Abbondio'yu bu Çinli ile kıyaslamak pek de yersiz değil. Bir entellektüel, kitabı okumakla yetinir, ama bir mümin, inancı tam kişi, kitabını her yere beraber götürür.

İşte, bir kitapla yapılacak hareketlerin en önemlileri. **Altı aydır Çinlileri, hocanın sözüne boyun eğmiş milyonlarca öğrenci haline sokmuşlar.** Önce kitap her yere taşınır. Amaç, gönüldeşlerin birbirini tanımasının yanı sıra gösteriş yapmaktır. Bütün mitinglerde, yürüyüşlerde, toplantılarda havaya kaldırlır, bu da kitabın yüceltilmesi, kitap yoluyla gözdağı verme, meydan okumadır. Açılır, okunur; bu da kitaba başvurmadır. Birine cevap vermek için yüksek sesle bir bölüm okunur, kitabın anılması, duyurulmasıdır bu. Elle okşanır ya da göğüste sıkılırsa, bu kitaba duyulan sevgiyi ortaya koyar. Dansederken, şarkı söylerken ya da propaganda gösterileri sırasında taşınırsa kitap simge olur... Mao'nunki gibi minik bir kitabın insan davranışını ne denli etkilediği inanılır gibi değildir.

Büyük bir özenle, çok iyi kâğıda basılmıştır. Kapağı kırmızı plâstiktendir. Birinci sayfasında: **Bütün Dünya Proleterleri, Birleşin!** cümlesine raslanır, ardından kitabın başlığı; Mao'nun fotoğrafını koruyan bir ipek yaprak, ordu başkomutanı Lin-Piao'nun, birtakım işaretlerle gösterilen bazı sözlerinin foto-kopisi, sonra da yine Lin-Piao'nun önsözü. Bu önsözün dikkati çeken bir bölümünü kaydedelim

... En iyisi, devamlı incelemek ve uygulamak için en önemli cümlelerden bazılarını ezberlemektir.

Devamlı bir inceleme ve uygulama için ezberlemek; bu basit öğüt kitabın kural koyan, kaideler kitabı özelliğini gösterir. Marks ve Lenin'in eserleri ezberlenmez; bu eserler kişisel davranış olmaya yönetilmemişlerdir. Ama Mao'nun kitabı insanların hareketlerini, davranışlarını düzenlemek içindir.

Mao'nun bütün eserlerinden alınan bazı bölümleri bu kitap bir araya getirir. Bütün komünist şefler gibi Mao da çok yazmıştır. Diğerlerinden ayrılan yanı, uzun meslek hayatı boyunca herşeyi yaptığı, hem siyasetçi, hem tahrikçi, hem komutan, hem kanun koyucu, filozof, ozan ve iktisatçı v.s. olduğu için her konuyla ilgilenip bir şeyler yazmasıdır. Mao Çin'in Lenin'i, Stalin'i, Troçki'si ve **Mayakovski'si** dir. Bu yüzden bölüm başlıkları altında bazı parçaları toplayarak bir adamın hayatını kapsayan bir kitap meydana getirmek güç olmamıştır. Ama Mao'nun ki-

tabına, kişisel sorunları çözebilmek için başvurulmıyacağı da tabiidir. Kitabın, insanın bütün hayatını kapsadığını söylemiştik. Hemen, çok değişik birinin, kişisel, özel hayatı bir anlam taşımıyan Kültür İhtilâli insanının hayatının sözkonusu edildiğini eklemeliyiz. Mao'nun kendisi de kitabında, bu özel hayatı olumsuz gösterir. Bu küçük kitabın çift görevi vardır : insana, günlük hayatında yol göstermek; aynı zamanda da günlük hayatın siyasî hayattan başka şey olmadığına bu adamı inandırmak.

Mao, hem siyasî, hem de Çinli bir yazardır. Önce siyasî yanını görelim. Bir yurttaşlık el kitabı olmak için iki niteliği de var. Bir kere, otoriter **hem neredeyse bilimsel bir otorite sözkonusu** yanı mevcut. Sloganlarla sık sık çiğnenen ve coşturma amacına yönelen sakızlarla dolu değil. Kırk yılın tecrübesinden gelen birtakım düşünceler ve kesin iddialarla besleniyor. İyice basitleştirildiği, halkın anlıyacağı dile indirgendiği için herkesin okuyabileceği gibi. Demek ki kitap, uzun bir tecrübenin ürünü. Bu deneme, herkesin yararlanması için sunulmuş. İster istemez, doğal olarak öğretici yanı ortaya çıkan böyle bir kitabın eğitici etkinliğinin altını da çizelim. Görüldüğü gibi Mao, baştan beri eğitmen **yanı olan bir** siyaset adamı olmuştur.

Şimdi kitabın, tipik bir Çin kitabı oluşuna gelelim. Bütün bu öğretilerin arasından sırıtan görünür, çok köylü ve Çinli babacanlığı ya da Mao'nun sayfalarını süsleyen atasözleriyle konuşma

örneğin, şu çok ünlü cümle gibi: Emperyalizm kâğıttan bir kaplandır, geleneğini sözkonusu etmiyoruz. Hayır, sözünü etmek istediğimiz o karmaşık ve çok anlamlı, kolaylık olması için Mao'nun Konfüçyüs'leştirilmesi diye adlandıracağımız işlem.

Hiçbir çağdaş düşünür, Konfüçyüs'e Marks kadar benzemez. Konfüçyüs tutucu bir bilgeliği elinde tutan kişi, Marks ise ihtilâlci bir kuramın yaratıcısı olmuştur. Konfüçyüs, bilgelik, sofuluk ve akıla dayanan bir hümanizm kurmuştur; Marks'ın hümanizmi kahramanca, tanrı tanımaz, trajik bir hümanizmdir. Konfüçyüs'te herşey düzeni, hareketsizliği, iyice oturmuş bir derebeyi toplumunun açık seçik görünüşünü yansıtırken Marks'ta herşey çabuk gelişen bir dünyanın hareketli, değişken yanını yansıtır. Oysa Mao'nun sayfalarında **bu, düşünceden çok anlatımda daha belirgindir** birbirinden çok ayrı bu iki düşünürün bulaşması, karışması, birbirinin eksiklerini tamamlaması görülür. Tabiî Marks'ın düşüncesi özünde değişikliğe uğramaz. Ama kendine ve bütün Avrupa kültürüne has diyalektik, dramatik ve şüpheci düzeyden, hafifçe, belli belirsiz, Konfüçyüs ve genellikle bütün Çin kültürüne **has bir eğitici**, kural koyucu, yönetici düzeye kayar. Mao katı, oçk katı, insafsız olabilir ama katılığı, sertliği öğretici amacından gelir.

Ama kendiliğinden, içgüdüyle **Çinli yığınlarının Maoizm denen Çin ifadeli Marksizmde yaptığı değişiklik, Konfüçyüsleştirme, Mao'nun Marks'ın**

düşüncesinde yaptığı Konfüçyüsleştirmeden çok daha önemlidir. Mao ya da Marks'ın durumunda olduğu gibi bir entellektüel işlem değil, kabaca dinî bir işlem sözkonusudur. Küçük kitabın altı aydır, bir takım dinî davranışlara dayanan bir öğretinin temel direği olduğunu söylemiştik. En hotbehot yönetim bile, bütün bir ulusu, bir anılar, siyasî ve askerî düşünceler kitabını kişisel davranışlara yön veren kitap haline getirmeye zorlayamaz. Yığınların kitaba bağlanışı gerçekten coşkun, belki de kitabı hazırlayanların tahminlerinin çok üstünde olmuştur. Sonra Lin-Piao'nun, devamlı bir inceleme ve uygulama konusu yapmak için kitabı ezberlemek gerektiği konusundaki öğütünün anlamına bir kere daha dikkati çekmek gerekir. Aynı şey, daha önce, yüzyıllar boyunca Konfüçyüs'ün özdeyişleriyle yapılmıştır. Çin'de devlet sınavlarına katılan herkese Konfüçyüs'ten bir parça verilir, bunun eksik olan bölümünü kafadan tamamlaması istenirdi. O çağda anlamaktan çok hatırlamanın, ya da nasıl olursa olsun ezbere bilmenin bir çeşit akıllılık olduğu inancı büyüktü. Ama belleğe sağlanan bu önceliğin anlamı neydi? Tabiî en başta şu eleştirme, dolayısıyla değiştirme konusu olmayacak şeyleri belleğin devam ettirmesi, koruması. Ya da belleğin, bozulup yokedilmesi istenmeyen, mumyalaştırılıp saklanması arzulanan şeye üstünlük sağlayan bir kafa uzantısı oluşu.

Demek ki Maozm'in Konfüçyüsleştirilmesi, kafa yoluyla kişisel deneylerin, burada Mao'nun de-

neyinin, değiştirilip otoriteye dönüştürülmesi oluyor. Ama bütün bunların amacı, geleneksel bir kaideler kitabının yerine daha çağdaş, kendine göre Avrupa kültürünün dev payını da katıp karıştıran bir başka kaideler kitabı koymak değil midir? Mao'nun, Marks'ı okuduğu gerçek; ama Çinli halk yığınları Mao'yu okumakla yetinecekler.

Çinli yığınların, Mao düşüncesini nasıl bu kadar çabuk Konfüçyüsleştirdiklerini anlamak da ilginç. Bu noktada, bize göre, Stalin ve Mao'nun yüceltilmesi arasındaki ayrılıklara parmak basılıyor. İnkârın gereği yok, bazı yanları birbirinin tıpatıp aynı. Tıpkı, yirmi yıl önce Rusya'da olduğu gibi bugün Çin'de de diktatörün portreleri var her yanda. Tıpkı daha önce Rusya'da olduğu gibi Çin'de de propaganda doğrudan şefle ilgili. Ama Stalin'in yüceltilmesi, tanrılaştırılması diktatörün öz kişiliğine tamamen çağdaş ve tanrı tanımaz biçimde yöneltilirken Mao'nun yüceltilmesi, ilkel ve köylü dindarlığıyla renklenmesi bir yana, kişiden düşüncesine, dolayısıyla kitaba kaymış görünüyor. Stalin'in yüceltilmesi olağanüstü insana, kahramana, sanki yaradana duyulan hayranlığı ortaya koymaktaydı. Mao'nunki tersine, dokunaklı bir denge, düzen ve devamlılığa duyulan büyük bir istek gösteriyor. Bu yüceltilmenin ne ölçüde Mao tarafından istenip ondan ne denli esinlenildiğini bilmiyoruz. Temelde, devamlı bir ihtilâl kışkırtısı olan kitap okunduğunda tersi düşünülüyor. Ama Çinli halk yığınları, aşağı yukarı yüzyıl boyunca iç savaş ve

yabancı işgâllerin acısını çekmişse, sonunda düzen ve birliği sağlayan adama, biraz da kadim Konfüçyüs geleneğinin itişiyle minnet duyup; diktatörün düşüncelerine dengeleyici ve dinsel bir yer verdikleri için onları kim ayıplıyabilir? Öte yandan, Mao'nun kitabında öğütlenen devamlı ihtilâlle denge, düzen ve yığınların birlik ihtiyacı arasında gerçekten çelişki yoktur. Arada bir patlayan bir ihtilâl ürkütücüdür. Ama devamlı ihtilâl, kanunî, dengeli, alışılmış, tam anlamıyla devamlı birşey oluyor. Burada Avrupa ile Asya arasındaki büyük ayrılığa parmak basılıyor. Avrupa, dengesiz devletlerin, geçici hanedanların, sayısız ihtilâllerin kıtasıdır. Oysa Asya, yüzyıllar boyu süren Devletlerin ve hanedanların, devamlılığa dönüşen ihtilâllerin kıtasıdır.

NEDEN KÜLTÜR İHTİLÂLİ?

STALİN'in ortadan kalkışından bu yana, Çin Kültür İhtilâli, komünist dünyada geçen en önemli siyasî olaydır. Bildiğimiz gibi, komünist dünyada sanayî devriminin başladığı çağa yakın ya da uzak oluşu ölçüsünde çeşitli ekonomik farklılaşmalar vardır. Bunlardan her birine tazelik, coşku ve romantizm yanı az ya da çok birer ihtilâlci tasavvuf raslar. Çin Kültür İhtilâli bu farklılaşmayı büyük bir gürültüyle göstermekle kalmamış; yarattığı çelişki ve kopmalarla komünist

blokta şimdiye kadar ne Budapeşte ayaklanmasının, ne de Yugoslavya'nın ayrılışının yerleştirmeyi başaramadığı iç diyalektiği getirmişe benzemektedir. Sovyet Rusya'nın 1917 yılında belirli bir sanayi temeline dayandığı, Çin'in ise 1949 yılında bile tarım ülkesi olduğu, Kültür İhtilâli sayesinde bir anda, Çin'le Rusya arasındaki başlıca ideolojik ihtilâf konusu biçiminde beliriverdi. Bunun anlamı ne olabilir? Bugün Çin'de olanları anlamak için Mao'nun yaşlılığı, iktidar mücadelesi, Mao'nun karısının etkisi gibi ikinci derecedeki nedenleri bir yana bırakıp ideolojik ihtilâfların ardında yatan iktisadî determinizm **gerekircilik'**i aramak gerekir.

Kişi unsuru, sanıldığının tersine, hiç olmazsa yönetici gruplar kademesinde, kapitalist ülkelerden çok, komünist ülkelerde önemlidir. Batıda, şu ülke ile bu ülke arasındaki iktisadî ayrılıklar, ancak belli belirsiz ideoloji farkları biçiminde kendini gösterir. Bunun nedeni, ya deneyciliğin **ampirizm** üstün tutuluşu ya da, **özellikle anglosakson dünyasında** batı iktisadının daha az plânlı oluşu ve Doğu'daki gibi bir kişinin iradesine daha az bağlanışıdır. Komünist ülkelerde ekonomi plânlıdır. Plânlar dar bir yönetici kadronun, belki tek bir şefin iradesi sayılır. Ekonomik alandaki başarı ya da başarısızlıkların kişisel yanı, iktisadî gelişimin sanki kollektif bir olay değil bir kişinin çalışması ürünü gibi gösterilişi bundan gelir. Çin'de şefin iradesiyle ulusun iktisadî ve sosyal durumunun özdeşliği, diğer komünist ülkelere kıyasla çok daha belirgindir diye-

lim. Mao'nun özel hayatı Çin ihtilâl tarihinden ayrılamaz. Öyle ki, Edgar Snow'un kitabında da görüleceği gibi, Mao'nun hayatını anlatmak Çin halkının son elli yıllık yaşayışını anlatmak demektir.

1966 Haziran'ından beri Çin'de olanları, hiç olmazsa kısmen anlamak için 1927 yılına kadar gitmek gerekir. Bana kalırsa, Kültür İhtilâlinin temelinde yatan - Çin'le Sovyet Rusya arasındaki - ihtilâf bu tarihte başlar. O zaman, kısa süre önce kurulmuş olan komünist partisi tamamen Stalin'in etkisindeydi. Partinin yöneticilerinden biri olan Mao da, Batı'da bile pek çok kişinin paylaştığı bir ihtilâlci saflığıyla, çok uzaktaki Moskovalı diktatörün yanılmadığına herhalde inanmıştı. Ama Stalin, soyut, kişisel, Çin'in gerçek durumundan habersiz bir anlayıştan gelen bir sürü yanlış bilgi ve davranış sonucu siyasî ve askerî bir felâkete sebep oldu. Taktik nedenlerle Stalin, Mao ve komünistlerin önce, Çan-Kay-Şek ve milliyetçi Kuomintang partisiyle her ne pahasına olursa olsun işbirliği yapmalarını istemişti. Çan-Kay-Şek ve Kuomintang birden Mao'ya karşı oldular. Kanton, Şanghay ve Pekin'de onbinler ve onbinlerce komünist öldürüldü. Mao felâketten bir mucize sonucu kurtuldu ve küçücük ordusuyla ünlü Kuzey'e doğru yürüyüşüne başladı.

Burada Stalin'in hatâlarının neler olduğunu ayrıntılarıyla belirtmek gereksiz. Bu hatâlar arasında özellikle ikisini, **Mao'nun herhalde otuz**

yıl sonra hatırlayıp Kültür İhtilâlini patlatmasına yol açan ikisini belirtmek yeter. Birinci yanlış, Çin'in toplumsal kuruluşunun Sovyet Rusya'nınkinin aynı olduğunu sanıp, dolayısıyla ihtilâlin köylüler tarafından değil şehirlerdeki işçi yığınları tarafından başarılması gerektiğine inanmaktı. İkinci yanlış da, **nasıl olursa olsun, herşeyin parti bürokrasisinden geçmesi ve bu büroksiye bağlanması gerektiği inancıydı.** Olanı daha önce söyledik. Mao, Stalin'in yanılmazlığına inandığı sürece birbiri ardından yenilgiye uğradı. Stalin kulluğundan kurtulur kurtulmaz, yâni parti bürokrasisi ve ideolojisine boşverip doğrudan doğruya, kendi başına hareket edip köylere ve köylü yığınlarına yol verdiğinde çabaları birden başarıya ulaştı. Özellikle, inanmamamız için sebep yok, ayaklarını sağlam bir yere bastığını anladı. 1927 de Sovyet Rusya'ya boyun eğişi Mao'ya felâket getirmişti. **Otuz yıl sonra, 1957 de Sovyet Rusya ile yarışmak ona yine felâket getirecektir.** Mao'nun hayatının üzücü anlarında hep Sovyet Rusya'ya rastlanır. Hepsinden önemli bir yıl olan 1957 de ne oldu? 1957, ileriye doğru büyük atılım yılıdır.

Geri kalmış Çin köylülerini, Rus modeline - **ya da daha basiti Amerikan modeline** - uyarak, çağdaş tarım işçileri haline getirip Devlet tarım çiftliklerinin çelik üretiminin büyük bölümünü sağlaması basma girişildiği yıl. Burada Mao'nun akılcılıktan uzak, kişisel ve romantik bir kararla Komünlerde, Devlet çiftliklerinde, çelik üretimi için çok küçük ve ilkel fırınlar yapma kara-

rından söz ediyoruz. Sorun, sanayi alanında Sovyet Rusya ve Batı ile yarışmaktı. Bu tipik Maoist çözüm yolunun amacı çelik üretimini iki, üç büyük fabrikada bırakmamak, özellikle köylü yığınlarına yaymaktı. Her çiftlik küçük bir parça çelik üretecek; Çin dev bir ülke olduğundan üretim de muazzam olacaktı. Coşkun fakat geri kalmış ve tecrübesiz yığınlara başvurmanın sonucu felâket oldu. Çelik üretimi düşmeye başladı, bu kadar büyük değişikliklerin meydana getirdiği kargaşalık yüzünden tarım üretimi de düştü. İleriye doğru büyük atılımın başarısızlığa uğramasından sonra Mao'nun kendini suçlaması, ya da hatânın birkaç kişi tarafından paylaşıldığında görüldüğü gibi, kimseyi suçlamaması gerekirdi. Durumu değişik oldu. Düşünmeye başladı. Temelde yanlış olan neydi? Yarışmaya kalktığı Sovyet Rusya revizyonist, yâni iyi yaşama yoluna girmiş, kapitalist bir ülkeydi.

Çin'in önündeki güçlüklere karşı Sovyet Rusya'nın takındığı tavır, bu gözlemin beklenmedik, acı bir doğrulaması oldu. Mao'nun kişisel ve halkçı romantizmi Sovyet Rusya'dan hiçbir karşılık, hiçbir anlayış göremedi. Önce uyarılar, yanlış uygulamalara hafiften değinmeler, ardından Kruşçef'in Komünlerle, Büyük Atılımla açıktan açığa alay edişi görüldü. Sonunda da, çok ağır bir karar, soğuk harp ilânını andıran bir davranışla bütün Rus teknisyenleri geri çekildi.

Bu davranışıyla Sovyet Rusya, Çin üzerindeki otoritesini yerleştirmek, Mao'yu boyun eğmeye

zorlayıp Çin'in komünist blok ülkeleriyle uyuşmayan bir iktisadî gelişim sağlamasını önlemek istedi. Ama Mao, Sovyet Rusya'nın bu tutumunda düşmanlık, iyi yaşamaya yönelen tok bir ülkenin yoksul bir ülkeye duyduğu **- körükörüne -** bir düşmanlık gördü. Bu düşmanlık, Lin-Piao'nun bulduğu deyime göre, dünyanın şehirli kesimindeki bir ülkenin, henüz köylü kesiminden çıkamamış bir ülkeye duyduğu düşmanlıktı. Böylece Sovyet Rusya **- belki saçma ama pekâlâ da akla yakın -** Çin tarafından Batılı, kapitalist ülkeler safına itiliyordu.

Mao, fikrini nasıl değiştirebilirdi? Ancak dünyanın ikinci büyük sanayi gücü olan Sovyet Rusya, zanaatkârların ve köylülerin çoğunlukta olduğu Çin'le aynı safta yer alır; ihtilâlci dayanışmayı gösterir, Çin'le teknisyenlerini, kaynaklarını, imkânlarını, yâni herşeyini paylaşırsa olurdu bu. Mao'ya akla yakın bile gelse, düşündüğü olacak şey değildi. Kişisel kırgınlıkları ve ekonomik yenilgilerinin kuramını çıkardıktan sonra Mao, Rusya'yı başka gözlerle görmeye başladı. Sovyet Rusya onun için Batılı ülkelerden biri haline geldi, hepsi bu.

Ama Birleşik Amerika'nın, Fransa'nın, Almanya'nın Çin'de ne teknisyenleri vardı, ne siyasî ve ekonomik heyetleri, ne de çıkarları. Parti ve yönetici kadro içinde kendi dünya görüşlerini destekliyecek, bu görüşleri zafere ulaştırmaya çalışacak bir akıma da güvenemezlerdi. Oysa Sovyetler Birliği için bu olanak mevcuttu. Rus olan,

ya da öyle görünen çok şey gibi Pekin'in uçsuz bucaksız caddeleri, yeni binaların on dokuzuncu yüzyıldan kalma görünüşleri, iç süslemeleri, Çinlinin günlük hayatındaki eylem isteğiyle milliyetçilik ve içine kapanıklığın yanı sıra, Çin toplumunda, istiyerek ya da istemeden Sovyet ideolojisinin iyi niyetine inananlar, Çin'in Sovyet Rusya'yı izlemesi, onu örnek alması gerektiğini savunanlar çıkabilirdi. Hiç kuşkusuz, bunlar Sovyet Rusya'nın komünist blokun yöneticisi ve Çin'in dostu olduğuna daima inanmış çok iyi komünistlerdi. İçlerinden pek çoğu Mao'nun Uzun Yürüyüş'ten bu yana ya da çok daha eski dostlarıydı.

Devlet ve Parti yönetiminde sorumlu yerleri vardı. Onların ve onların temsil ettikleri söylenen Sovyet revizyonizmi, Batılı kültürü ve çıkarlarına karşı Maonun halkçı ve romantik kızgınlığı kendini gösterdi.

Büyük temizlik - **çünkü özde Kültür İhtilâli aynı zamanda büyük bir tasfiye, temizliktir** - çok özel bir biçimde yapıldı. Stalin tipi bir gizli polis gelmedi bu işin üstesinden. Bir kere Çin'de gizli polis yoktu. Sonra bu temizlik özellikle bürokrasiyi hedef alıyorsa, temelde, bütün benzerleri gibi bürokrasinin ta kendisi sayılacak gizli polise baş vurulamazdı. Hayır. Mao pek çoklarında olduğu gibi bu durumda da kendi sadık yüreğinden, iç savaş yıllarına safça, özlemle sadık kalan yüreğinden başkasını dinlemedi. O çağlarda olduğu gibi, çağrıyı yığınlara, gençlere hem de

çok gençlere yaptı. Sanki bir süredir ayağı yere basmıyordu, eski gücü yoktu da Kültür İhtilâliyle yeniden yığınlarla ilişkisini kurduğu için ayaklarını yeniden yere basıyor, güçleniyordu. Çocuklardan kurulu yeni bir haçlı seferi gibi bir yıl boyunca Çin'in her yanına salıverilen elli milyon kızıl muhafız, duvarlara yapıştırılan milyonlarca gazete, yüzbinlerce yürüyüş, tören, gösteri ve toplantı; Pekin'de şahsen kabul edilen on milyondan fazla kızıl muhafız, sonra alt üst olan tüm Çin, sanayi ve tarım üretiminde düşüş, yönetici kadronun karmakarışık edilişi, parti büroksisinin yok oluşu, bazı bölgelerin Mao taraftarlarının, bazı bölgelerin ise düşmanlarının eline geçişi işte Mao'nun halk yığınlarına yaptığı çağrının ortaya çıkardığı patlamanın tam liste halindeki sonuçları. Bürokrasi ve parti otoritesi yıkıldı. Daha önemli olan sonuç, belki yarın Sovyet ideolojisiyle boy ölçüşecek evrensel bir ihtilâlci ideolojinin kıyaslama noktaları yaratıldı. Hepsinden önemlisi, Birleşik Amerika'daki gibi toplumsal yükselişin gelir ya da tüketim artışı demek olmadığı, ya da Sovyetler Birliği'ndeki gibi yaşama düzeyinin iyileşmesine dayandırılmadığı, teknik yeteneklerin değeri ve değişikliğine göre insanların yükseldiği eşit ve teknik bir toplumun temelleri atıldı. Herkesin gerekeni edindiği, kimsenin nasibini fazladan almadığı, değişik dallarda tecrübeli uzmanlarla işçiler yığınından kurulu, tekniğin herşeyin üstünde tutulduğu **teknokratik** bir toplum.

MAO DA ÖYLE DİYOR!

DAHA ilk günden bir entellektüelle, bir yazarla görüşmek istemiştim. Karşılık olarak bunun güçlüklerini, yazarların işten baş alamadıklarını anlatmışlardı. Bir sabah, hiç beklemediğim bir sıra telefonum çaldı. Yazar beni bekliyordu. Hem de otelde. Kaldığım odanın bulunduğu kat salonunda.

İyi bildiğim türden bir salondu bu. 1880 Rusyasını hatırlatan biçimde, kılıf geçirilmiş, kolların

konduğu yerler dantel örtülü, tatlı ve eski koltuklar. Mavili beyazlı porselenden eski, güzel bir çaydanlık. Aynı renk fincanlar, dumanı tüten koca ibrik. Salonun pencerelerinden Pekin'in yeşilli grili karışık görüntüsüne nefis bir bakış. Sayısız avlular, avlularda büyüyen ağaçların yeşiliyle seramik kiremitli damların kül rengi. Ve gözalabildiğine uzanan saf, pembemsi, duru, ışıltılı bir gök.

Çinli yazarla karşı karşıya oturduk. Üç çevirmen alesta bekliyor biri genç, uyanık, sevimli; ikincisi orta yaşlı, resmî ve sıkıcı görünüşlü; bir de benim özel çevirmenim, bezgin, alaycı görünüşlü, ipince bir entellektüel. Yazarın kendisi genç, köylü görünüşlü, hantalca, basit ve kocaman güleç yüzlü biri. Sık sık gülüyor; işin garibi, o zaman yüzündeki şen ifade siliniyor. Yaramaz öğrencisine hoşgörüyle gülümseyen profesörün, cahil öğrenci karşısındaki öğretmenin gülüşü oluyor.

Kendisiyle ilgili sorulardan başlıyorum. Otuzsekiz yaşında olduğunu, işçi ailesinden geldiğini, Şanghay'da doğduğunu öğreniyorum. Şimdiye kadar altı romanı yayınlanmış, iki de tiyatro eseri. Romanlarının ne kadar sattığını soruyorum. Tavana bakıyor : «Biri 1963 te 400.000 satıldı,» diyor. «Sonuncusu da bir milyon.» Ben atıldım «Telif haklarıyla çok para kazanmış olmalısınız?» «Evet, çok kazanıyordum. Ama Kültür İhtilâlinden bu yana, biz yazarlar, telif haklarından vazgeçtik.» «Peki neyle yaşıyorsunuz?» «Devletten

aylık alıyoruz.» Bir milyon satan romanın ne kadar zamanını aldığını sordum «Altı ay Batı eyâletlerinden birinde askerlerle yaşadım, sonra kitabımı iki ayda yazdım,» dedi.

— Neden askerlerle? diye sordum.

— Askerleri anlatan bir roman, dedi. Malzeme toplamam, asker hayatını yaşamam gerekti.
Biraz da saldırgan

— Ama, dedim, edebiyat, gerçek edebiyat plânlanamaz. İmâl edilemez. Edebiyat özgür, kendiliğinden olmalı, insanın kendini zorladığı bir ön hazırlığa bağlanmamalı...

Yazarın elinde, Mao'nun kırmızı kaplı seçme sözler kitabı var. Bende de, üç tercümanda da var aynı kitaptan. Kitabı karıştırıyor, bize numarasını söylediği sayfayı açıyor, hemen sayfayı arıyoruz, yüksek sesle okumaya başlıyor

— Bütün gerçek bilgiler doğrudan deneylerden gelir.

Aynı şekilde, Mao ile cevap vermek gerektiğini anladım. Hiç beklemeden ben de kitabımı açtım, sayfa numarasını söyleyip onlar yerini bulur bulmaz bir okul öğretmeninin tumturaklı sesiyle okudum :

— Herşeyin, her olayın temel nedeni dışta değil içte, şeylerin ve olayların iç çelişkilerinde görülür.

Yazar hiç memnun değil. Gülüyor ama gözlüğü-

nün altında gözleri, ürkütücü parıltılar saçıyor. Kitabı yeniden açtı, sayfayı söyledi, okudu :

— **Soyut ve değişmez bir siyasî ölçünün** (kriter) **varlığını reddetmekle kalmıyor, soyut ve değişmez bir sanat ölçüsünün varlığını da reddediyoruz : sınıflı toplumlarda her sınıfın siyasî ve sanatsal ölçüleri vardır. Hangi sınıflı toplumun hangi sınıfı olursa olsun, siyasî ölçüsünü sanatsal ölçüsünün üstünde tutar.**

Damarlarıma basılmıştı, kitabı karıştırıp sayfayı söyledim ve okudum

— **Sanat değerinden yoksun eserlerin ilerici yanı da olsa siyasî yönden etkisiz kalırlar.**

Kızgınlıkla gülümseyen yazar Mao'nun kitabına başvurdu ve açıkladı

— **Edebiyatımız ve sanatımız büyük halk yığınlarının, herşeyden önce işçilerin, köylülerin hizmetinde olmalıdır.**

Kitabımı çabucak karıştırıp karşılık verdim

— **Bize göre, sanatın ve bilimin gelişimi için belirli bir uslûp ve okulun zorla kabul ettirilmesi, bunlardan başka her uslûp ve okulun yasaklanması zararlı olur.**

Hınçlı, gülümsiyerek, çabucak okuyup iddialarımı çürüttü

— **İhtilâlci kültür yığınlar için çok güçlü bir ihtilâl silâhıdır. İhtilâlden önce, ideolojik yönden onları hazırlar; ihtilâl sırasında genel ihtilâl cephesinin önemli ve vazgeçilmez bir kesimi olur.**

Bu kez tatlılıkla, hep kitaba bakarak cevap verdim :

— Sanat ve bilimde yanlışla doğru, baskı yoluyla değil, sanat ve bilim çevrelerinde yapılacak özgür tartışmalar, sanat ve bilimin uygulanışıyla çözümlenmesi gereken bir sorundur.

Yazar, Mao'nun özdeyişlerine dayanan bu bilgiç ve ortaçağdan kalma düelloyu bitirmek istediğimi anladı, birden sustu, ciddileşti, bekledi. O an, ben onu, Çin'i, Çin'le ilgili herşeyi merak ederken; yazarın benimle, Avrupa ve Avrupa'yla ilgili hiç birşeyi merak etmediğini anladım. Kendi kendime, bunun, Çinli kişiliğinin özel bir yanı olduğunu düşündüm. Çinliler, kendi kendilerine yettiklerine inanıyorlardı, Çinli, kendisine yabancı olan bir şeyi asla merak etmiyecekti. Hiç bir şeyi öğrenmeye kalkmıyacak, hiç soru sormayacak, hiç bir zaman ilgilenmiş görünmiyecekti. Çin, kültür semasında bağımsız bir gezegendi. Bunun dışına çıkmak, bakışlarını Avrupa'ya çevirmek, gezegenlerarası bir yolculuk yapmağa kalkmak, Merih'i, Ay'ı, Venüs'ü incelemek gibi birşeydi.

Yazar sustu, ben de sustum. Sonunda sessizliği bozan yine ben oldum :

— Lukacs hakkında ne düşünüyorsunuz?

Başını salladı :

— Sevmem, dedi, revizyonistin biridir.

— Ya Sartre?

— Nobel armağanını geri çevirmesi iyi. Ama o da revizyonist.

— Biraz da edebiyattan, örneğin Tolstoy'dan konuşsak. Tolstoy hakkında ne düşünüyorsunuz?
— İyi yanları var. Ama çağıyla sınırlı.
— Ya Dostoyevski?
Düşündü. Dostoyevski'yi sevmediği ama bunu belirtecek yol bulamadığı seziliyordu.
— Çok kara, dedi sonunda. Çok kara kaygıları var.
— Yâni?
— Karamsarın biri. Karamsar olmamak gerek.
— Neden?
Elinde sıktığı Mao'nun kitabını açacak oldu. Sonra vazgeçti. Karşılık vermedi. Bir süre sustuktan sonra :
— James Joyce'tan bahsedildiğini hiç duydunuz mu? diye sordum.
— Hayır.
— Shakespeare hakkında ne düşünüyorsunuz?
Shakespeare'i tanıyordu. Ama bu onu hiç ürkütmedi; Shakespeare çağdaş biriymiş gibi, rahatça cevap verdi bana :
— Bir burjuva yazarıdır.
— Yâni?
— Çok sübjektif. Othello'yu oynamayı denedik. Oyuncular tedirgin oldular, şaşırdılar. Seyirciler de öyle. Hepsi kızıl muhafızdı. Oyunun sonunda kendilerine sorduk, devam etmememizi öğütlediler. Çok heyecanlı, şaşırtıcıydı.
— Sanat heyecanlı ve şaşırtıcı olmamalı mı?
— Sanat halk yığınlarının hizmetinde olmalı.
— Şolohof'u seviyor musunuz?
— Hayır, hainin biridir. Üstelik Nobel armağanını kabul etti.

— Ya Pasternak?
— O da döneğin biri.
— Sevdiğiniz bir yazar söyler misiniz?
— Fadeyef, Gorki, Furmanof, Balzac, Dickens, Mérimée.....
Anlayamadığım bir ad daha ekledi. Sonunda sezebildim, Heine idi. Onu neden beğendiğini bilir gibiydim. Karl Marks Heine okur, ondan bazı bölümler alır, önem verirdi. Yazar, çabucak devam etti
— Tabiî bu yazarlar oldukları gibi, gözü kapalı kabul edilemezler. Eleştirici, halk için açıklamaları bulunan özel yayınlar yapmalı, gerektiğinde eserlerinden seçme parçalar yayınlamalı.
Kendisine sordum :
— Çin okullarında ve üniversitelerinde felsefe okutulur mu? Eflâtun, Aristo, Spinoza, Descartes, Kant...
— Hayır, felsefe değil toplumların gelişim tarihi okutulur.
— Ya Yunan ve Lâtin edebiyatı?
— Çok az. Bunlar tehlikeli edebiyatlardır.
— Neden?
— Çünkü bozguncudurlar.
— Uygulamada - bu soruyu o an, bir sonuca varmak için sordum - Sovyet Sosyalist gerçekçiliği kuramı size doğru geliyor mu?
— Evet.
Bir süre sustu, sonra o da bir sonuca vardı
— Şurası iyi bilinsin ki biz klâsik Çin edebiyatına olduğu gibi eski ve çağdaş yabancı edebiyatlara da karşı değiliz. Hepsinin iyi yanlarını almak, kötü olanları bırakmak taraflısıyız. Ede-

biyatta bir kışkırtıcı, afyonlu yan vardır, bir de öz. Afyonu atmak ve özü muhafaza etmek gerekir. Mao da böyle diyor zaten.

Görüşmemiz sona ermişti. Ertesi sabah yeniden başlıyacak, diğer sanat dallarından söz edecektik. Ama bizim kültürümüzle Çin kültürü arasındaki başlıca ayrılıkların ortaya çıktığı konu edebiyattı. Burada birkaç kelimeyle bir yorumda bulunmama izin verilsin. Herşeyden önce Çin'in Avrupa'yla aşağı yukarı hiçbir alış verişi, hiçbir ilişkisi olmadan geliştiğini unutmamak gerekir. Şaşırtıcı başlangıçlarından sonra Mayaların tutarlı, bütün ve karmaşık bir uygarlık ortaya çıkardıklarını düşünün : işte size Çin. Okuyan kişilerden, rastgele bir okur değil, Avrupalı yazarlardan eski ve yeni Çin yazarlarının eserlerini bilen kaç kişi vardır? Sonra edebiyatın siyasileştirilmesi, Rusların bir armağanı. Bu bir Marksist teori değil, bir Sovyet teorisi. İyi bir Alman olduğundan kültüre saygı duyan Marks edebiyatın siyasî propaganda aracı olduğunu hiç söylememişti. Bunu Stalin söyledi. Stalin'e bu düşünce, Çar II. Nikola'nın gizli polisinden miras kalmıştı. O gizli polis edebiyatın, hele gerçekçi edebiyatın ancak tehlikeli olabileceğine inanmıştı, bu nedenle entellektüellere baskı yapıyordu. Sonunda iş, bu entellektüellerin baskı göre göre, edebiyatı gerçekten siyasileştirmelerine, eni konu, tehlikeli olmaya başlamalarına vardı. Sonradan ihtilâlle bu entellektüeller iktidara geldi ve onlar sosyalist gerçekçiliği, yâni siyasileştirilmiş, ihtilâl yönünde siyasileştirilmiş bir ede-

biyatı kabul ettirdiler. Çinliler, Çin'in Sovyet etkisinden kurtulması gerektiğini söylüyorlar. Ama, bana kalırsa, herşeyden önce sosyalist realizmden, propaganda sanatından kurtulmaları gerekiyor.

BURJUVAZİ KÖTÜLÜKTÜR

MAO'nun yazılarında, pek çok kere ele alınan, Kültür İhtilâlinin temel fikirlerinden biri, revizyonist ve kapitalizme yönelen Rusya'dakinin tersine, Çin'de proletarya diktatörlüğünün ya da kısaca diktatörlüğün daha çok uzun sürmesi, bunun sonucu olarak sınıf kavgasını bütün tazeliği ve gücüyle muhafaza etmek gerektiğidir. Diktatörlük sözkonusu edildiğinde, Kültür İhtilâline tepeden tırnağa dalan Mao rejiminin bundan kolay kolay vazgeçemiyeceği ortadadır. Ama sınıf kavgası? İnsan Çin'de çevresine bakıyor ve şaşırıp kalıyor.

Çin, sınıf savaşının yaratılamıyacağı uçsuz bucaksız bir ülke görünüşünde. Bunun da nedeni bütün halkın bir tek sınıfta, proletaryaya yönelen durumu. Tekdüzelik, yığınların eşitliğinin sağlanması, Çin'de yolculuk yapan birinin en çok gözüne çarpan şey. Bu tekdüzelikten söz ederken, önemsiz görünen ama üzerinde ne kadar durulursa durulsun az olan şey, bütün Çinlilerin kadın erkek aynı şeyi giymeleri, insanlar arasındaki ayırım gibi aynı zamanda karşı cinsler arasındaki ayrılığın da yok edilmiş olması. Böylesine bir üniforma giydirme çabasının önemini kavramak için, Batı'daki ekonomik, ruhbilimsel ve kültürel yöndeki çeşitliliği, bu tekdüzeliğe yaklaştırmak gerekir. Batı'daki kadınların birbirlerinden değişik giyinme hırsı, bu hırsın sanayi ve toplum bakımından sonuçları düşünülsün, yeter.

Avrupa'da Çin tekdüzeliğinin benzeri ancak din adamlarının kılığında görülür. Böyle bir benzerliğin çıkardığı çelişkiler açıktır; daha fazla üzerinde durmak gerekmez.

Şimdi eşitlik çabasına gelelim. Günümüzün Çin'i, uçsuz bucaksız yoksul bir ülke görünüşünde. Ama Çin'de yoksulluğun terbiyeli, gururlu, amansız bir görünüşü var. Geçmişteki sefalet ortalıkta yok, ama biçim, renk, yaşama şekli hep yoksulluktan esinlenerek benimsenmiş bir dünya görünüşüne uygun. Ama çok değişik, yalnız kendisinden memnun olmakla kalmayan, bir de kendini gösterip öğüt veren bir yoksulluk. Sanki : **İşte insanoğlunun ihtiyacı bu kadar. Geri ka-**

lan herşey lüks, dolayısiyle de Sovyet ya da Batı tipi pis bozgunculuk der gibi.

Mao insanının neye ihtiyacı var? Bana kalırsa mavi bir pamuklu pantalon, yine pamuklu beyaz bir gömlek, bir çift sandal ya da terlik. İşine gitmek için de bir bisiklet. Ailesiyle içinde yaşadığı tek göz bir barınak. Çok sınırlı birkaç tüketim eşyası : sigara, içki, sabun, tuvalet eşyası, tabak çanak v.s.. Gezinmek için halka açık parklar eski **kraliyet bahçeleri** siyasileştirilmemiş tek eğlence. Bir de devamlı, usandırıcı, her yanı kaplayan Mao düşüncesi ve kişiliğinin propagandası. Bu propaganda için, duvar gazeteleri, tiyatro, sinema, radyo, televizyon, resim, heykel, v.s. gibi her türlü araçtan yararlanılıyor. Kısaca Mao insanı, sınıfsız demiyeceğiz, sınıfla yakından uzaktan ilgisiz bir toplumun vatandaşı. Peki öyleyse, sorumuzu yine tekrarlıyoruz, sınıf kavgasını sürdürme çabası neden?

Burada **kültürel** sözcüğü imdadımıza yetişiyor. Kültür İhtilâli özellikle belirttiği şeye uygun bir anlam taşıyor; yâni başından beri toplumsal alanda, toplum yapısında değil, kültürel alanda, üst yapıda bir patlamayla kendini gösteren ihtilâl anlamına geliyor. Sakin gökteki Kültür İhtilâli tayfununu haber veren ilk yıldırımın 1965 yılında kültürel alanda görevli kişilerin üstüne düştüğü unutulmamalı.

Bunlar memurlar, politikacılar, entellektüeller, ya da Pekin Belediye Meclisi'nde ve parti yönetiminde görevli kişilerdi. Öte yandan, bu olay-

dan az önce ya da sonra, Çin'deki adıyla **yüz çiçek** politikası başka yıldırımlarla çürütülmüş, yâni bu **çiçek**lerden bazıları resmî bildirilerle kötülenmişti. Bildirilere hedef olan **çiçek**lerden bazıları şunlardı: **Wu Hsiun'un Hayatı ve Hai Juei'nin Azli** adlı filmler, Hu Feng'in **gerçeği yazmak** amacına yönelen sanat kuramı, Sint-Çiao-Yang'ın **gerçeği yazmak** amacına yönelen sanat kuramı, Sint-Çiao-Yang'ın **Gerçekçiliğin Büyük Yolu** görüşü, Çiao-Çiu-Anlin'in **gerçekçiliğin derinleştirilmesi** ve yine aynı kişinin **konunun büyük önemine karşı çıkması** v.s.. Aslında yıldırımlar yüzden çok fazla çiçek üstüne düşüyordu. Buket yok ediliyor büyük, kaplayıcı, uçsuz bucaksız, kendi dışında kimseyi tanımıyan Mao-Çe-Tung çiçeği tek başına kalıyordu. Kültür İhtilâlinin ilk parıltıları bu **çiçek**lere ve aynı kökten gelen tomurcuklara karşı görüldü. Kültür İhtilâlinin düşmanları, **daha doğrusu kurbanları,** yönetici kadro arasında, yâni kültürlü kişilerde arandı. Bu olumsuz belirti çok önemlidir.

Demek ki sınıf savaşı devam ediyor, güçleniyordu. Ama sınıf ekonomik ve toplumsal özelliklerini yitiriyor, kültürel bir kategori halini alıyordu. Çin'de ve bütün geri kalan komünist ülkelerde **kültürel** sözcüğünün yalnız edebiyat, sanat ve bilim alanındaki bilgiyle değil, insanın davranışı, alışkanlıklarıyla, töreleriyle de ilgili bir anlama geldiğini biliyoruz. Şimdi bir noktaya vardık: sınıf bir ahlâk kategorisidir.

Sınıf sözcüğü, yalnız toplumsal beraberlik belirtmez de ahlâk yönünden anlam kazanırsa,

Mao'nun ihtilâle nasıl kolayca devamlılık kazandıracağı, sınıf savaşını nasıl devamlı geliştirebileceği ortaya çıkar.

Toplumu ya da devleti değiştirmek amacını güden bir ihtilâl devamlı olamaz. Ama insanı değiştirmeyi hedef alan bir ihtilâl ve sınıf kavgası devamlılık kazanabilir. Burada, ahlâk kategorisi anlamına gelen sınıfın, beraberinde araç anlamı kazanan kültürü de sürüklediğini bilmek gerekir. **Mao'nun deyimiyle silâh, hançer.**

Kaba bir deyişle Marksizm, kültürün bir üstyapı, yâni toplumsal sınıfın saf ve bilinçsiz bir salgısı olduğunu düşünmüştü. Mao için bu mekanik determinizm geçerli değildir. Mao'ya göre sınıflar bilinçle, soğukkanlılıkla, ikiyüzlülükle kültür silâhını, kendi çıkarlarını savunmak için geliştirir, güçlendirir.

Burjuvazi, soğukkanlılık ve bilinçle kültür silâhını hazırlamıştır **yâni, bütün ülkelerde «geçmiş» kültürü.** Proletarya bu uğursuz silâhı reddetmeli, aynı soğukkanlılık ve bilinçle öbürü kadar bilenmiş, ince bir silâh hazırlamalıdır kendine. Böyle bir kuramın etkisi açıktır. Çinli ya da yabancı sanatın ve geçmiş düşüncesinin topyekûn mahkûm edilmesi, Mao'cu kültürün istiyerek siyasileştirilen özelliğidir.

Sınıf bir ahlâk kategorisidir. İyinin ahlâk kategorisi proletarya, kötününki burjuvazidir. Bunun sonucu, şimdi Çin'de yapılan sınıf savaşı kötülüğe karşı verilen savaştır. Başka deyimle, sınıf

insanın dışında değil içindedir. Şeytanın bitip tükenmeden kötülüğe itişidir; hiç bıkmadan durmadan bununla savaşmak gerekir.

Böyle bir düşüncenin getirdiği sonuçlar çeşitli ve önemlidir. Önce sınıf bir doğuştan sakatlık, bir iç hatâ ise; herkeste, silâh arkadaşlarında, iktidarı Mao ile paylaşan Pekin vâlisi Peng-Çeng ya da cumhurbaşkanı Liu-Şao-Şi gibilerinde bile görülebilir. Öte yandan kültür, bir sınıf silâhı, yâni iyilik gibi kötülük de yapabilecek bir silâh olduğuna göre, Batı ya da Batı kültürünü andıran her kültürün acımadan, her yönde başı ezilmelidir. Birbirinden ayırmaksızın hem Shakespeare'i, hem mini-eteği, hem Çin klâsiklerini ve dans plâklarını, hem Dostoyevski'yi ve naylon çorapları mahkûm eden Çin **katılığı**nın kesin ve aynı zamanda çok yanlı yüzü böylece açıklanabilir.

Karşı-ihtilâlin her yere, bir küçük ruj tüpünün içine bile gizlenebileceği gibi çok basit bir düşünceye dayanan mutlak bir katılık sözkonusudur. Burada, Çin'den önce aynı katılığı gösteren Savonarole'nin Floransa'sı ile Calvin'in Cenevresini belirtmekte fayda var. Ama oraları yediyüz milyonluk koca bir ülke değil, küçük küçük şehirlerdi.

Burada bir soru akla geliyor. Bütün bunlar niçin, hangi amaçla yapılıyor? Bu soruya, iki varsayım gözönünde tutularak cevap verilebilir.

Birincisi, Kültür İhtilâlinin Birleşik Amerika'ya açılan savaşta, belki bilinçsiz, ama öncü oldu-

ğudur. Bu durumda batılı olan herşeyi yok edip Amerika'nın tüketim uygarlığına karşı bir mahrumiyet uygarlığı yaratan Çin, ihtilâfı en iyi koşullarda karşılama imkânını sağlayacaktır. İkinci varsayım, Kültür İhtilâlinin özde bir çeşit otarşik ve milliyetçi Çin Seddi olduğudur. Tarihinde yeni sayılmıyacak bu olay Çin'in dünyanın geri kalan bölümüne aldırmaksızın, kendine yeterek uzun bir süre kendi kültür sınırları içine kapanma eğilimidir. Bizce ikinci varsayım daha akla yakın geliyor. Dikkatle bakılırsa Kültür İhtilâli, bu kere değiştirme imkânı olmaksızın kesin esasları yerleştirme çabasında görülüyor. Komünist dünyada **revizyonistler**le, **doğmacılar** arasındaki kopmada Çin'in başına sonuncuların geçmesi boşuna değildir. Başka bir deyimle, Kültür İhtilâlinin kızgın ve durmaksızın süren hareketi, tam tersine, mutlak ve süreli bir hareketsizlik yaratmak ister gibi. Bu çelişki de Çin tarihinde yeni değil. Konfüçyüs'ün toplumsal tutuculuğu bile görünüşte taoizm'in tasavvufu tarafından inkâr ediliyordu. Gerçekte söz konusu olan bir kültürün, tek bir kültürün iki yüzüydü.

BUGÜNÜN programında heykelleri **hangi heykeller olduğu belli değil** ve bir fabrikayı ziyaret var. Otomobilimiz, kenarları kalkık üçlü bir damla üstü kapalı büyük kapının önünde durduğunda, heykellerin, şimdi park haline getirilmiş yasak şehirdeki imparatorlar sarayında olduğunu öğreniyorum. Nefis bir bahçeye giriyoruz. Gölgesinde yürümenin insana büyük bir zevk verdiği yapraklı koca ağaçlar karşımıza çıkıyor. İşte içinde saray geleneğine uygun yaşanılan, rengârenk damlı bir sürü küçük köşk. Ama her yanda çukurlar, kum yığınları, harç, iskeleler ve iş-

çiler. Askerlerin yönetiminden sonra Japon generallerinin sultasına giren yasak şehir, kızıl muhafızlar gelerek çadırlarını kurup ateş yakınca, son darbeyi yemiş. Şimdi onarılıyor. İşte Kış Sarayı, renkli kiremitlerden büyük damıyla beyaz mermerden haşmetli bir merdivenin tepesinde dikilen dev bir revak. Saray önündeki küçük avlu, başlarında, kadın ve erkek öğretmenleriyle sıra olmuş bekleyen öğrencilerle dolu. Ne beklediklerini soruyorum, rehberimiz **heykelleri görmek için bekledikleri** cevabını veriyor.

Uzun bir beklemeden sonra sıramız geliyor, içeri giriyoruz. Sarayın içi boşaltılmış. Yalnız koca sütunlar, çıplak taş duvarlar göze çarpıyor. Büyük bir salona çepeçevre bir iskele kurulmuş, döşeme tahtalarıyla kaplanmış. Bu tahtaların üstünde birkaç heykel grubu zar zor seçiliyor.

Yaklaşıyoruz. Bunlar asıl boyutlarına uygun, iğrenç bir kestâne rengine boyanmış alçı heykeller. Her grup bir olay, bir hikâye anlatıyor. Sanki konuşan bir bütün. Gözlüklü, ince uzun sopasıyla ufak tefek bir genç kız, birbiri ardından heykelleri gösteriyor, açıklamalarda bulunuyor. Bu genç öğretmenin anlattığı nedir? Batı Çin'in uzak bir eyâletinde ihtilâl öncesi, bir köylü ailesinin çektikleri şurada dile getirilmiş. Bilinmesi gereken, bugün Çin'de köylülerin, yâni neredeyse mutlak halk çoğunluğunun tek saplantısı toprak ağasıdır. Fabrika sahibi, patron değildir söz konusu olan **Çin'de sanayi yenidir, pek önemli sayılmaz.** Köylüleri ikibin yıl boyunca inim inim inleten büyük toprak ağasıdır. Komünist Çin'in

bir numaralı canavarı, bir numaralı umacısıdır. **Beyaz Saçlı Kız** adlı bale gösterisinde, küçük bir köylü kızı olan kadın kahramanın peşini bırakmayan toprak ağası, sonunda yakalanıp kurşuna dizildiğinde bütün salon ayağa kalkıyor, uzun süre alkış tutuyor. Hepsi de; geçmişin iğrenç baskısını hatırlayan köylüler. Onların gözünde toprak ağası şeytanın ta kendisidir.

Heykelllerle anlatılan bu hikâyede de, bir kere daha Çin ihtilâlinin dinsel yanı kendini gösteriyor. Yanılmamak gerek. İsa'nın doğduğu günü tasvir eden bir yemlik **siyasî bir yemlik** bir de çarmıha gerileceği Golgotha tepesine kadar ağır haçıyla geçmek zorunda bırakıldığı yol **toplumsal ve ekonomik** var karşımızda. Zaten sopalı, ufak tefek kızın anlattıkları gerçeğe tıpatıp uygun. Sözkonusu edilen gerçek bir derebeyi; anlatılana bakılırsa da yüzseksen odalı sarayında beş kişilik ailesiyle yaşarmış.

Bu mutlu kişinin konağı genç kızın elindeki ince sopa tarafından bir çırpıda çiziliveriyor havaya: küçük köşkler, avlular, bahçeler, tam bir şenlik. Ama otuz yıl önceki Çin, Lombarların çağındaki İtalya gibiydi. Efendilerin oturduğu nefis yerlerde serkeş köleler için zindanlar **fotoğraflarını gösterdiler,** zincirler **fotoğraflarını gösterdilerler** vardı. Önce binanın plânlarını, sonra fotoğrafları gösteren kız, şimdi heykellerin temsil ettiği acı yoluna geldi. Somut, duygusal, yapıcı, tatsız bir stil. Kır kiliselerinde İsa'nın acılarını dile getiren isimsiz ressamlara burada De Amicis ve Marki de Sade el veriyor. Köylü aile-

si sefil, aç, bitkinliğin son kertesinde. Baba paçavralarla kaplı, ananın bir çocuğu memede, ötekiler iskelete dönmüş, büyük babayla büyükana birer dilenciden farksız. Toprak ağası tam tersine sadist bir canavar. Çok güzel bir elbise giyip yastıklar üzerine uzanmış, mutsuz ailenin kendisine sunduğu pirinci aşağılayarak ayağıyla itiyor. Kendisine sunulanı yeterli bulmadığından, zavallı aile yeniden sadık yanaşmaların değneği altında çalışmak zorunda bırakılıyor. Efendisini bir türlü doyuramıyan baba, sonunda kızını satmaktan başka çâre bulamıyor. Aynı nedenle, daha kundaktaki bebesini de satıyor. Ama efendi bir türlü doymuyor. Artık dayanamıyan köylü başkaldırıyor. Son heykellerde kıstırılan efendiyle yanaşmalarının öldürülüşü gösteriliyor. Köylü Mao-Çe-Tung'un şanlı bayrağını kaldırıyor. Heykellerin çirkinliği üzerinde durmak gereksiz. Sanat eserlerinin inceliğiyle ün salan Çin için, bu çirkinlik büsbütün üzücü. Ancak, bir kere daha, köylülerin bu basit şekillerden hoşlandıklarını belirterek, Mao'nun bugün, Kültür İhtilâli ardından, doğrudan doğruya köylü yığınlarına hitap ettiğini söylemekle yetinelim. İhtilâlden önce köylülerin sefil olduğu, birkaç kuşak öteye kadar borçlandıkları, kızlarını orospu yapıp, çocuklarını sattıkları yüzdeyüz gerçek. Ama bu gerçek, **ne yazık**, öğretici olma çabasında öylesine kaba bir yapıcı sanat yoluyla anlatılıyor ki uyduruk, hiç olmazsa bizler için hepten etkisiz oluyor.

Programımızın ikinci bölümü, fabrika. Fabrikayı

anlatmıyacağım. Komünistler için fabrikanın ahlâkî ve siyasî bir anlamı var. Fabrika ilerleme, kurtuluş, sanayi devriminin iğrenç köylü ve zanaatkâr uygarlığına karşı zaferi sayılıyor. İster Çin'de ister Avrupa'da olsun, hepsi de birbirine benziyor. Yine de Avrupa ve **bilinmez, belki okuyacakları tutar** Çinli okurlar için, her yönüyle etkili ve modern büyük bir fabrika olduğunu belirtiyorum.

Fabrikayı gezdikten sonra, görüşmek için toplantı salonuna girdik. Karşımda fabrika müdürlerinden biri, bir işçi var. Ciddi yüzlü, ama yine de biraz içten pazarlıklı, trajik Çinli maskesinin çizgileri ve başında dimdik saç ormanıyla bir genç. Çay getirdiler. Köşeye çekilen bir başka işçi, söyliyeceklerimizi not etmeye hazır. Girişiyorum :

— Kültür İhtilâlinden önce bu fabrikada neler oluyordu?

— Bir avuç hain tarafından yönetiliyorduk. **Resmî deyim. Tercümanın İngilizcesiyle «A Handful of traitors».**

— Kimdi bu hainler?

— Kapitalist yolu seçen yöneticiler. **Bir başka resmî deyim. Tercümanın İngilizcesiyle, «Persons in authority who were taking the capitalist road».**

— Güzel. Ne yaptınız onları?

— Maskelerini düşürdük. **Üçüncü resmî deyim. Tercümanın İngilizcesiyle, «Unmasked».**

— Çok güzel. Peki bunun pratik sonuçları ne oldu?
Sessizlik. Çıkmaz. Daha önce bir avuç hain tarafından yönetildiklerini, bu hainlerin kapitalist yolu tuttuklarını, hepsinin maskesini düşürdüklerini söylerken genç adam içtenlikle, propagandanın çiğnenmiş sakızlarıyla değil kolay ve somut deyimlerle derdini anlattığını sanıyordu. Onun için herkesçe bilindiği kadar da herkese kapalı bu deyimler gerçeğin ta kendisi. Diredim :
— Maskelerini düşürdünüz. Ne demek bu? Onları sürdünüz mü?
Cevabın yetersizliği
— Kendiliklerinden gittiler.

— Kimdi bunlar?
— Müdür, müdür yardımcısı ve diğer yöneticiler.

— Onları kim atamıştı?
— Üst kademe tarafından atanmışlardı. Pekin belediyesi tarafından.

— Ya şimdi?
— Şimdi biz işçiler, demokratik yoldan, tabana dayanarak aramızdan onyedi kişiyi yönetici seçtik. Bunlardan dördü de müdür.

— Fabrikada hainlerin görüşünü paylaşan işçiler var mıydı?
— Evet, hepsine yanıldıkları noktaları gösterdik, yanlışlarını gördüler, kendilerini yeniden eğittik.

Hep eğitim, inandırma, insanın her şeyden önce eğitilmesi gereken biri olduğu düşüncesi. Sonucu ortaya çıkarmak için sordum :

— İş ve üretim yönünden Kültür İhtilâlinin sonuçları nedir?

— Çok iyi sonuçlar sağladı. Üretim arttı, herkes eskisinden büyük bir şevkle çalışıyor.

Görüşme bitmişti. Bize bir işçi evi gezdirmeyi teklif ettiler. Özellikle duygusal olmayan nedenlerle, ister burada olsun ister başka yerde, insanların evlerini gezmekten nefret ederiz. Ama propaganda için bu gezinin önemi büyüktür. Hazırlıklı, danışıklı olmaması mümkün değildir. Ama biz yine de kabul ettik. Kırmızı tuğladan, her biri ikişer katlı iki sıra işçi evinin arasında uzanan sokağa girdik. İki çocuk birbirini kovalıyor, oynuyorlar. Kadınlar iş görüyor. İşte bizim görmemiz için seçilen daire : iki oda, bir mutfak, bir banyo. Yaşlı bir işçi ailesiyle oturuyor burada. Ailesi işte olduğundan kendisi o sıra yalnız. Bizi tanıştırıyorlar. Yaşlı, çok zayıf, sevimli yüzlü, kibar, garip aristokratik bir yanı, hem kayıtsız hem de meşgûl görünüşü olan biri. Bacak bacak üstüne atıp oturuveriyor.

Yeni giysiler var üstünde, bayramlıklar diyeceğim. Yakası kapalı mavi bir ceket, gri pantalon, terlikler. Çevremize bakınıyoruz. İki şiltesiz yatak **Çinliler sert yerde yatarlar.** Örtüler yere serilmiş. Bir masa. İyice dizilmiş beş altı sıra kitabın bulunduğu kütüphaneyi görmek bizleri şaşırtıyor. Bildiğimiz kâğıtla kaplanmış, kimi söz-

lük gibi kalın, kimi de incecik kitaplar. İşçiye kişisel durumuyla ilgili sorular soruyoruz.

Mühendis **engineer** olduğunu öğreniyoruz **yâni makinist.** Uzun süre Şanghay'da yaşadığını, orada çalıştığını söylüyor. Şimdi Pekin'e yerleşmiş.

İşte aramızda geçen konuşma :
— Hâlâ çalışıyor musunuz?
— Hayır, emekliye ayrıldım.

— Şimdi ne yapıyorsunuz?
— Mao'nun düşüncesini çevreye yayıyor, propaganda ile uğraşıyorum.

— Geri kalan zamanınızı neyle değerlendiriyorsunuz? Radyoda müzik dinliyor musunuz?
— Müzik sevmem.

— Televizyon seyreder misiniz?
— Hayır. Televizyon sevmem.

— Dolaşır mısınız?
— Hayır. Dolaşmayı sevmem.

— Ne yaparsınız öyleyse?
— Marks'ın, Lenin'in, Stalin'in ve Mao'nun eserlerini okurum.

Bu sözleri söylerken eliyle kitaplığı gösterdi. Öğrenci olmalarına karşın, kızıl muhafızların bile Marks okumayıp Mao ile yetindikleri bu ülkede boş zamanında Marks okuyan yaşlı bir işçi. Rehberimiz araya giriyor :

«Gidebilir miyiz?»
O an işçi, bize yönelen garip bir sevgi gösteri-

siyle «Bir dakika, dedi. Bayla bayana mutfağı göstermek isterim.»

Peşinden gidiyoruz. Ağır yürüyor, bacaklarında fazla güç kalmamış yaşlı bir adam. Mutfağa giriyor, biz de ardından. Pek az tabak ve mutfak aracı var ortalıkta, ama örnek olacak düzenlikte bir yer. Küçük bir büfe, küçük bir masa, bir de gazocağı var. İşçi gazocağına yöneliyor, o sırada garip bir şey oluyor. Karanlık ve kızgın Marks'la Lenin'in, sıkıcı ve papaz ifadeli Stalin'in, ahlâkçı ve eğitici Mao'nun okuru olan işçi bu basit gazocağıyla çok gururlandığını bize gösteriyor. Bir kibrit çakıyor, ocağı yakıyor, üzerine tencereyi koyuyor. Bizlere : «Bakın bende ne var? Hiç böyle şey gördünüz mü?» der gibi.

Evden çıkıyoruz, kafamızda üç soru dönüp duruyor. Daha doğrusu üç varsayım. Birincisi, işçinin gerçekte Marks okumadığı, kitaplığın, batılı ziyaretçilere işçilerin kültürü hakkında bilgi vermek için oraya konduğu. İkincisi, işçinin Marks, Lenin, Stalin ve Mao'yu okuduğu, daha doğrusu okumaya çalıştığı ama gerçekte yüreğinin, elle tutulur toplumsal gelişim delili gazocağından yana olduğu. Üçüncü varsayım ise işçinin Marks, Lenin, Stalin değil bir tek Mao'yu okuduğu, kitaplık gibi gazocağının da propaganda amacını güden bir sahnelemeden başka şey olmadığı..... Oysa gazocağını yakarkenki telâşı ve gururu içtendi sanki..... Ne yazık, insanoğlunun yüreğine nüfuz edilemiyor. Üç, dört, ya da on değil yüz ya da bin varsayımda bulunmalıydık. Gerçeği ise asla öğrenemiyeceğiz.

İTALYA'DA MAO'NUN KİTABINI OKUR MUSUNUZ?

ÜNİVERSİTENİN salonunda, iki kız, iki oğlanla karşı karşıyayız. Kızıl muhafızların kırmızı kolluklarını taşıyor dördü de. Ellerinde Mao'nun kitabı. Dördü de çok genç. Yirmiden küçük olmalılar. Sevimli, utangaç, yine de kendilerinden emin bir görünüşleri var.

Soruyorum :

— Kültür İhtilâli sizce ne anlama geliyor?

— Bizim ihtilâlimizdir!

— Yâni?

— Gençliğin ihtilâlidir.

— Bilge ya da uzman bir kişi de olsa, yaşlı biriyle yirmi, hatta onbeş yaşındaki bir genç arasında kimi seçerdiniz?

— Bizimkini, onbeş yaşında olanı.

— Mao'dan yana olarak partiye de karşı mısını?

— Mao'dan yanayız, geri kalan herkese karşıyız.

— Marks'ı okudunuz mu?

— Hayır. Biz Mao okuruz.

— Üniversiteleri neden kapadılar?

— Gezmemizi, toplanıp Mao'yu ziyaret etmemizi sağlamak için. Bir de programları yenilemek için.

— Programlar ne yönde yenilenecek?

— Dersleri siyasîleştirmek gerek.

Bu soruları sorarken onlara bakıyor, kendi kendime «Küçücük çocuklar bunlar, diyorum. Başka şey değil...» Çocuk tazeliği, bilgisizliği, saflığı ve saldırganlığı var hepsinde. Ama özellikle inançlarının saf, dinsel yanıyla çocuk dördü de. Sözün sağcılardan ya da solculardan gelişine göre, Sovyet Rusya'da böylelerine **«hooligan»** ya da **«Hitlerjugend»**, Amerikada serseri ya da **«beat»** deniyor. Formoza da ise **«pretor-eski Romada imparator muhafızı»** v.s.. Ama ben onlara bakarken, tarihî bir olayı, çocukların seferi diye adlandırılan beşinci haçlı seferini hatırlıyorum. 1207 yılında küçük bir çoban olan oniki yaşındaki sofu Stefan, kendisine İsa'dan geldiğini iddia ettiği bir mektupla Avrupa'da binlerce kız ve oğlanı peşinden sürüklemeyi başardı.

Kızıldeniz'in ibraniler önünde ikiye ayrılışı gibi denizin önlerinde açılacağını ve buradan yürüyerek Kudüs'e kadar gidip kutsal kenti kurtaracaklarını söylüyordu. Ama Marsilya'da deniz, çocukların önünde açılmadı. Önlerinde açılan, tersine, birkaç ticaret gemisinin ambarları oldu. Bu gemiler çocukları kutsal topraklar yerine Cezayir'e götürdüler ve köle olarak sattılar.

Aynı koyu cahillik, körü körüne Mao'ya inanma, aynı dini inanç yarın bu masum ve gözü dönük çocukları başka bir Kuzey Vietnam ya da Kuzey Kore'de savaşa sürükleyebilir. Tekrar ediyorum, kızıl muhafızların hepsi çocuk. Çocukların ışıltılı yoksulluğu, cahil cinsel tutuculuğu hepsinde var

— Kaç yaşında evleniliyor Çin'de?
— Mümkün olduğu kadar geç.

— Neden?
— İnsan kendini önce ihtilâle, sonra ailesine vermeli.

Fazla diretmiyorum. Çin'de, zaten fazla gelen nüfusu daha da arttırmamak için otuz yaşından önce evlenmemek gerektiğinin öğütlendiğini biliyorum. **(Ama bu öğüt verme emretme şeklinde yapılıyor)**. Çokluk tam olan ve İtalya'daki yumuşatılmış adıyla nişanlılık denen evlilik öncesi ilişkiler de burada yok. Çin, cinsiyete karşı değil, yok etmiş cinsiyeti. Tam bu sırada salona, elinde koca ibrikle bir kız öğrenci giriyor. Bize, rahatlatıcı bir fincan çay sunacaklarını sanıyorum. Yanılmamışım. Kızıl muhafızların yok-

sulluğu öyle büyük ki, birkaç kuruşa satılan bir küçük torba çayı bile alamıyorlar. Çay yerine fincan fincan kaynar su yudumluyorlar. Pek çoğunun dizlerinde, dirseklerinde yamalar olduğunu görüyorum. Bu yamalar, temiz kumaş parçalarından seçilmiş, iyi dikilmiş, ama yine de yama. Giysileri de yeni yıkanmış ama bumburuşuk, ütülenmedikleri açıkça ortada. Bu yamalardan bazı askerlerin bile dirsek ve dizlerinde gördüm. Yine soruyorum

— Hocalara, bazı çok önemli devlet adamlarına da karşı çıktığınız doğru mu?

Sevimli, tatlı, yakın, hep birden gülmeye başlıyorlar.

— Evet ama kendi iyilikleri için yaptık. Onları eğitmek, onlara öğretmek, girdikleri kapitalizm yolundan kurtarıp yeniden ihtilâl yoluna sokmak için. Kızıl muhafızları serseri alayı da daha beter sayan Ruslarla Amerikalıları düşündüm. Ben karşımda siyasî izcilerden, haçlı seferine çıkmış çocuklardan başkasını göremiyorum. Örnekler her zaman yargılardan faydalı olduğundan işte kızıl muhafızların taassup ve çocukluk karışımı garipliklerinden biri. Hikâyeyi kendi gazeteleri, şu anlamlı başlık altında veriyor: **«İnsan kirli çamaşırını aile arasında temizlemekten ürkmemeli»**. Bu hikâyede, kızıl muhafızların nasıl Çin Halk Cumhuriyeti devlet reisi Liu-Şao-Şi'nin karısını evinden çıkarmayı başarıp herkesin içinde kendi özeleştirisini yaptırdıkları anlatılıyor. Gazetenin saf ve ateşli diliy-

le, bu işlem, deniyor, **«yılanı deliğinden çıkarmak»** amacını güdüyordu. Yani Sing-Hua üniversitesinin bir numaralı hırsızı Wang-Kuang-Mei'yi **Liu-Şao-Şi'nin karısının adı)** yirmi bin öğrenci, profesör ve işçi önünde özeleştirisini yapmaya zorlamak.

Tıpkı, Stalin Rusyasında ya da Hitler Almanyasında olduğu gibi Çin'de gizli polis olsa, işlerin nasıl olup biteceği kestirilirdi. Ama iş görmekteki kurnaz, çocuksu ve izcilikten alıştıkları yöntemlerle hareket etmek kızıl muhafızların başlıca özelliği.

Önce bir grup muhafız Wang-Kuang-Mei'nin kızı Liu-P'ing-p'ing'in özeleştirisini yaptığı okula gidip onu hastaneye götürmüş. Orada, **«Mao'nun yanında mısın, yoksa ona karşı mısın?»** sorusuyla komploya katılması sağlanmış. Bu arada bir başka grup Liu-Şao-Şi'nin evine telefon edip Wang-Kuang-Mei'yi telefona çağırmış, kızının bir trafik kazasında bacağının kırıldığını söylemiş. Güngörmüş bir kadın olan anne güvendiği adamı yoldaş Li ile en küçük kızı, onbeş yaşındaki Liu-T'ing-t'ing'i göndermiş.

Hastaneye gelir gelmez Liu-P'ing-p'ingin bir şeyi olmadığını görmüşler. Ama her zamanki, **«Mao'nun yanında mısın, yoksa ona karşı mısın?»** sorusuyla onlar da komloya katılmışlar. Küçük kız annesine telefon edip : **«Anne çabuk gel, demiş. P'ing-p'ing'in bacağı kırık.»** Bu kez **«yılan deliğinden çıkmış.»**

Kendinden geçen, gözleri yaşlı Liu-Şao-Şi

ile karısı hastaneye koşmuşlar. Orada kızıl muhafızlar kendilerine, kızlarının çok iyi, bütün bunların da aldatmaca olduğunu ama Wang-Kuang-Mei'nin kendileriyle gelip törenle ve herkesin içinde özeleştirisini yapacağını söylemişler. Kızgın Liu-Şao-Şi omuz silkip çekmiş gitmiş. zavallı ana, o sıra, bir zayıf an geçirmiş, **«boşalan bir balon»** gibi çökmüş. Ama kızıl muhafızlar, terbiyelice davranıp onu **«kızgın halktan koruyarak»** otomobile bindirmişler. Wang-Kuang-Mei otomobilde kendine gelmiş. Korkup korkmadığını soran bir kızıl muhafıza : **«Korkmadım, demiş. Ama kızımı merak ediyordum. Bunun için hastaneye geldim.»** Sonuç : sabahın onunda, **«Sing-Hua Üniversitesinin bir numaralı ünlü hırsızı»** Wang-Kuang-Mei yirmibin kızıl muhafız önünde özeleştirisini yapmak zorunda bırakılmış. Böylece de **«yılan deliğinden çıkarılmış.»**

Hikâyeden çıkarılacak sonuç nedir? İlki, daha önce de söylediğim gibi, kızıl muhafızların haçlı seferine çıkmış çocuklar olduğu. İkincisi Mao'nunki dışında bütün otoritenin **(profesör, öğretmen, yönetici, siyasetçi ve partili)** saldırıya uğradığı. Ama en genişi üçüncüsü. Bir an için, İtalya'nın bütün teşkilâtıyla ihtilâfa düşen bir Papa tarafından idare edildiğini düşünün. Bazı kardinallerin Papa'dan yana olduğunu, diğerlerinin ona karşı çıktığını aklınıza getirin. Çekişmenin bütün ülkeye yayıldığını, halkın, büyük bir ateşle, duvar gazeteleri, toplantılar, gösteriler, ruhanî alaylarla bu kavgaya katıldığını tasavvur edin.

Aynı zamanda, büyük bir şiddetle birbirlerine düşmekle bütün İtalyanların, Kilise kuruluşunun dokunulmazlığında fikir birliğine vardıklarını kabul edin. Başka bir deyimle, her birinin doğru yolda olduğunu söyleyerek diğerini dalâletle suçladığı üç mezhebin İtalyanları böldüğünü düşünün. Buna Orta Çağdan kalma bir olay denebilir ama Çin'deki siyasî savaşın olağanüstü canlılığını, yaratıcı ve geniş görüşlü kafasını, karmakarışıklığını ortaya koyar.

Demek Çin'de, dinsel özellikler taşıyan bir siyasî mücadele var. Ama bu mücadele bir siyasî birlik havasında, temelde kuruluşların varlığında birleşerek yürütülmekte. Bütün tartışma, çok basit ve önemli bir nokta üzerinde. Kilise yönetimini andıran, tepeden Rus yönetimi, otoritenin tabandan, yığınlardan geldiği Maoizm'e yeğ tutulur mu? Hepsi bu. Şimdi biri çıkıp şöyle diyebilir : Bütün olanaklar elinde; neden Stalin gibi Mao da siyasî rakiplerini **(başta Liu-Şao Şi)** yargılayıp kurşuna dizdirmiyor? Mao, Stalin değil, Mao, Stalin gibi şiddetin ağır bastığı kişisel yönetim istemiyor. Öğretici, diyalektikçi Mao eğitimle, inandırmayla ideolojik iktidar istiyor, Liu-Şau-Şi'nin ölümünü istemiyor, Liu-Şao-Şi'nin fikirlerini değiştirmesini, bunların yanlış olduğunu kabul edip dönmesini istiyor.

Stalinci türde bir kişisel iktidar sözkonusu değil. Sözkonusu olan, ideolojik ve dinsel yanlı bir tutuculuk için savaşmak. Bize göre amaca en yakın sonuç şu olacak : ya Liu-Şao-Şi günah çıka-

rıp yerinde kalacak, günah çıkarmayıp istifa ederek çekilmezse süresi dolana dek görevinden ayrılmıyacak. Yanılabilir, belki yarın Liu-Şao-Şi'nin Stalin usulünce yargılanıp **«herşeyi itiraf ettiğini»** öğrenebiliriz. Ama böyle bir olayın Çin'de geçebileceğine inanmıyoruz.

Bu arada konuşmamız sona erdi. Üniversiteden çıkıp gülüşleri sevgi dolu kızıl muhafızlar arasında resim çektirdik. Sonra bunlardan biri beni kenara çekti ve sordu **(O ana kadar Çin'de bana, İtalya üzerine sorulan ilk soru) :**

— İtalya'da Mao'nun seçme sözler kitabını öğreniyor, ezberliyor musunuz?

Cevabı verdim

— Öğrenmek, incelemek bizim işimiz değil. Belki birkaç uzman bu işe kendilerini vermişlerdir. Yalnız İtalyanca birkaç değişik baskısı yapıldı, hepimiz okuduk.

Ne inanmış gibiydi, ne de inanmaya niyetli. Otomobile bindik. Kızıl muhafızlar küçük kitaplarını sallıyarak bizi selâmladılar.

KÜÇÜK BURJUVAZİ DÖNEMİNE HAYIR

SON konuşmalarından birinde Kruşçef, Mao'ya duyduğu kini açığa vurmuş, şöyle demişti **«Mao, köylü asıllı bir küçük burjuvadan başka bir şey değil. Hem işçi sınıf, hem proletarya ona yabancıdır.»** Mao'ya gelince, **«Kar»** adlı, François Villon'un **«Geçmiş zaman beylerinin baladı»** nı çok andıran, en güzel şiirlerinden birinde kendinden söz ediyor **«Kar adlı bu şiiri Kanton havaalanında okudum. Koca bir kızıl bay-**

rağın üstünde yaldızlı harflerle ingilizce yazılmıştı :

«Ne yazık! Şin-Şi-Huang, Han-Vu-Ti gibi yiğitler kültürden yoksundu,
«İmparator Tan-Çung ve Sung-Çu'nun edebî değeri olmadığı gibi;
«Ve Cengiz Han,
«Tanrı'nın bir tek gün sevdiği oğlu,
«Altın kartala karşı yayını germekten başka şey bilmezdi.

«Hepsi geçtiler, yok oldular şimdi.»
«Gerçekten büyük, soylu ve yürekli kişileri bulmak için,
«Çevremize bakmalıyız, günümüze, günümüze.»

Şimdi kim haklı? Mao'dan köylü asıllı bir küçük burjuva diye söz eden Kruşçef mi **(sanki kendini anlatıyor gibi)**, yoksa kendini Cengiz Han'la kıyaslayıp bu büyük savaşçının kültürden yoksun **(marksist kültür sözkonusu)** olduğu gerekçesiyle kendini ondan üstün sayan Mao'mu? Kruşçef'in ister hoşuna gitsin, ister gitmesin, Mao'ya en çok benzeyen portre onun yaptığı değil, Mao'nun bu şiirinde çizdiği, kendini beğenmişlikten yoksun sayılamıyacak kendi portresi. Mao, **«köylü asıllı bir küçük burjuva»** değil, milletlerin tarihinde seyrek görülen az raslanır kişilerden, eski çağların tumturaklı bir deyişiyle, **«bir çağa, belirli bir zamanda toplumuna damgasını vuran yiğitlerden.»** Mao şimdi altmış yaşında, şu son on ayda kapıp koyverdiği tüyler ür-

pertici kişi yüceltme çabası, soğuk bir siyasî çare değilse, bir büyük zayıflık belirtisi. Mao'nun geçmişi düşünülürse, onun yanına ancak Kromwel ya da Büyük Petro'nun boyutlarında ve iman gücünde olan kişiler konabilir. Mao'nun onlarla ortak yanı, hareketli, karmaşık bir entellektüel oluş, gözüpeklik, üstün askerî yetenek, mitolojiye kendini kolaylıkla kaptıran serüvenci kader, kafa yapısından değil daha çok yaradılışından gelen ne olduğu belirsiz esrarlı ve halk sevgilisi, hem bildik, hem anlaşılmaz tarafı. **«Çağa damgasını vuran yiğitler»** gibi Mao'nun da **(bizi en çok ilgilendiren yanı da bu)** siyasî ideal yaratma yeteneği var.

Stalin'in tanrılığını yıktığı için, Kruçef'in de tarihte yeri olacak; ama bu yerin olumsuzluğu kaçınılmaz bir şey. Tam tersine, bize kalırsa Mao'nun yeri olumlu sayılacak. Hem yalnız **«ulusal»**, Çinle ilgili nedenlerle değil, Çin'i felâketten kurtardığı yeni sovyet ideolojisinin yerini alabilecek bir ideolojiyi, Kültür İhtilâlini yarattığı için. Daha önceki bölümlerde bu ihtilâlin kaynaklarını, kısa sürede sonuçlarının ne olduğunu belirtmişti. Şimdi yalnız burada bizim kendi varsayımımız sözkonusu daha uzak bir gelecekte bu ihtilâlin sonuçlarının neler olabileceğini anlatmaya çalışacağız.

Tarihe bir göz atalım. İddiaları, nereye varmak istediği hakkında söylediklerivle tarihî sonuçları karşılaştırıldığında, yeryüzünde gerçek bir ihtilâlci hareket ya da ideoloji olduğunu sanmıyoruz. Örneğin Fransız İhtilâli, herşeyden önce in-

sanların köleliğiyle imtiyazlarını ortadan kaldıran kesin ihtilâl olduğunu söylüyordu. Ama zamanla, **kurtarıcı bir ihtilâl de olsa** beklenen kesin ihtilâl sayılamıyacağı anlaşıldı. Yeni bir sınıfın, burjuvazinin işbaşına gelişinden başka şey değildi Fransız ihtilâli. Aynı şey Kültür İhtilâli için de sözkonusu. Bir köylü ülkesi olan Çin'den söz ettiğimize göre şu köylü kıyaslamasıyla derdimizi anlatmaya çalışalım Mao'nun, bir zeytin çekirdeği dikip beklenen zeytin ağacı yerine bir meşenin boy atıp haşmetle geliştiğini gören bir köylü olduğunu düşünelim. **Ya da ondan sonrakiler bu gelişmeyi seyretsinler.** Yani tohum bir solucan tarafından yenmezse, üçüncü bir dünya savaşının ortaya çıkışını seyrettiğini.

Temelde Kültür İhtilâlinin amacı nedir? Köylü **yani saf, kolay inanan, bakir, insanlık yanı bozulmamış köylü** Çin'i, şimdiye kadar komünizmin kaçınılmaz dönemi olan küçük burjuvaziden geçirmeden, tarım ve zanaat uygarlığından teknik uygarlığa atlatmak. O şimdiye kadar yapılmayan şeyi yapmak, en yalın, en yürekli ama en akılcı yoksullukla en ileri teknik gelişimi birleştirmek. Sonuç olarak, şu sıra Sovyet Rusya ve Sovyet blokundaki bütün komünist ülkelerin ödediği küçük burjuvazi haracını vermeden dünyasının eksiksiz adamını teknik dönem özgürlüğüne ulaştırmak.

«Köylü uygarlığının eksiksiz adamı» ve **«komünizmin küçük burjuvazi devresi»** sözlerini söylerken belki beni anlamıyacaklar. Günümüz komünizminin iyi yaşama döneminde **kendine gö-**

re, kötü cins bir refah küçük bir burjuva soysuzlaşmasının özelliklerini taşıdığını görmemek ne mümkün? Devletin yaptığı kötü cins tüketim eşyasıyla gelen bu yetersiz refah, ruhbilimsel ve ahlâkî karşılığını yeryüzünde küçük burjuvazinin başlıca özellikleri olan yığınla boş hırs, bencillik, önyargı, hasislik, şan ve şöhret merakında, yerleşmiş değerlerin değiştirilmeyişi çabasında bulunuyor. Bütün bunlara karşın belki teknik uygarlığa varılabilecek. Ama ahlâkî aşamasını daha başaramamış bir küçük burjuva insanlığıyla.

Kültür İhtilâli, komünizmin küçük burjuva döneminin, beyaz gömlekli, kravatlı, ceketli **Kruşçef elbiselerini bir İtalyan terziye yaptırırdı** döneminin inkârı, teknik dönemin getireceği özgürlüğe, yoksul, yamalı pantolonlu, neredeyse başkasına muhtaç ama insanlık yanı bozulmamış, Pekin sokaklarında sık sık rasladığımız insanla varma deneyi olma peşinde. Günümüzde çok yaygın bir inanç ve tartışılmayan gerçek, teknik ilerlemenin hafif sanayii zorunlu olarak üretim fazlasına, seri halinde yapılan malların aşırı tüketimine götürdüğüdür. Kültür İhtilâli bu postulat'ı **bir iddiayı ispatlamak için gerçek olarak kabul edilip hareket noktası yapılan şey** yalanlar, bu gerçeğin yanlışlığını ortaya koyup atom bombasını yapmayı sağlarken Çinliye fazladan bir pantolonla gömleği çok gören en ileri teknik gelişimi yerleştirmek istiyor.

Biri soracak : teknik gelişime varılıp makine uygarlığı zafere erişince, bunca çalışma ve yoksunluk sonucu biriken büyük paralar ne olacak?

Bu paraların eğlencede, kültürde, eğitimde, insanın yetiştirilişinde harcanacağı cevabı verilebilir. Akla ilk gelen, bilimsel araştırmalarda, örneğin gezegenler arası boşluğun ele geçirilişinde de bu paraların bir bölümünden yararlanılabileceği. Ama bir kere daha üzerinde durulması gereken, Kültür İhtilâli ütopyasının amacının, gelecekteki hayal-bilim **science fiction** uygarlığına insanlık yanı bozulmamış, köylüyle varmak olduğu. Önyargılarıyla iyice sarılıp sarmalanmış, eksik, kolu kanadı kopuk küçük burjuvayla değil.

Kültür İhtilâlinin uzak gelecekteki sonuçlarının neler olabileceğini ana hatlarıyla ortaya koyduk. Gariptir ama, geçici olarak, Amerikadaki teknik ve kültürel çılgınlığın sonuçlarını andırıyor. Birleşik Amerika'da da teknik kurtuluş, hiçbir önyargısı olmayan, ırk, sınıf, imtiyaz ve para yüzünden bölünmemiş bir toplum gerektiriyor. Aslında Birleşik Amerika'da da ülkenin en genç ve yaratıcı bölümü teknik uygarlığa, küçük burjuva önyargılarının köhneleşmiş, ayakbağı araçgereçlerinden kurtularak varmaya çalışıyor.

Yine Mao'ya ve Çin'e dönelim. Seçme sözlerinden birinde Mao şöyle diyor : **«Her elle tutulur olayda zıtların birliği şartlanmıştır, geçicidir yani bağıntılıdır (nisbî). Oysa zıtlar savaşı mutlaktır.»** Bu sözler ne anlama geliyor? Bu sözlerden Mao'nun Çin'i sonsuz bir diyalektik harekete açtığı, Çin'de sonu gelmeyen bir zıtlık başlattığı anlaşılıyor. Bugün Mao'nun baş düşmanı Birle-

şik Amerika değil, temeldeki Çinin tutucu konfüçyüsçülüğü. Tehlike, Mao ölünce düşüncesinin mumyalaştırıp kişiliğinin tanrılaştırılmasında. Son zamanlarda Çin'de kişi yüceltme alışkanlığının gelişmesi ve Mao düşüncesinin konfüçyüsleştirilmesi **ya da değişmez otorite haline getirilmesi pek ihtilâlci birşey değil.** Konfüçyüs tipi tutuculuk geçmişte Çin için çok felâket ve uğursuzluk nedeni olmuştu. Ama küçük burjuva dönemini atlıyarak insanlık yanı eksiksiz köylüyü yoksunluğundan teknik uygarlığın akılcılığına geçirme düşüncesi Kültür İhtilâlini, yeryüzündeki bütün komünist ihtilâllerden ayıran başlıca nokta.

DOLU VE BOŞ

ÇİNDEKİ yolculuğum sırasında anıtlar, fabrikalar, şehirler gezdim, her çeşit insanla konuştum. Ama turizm bürosu tarafından yapılan programda bir görüntü hesaba katılmamıştı : Çin halkının görüntüsü.

Diyeceğim, tek başına Çin halkının dış görünüşü bu yolculuğa değer. Bu görüntü olmazsa, bütün söylenecekler, bütün açıklamalar, Kültür İhtilâlinin bütün yorumları yanlış değilse bile eksik kalabilir. **«Kendi gözleriyle görmek»** burada alışılmış bir deyim değil. Verilen bilgilere kar-

şılaşılan objektif gerçeğin **(daha doğrusu beş duyumuzdan en hassas ve doğru olan gözümüzün aracılığıyla şeylerin bize yolladığı bildirinin)** hemen katılması anlamına geliyor.

Herşeyi tanımak, anlamak belki mümkün değil. Ama bakmak, görmek mümkün. Bilgi uzun bir pratik ve aynı uzunlukta bir **«belleğin tortulardan temizlenmesi»** ni gerektiriyorsa bakış, tersine, çabukluk, saflık, süprizden başka şey değil. **«Bakış»** la, geçen yüzyıl gazetecileri, anı yazarları ve ünlü romancılarının bolca sömürdükleri **«yolculuk izlenimleri»** ni değil, bu izlenimlerin tam tersini anlıyorum. Uygun kültürel ve ruhbilimsel koşullarda bu bakış, bakanla baktığı şeyin özdeşliğine **identification** yol açar. Bakış, o uçucu, dar his değil eşyanın bütünüyle kavranması, yâni yıldırım gibi, düşünülmeden edinilen bilgidir.

Bir ülke halkını tanımanın ne olduğunu bilirim, bunları, Çin halkını tanıdığımı belirtmek için söylemiyorum. Çin'de çok az kaldım. Ama bu halka baktım, temelde belki bakmakla yetindiğimden, sanki yıllarca birlikte yaşamışcasına tanıdım. Yalnız bu halkın, belirli bir ölçüde tamamlayıcı olan, iki özelliğinden; sertliğinden ve kayıtsızlığından söz etmek istiyorum.

Önce, sertliğin, şiddetin sözünü edelim. Dönüşte beni Kanton'dan Hong-Kong'a götüren tren, kızıl muhafızlarla köylülerden kurulu bir kalabalığın emperyalist Hing-Kong İngiliz yönetimine

karşı gösteri yapabilmesi için uzun süre bir istasyonda durdu.

Tren istasyonun camla kaplı peronuna ağır ağır girip durdu. Yerlerimizden kalktık baktık. Yoğun kalabalıktan başka şey görünmüyordu. Yolcu değil nümayişçiydi hepsi. En önde kızlı oğlanlı, kırmızı kolluklarıyla kızıl muhafızlar duruyordu. Arkalarında kadınlı erkekli, gençli kocalı köylüler yer almıştı. Hepsi de kızıl bayraklar, sopalara çivilenmiş Mao resimleri, uzun bambu sırıkların tepesinde İngilizleri aşağılayan sloganlar taşıyorlardı. Hepsi ayrıca, Mao'nun seçme sözler kitabını sallamaktaydı. Kompartımanımda ayağa kalkmış, camın arkasından onlara bakıyordum. Birşey işitmiyordum ama bir şey duymadığımdan her şeyi daha iyi görüyor, bir anlamda, işitsem göremiyeceğim kadar iyi görüyordum. Ürkütücü bir şarkıya başlayan ağızların açıldığını, **«yaşa» «kahrol»** haykırışlarını, bayrak sallayan kolları, resimleri, levhaları, komünist selâmıyla bizedoğru uzanan ya da küçük kırmızı kitapla gözdağı veren yumrukları görüyordum. Özellikle yüzleri, düşman gözleri, nefretle katılıp kırışan çizgileri, iyice seçilebilen iki sıra dişle açılan ağızları, bağırmak için zorlanarak gerilen boyun kaslarını görüyordum. Bütün bunları görüyordum, yine de, işin garibi, ne şiddetin uyandırdığı çekingenliği duyuyordum, ne korkuyu.. Bütün herşey şiddeti yansıtıyor ama aynı anda şiddetten yoksun görünüyordu.

Bu ne demektir? Ne demek istediğimin anlaşılmasını arzularım. Nümayişçi kalabalığı, hiç kuş-

kusuz, içten davranıyor. Bu insanlar nefret taklidi yapmıyorlar. Kızıl muhafızların taassubunun bir oyun değil, gerçek olduğunu biliyorum. Ama Çinlilerin, sanki ikinci bir kişiliği olduğundan da haberim var. Bu ikinci kişilik kadim Çin kültürünün geride gizlenen bilinçsiz yanı, Çinlilerin bütün aşırı gösterilerini düşünülüp istenerek yapılan bir şey haline sokuyor. İşte, istasyonun camlı tavanı altında sıraya girmiş nümayişçilere bakıyor, şiddetli çok daha şiddetli davranabileceklerini, neden olmasın, insanların ve eşyaların yokedilmesine, yakıp yıkmaya, adam öldürmeye varabileceklerini düşünüyorum. Böyle bir şey olsa, nasıl demeli, enine boyuna düşünülmüş, belki çok incelmiş işkence yöntemleriyle, ama gerçek kızgınlıktan yoksun yapılırdı gibime geliyor. Duygularımı anlatmakta güçlük çekiyorum. Ancak davranışlarını denetliyemez hale geldiklerinde Çinlilerin kötü niyetli göründüklerini söyliyebilirm. Ama bu psikolojik bir kötü niyet, ruh ve ruhun eğilimleriyle ilgisi yok. Bu eğilimlerin katkısı sözkonusu olamaz, çoktan eğitilip yola getirilmiş. Buna karşılık akıl içten, belki soğuk ama içtenlikle katılıyor. Akıl zorbalık istiyor **Çinli taassubu şu görüntüyü hatırlatıyor bana : buzlu bir külhan** ve başarıyor. İşte sonuç gözlerimin önünde; hem mutaassıp, hem de garip biçimde gerçek tutkudan yoksun bir siyasî gösteri.

Çin'de en basit ve en cahil köylü bile, kültürün geliştirdiği bir ikinci kişiliğe sahip olarak doğmuş sanki. Başka bir deyimle, Çin'de kültür o

denli eski ki, ikinci bir kişilik olmuş. Özel ya da açık, kızgınlığın son kertesine vardıklarında bile, kültürle edindikleri ikinci kişilik yüzünden Çinliler, ilkel kişinin zorbalığına erişmekte güçlük çekiyorlar. Tersine, batı kültürü çok daha yeni, her an patlamaya hazır ve doğuştan gelen zorbalığın üstüne atılmış bir örtüden başka şey değildir. Bu nedenle batılı insan için bir anda **Neandertal adamı** na dönmek mümkünken **ikinci dünya savaşı sırasında görüldüğü gibi** Çinli, ne yaparsa yapsın hep **T'ang hanedanının adamı** olarak kalır. Bu garip sonucun getirdiği, batılının zorba doğduğu, bütün hayatını kültür ve uygarlık öğrenimine harcadığı, tersine Çinlinin kültürlü ve uygar doğduğu, zorbalığı öğrenmesi gerektiğidir. Böylece batılı insan zorbalığının kendiliğinden, bilek gücüne dayanan, zalim, kaba yanıyla Çinli zorbalığının istemli, sinirli, akılcı ve isterik yanı anlaşılır.

Konfüçyüs'ün bir sözü aşağı yukarı şu anlama gelir : «Cahil kişileri savaşa yollamak, onları felâkete yollamak demektir.» Konfüçyüs'ün cahil kişilerle yeterli talim görmüş kişilerin sözünü ettiğini kabul etsek bile duygudan değil, eğitimden söz edilmesi çok anlamlıdır. Şimdi yüzyıllarca öteye sıçrayıp Mao-Çe-Tung'a gelelim. Bilindiği gibi Mao çok yanlı kişiliğinin ötesinde gerek Kuomintang milliyetçilerine karşı verilen iç savaşta, gerekse Japon işgâl kuvvetlerine karşı, özellikle, iyi bir komutan olduğunu göstermiştir. Mao'nun kırmızı kaplı küçük seçme sözler kitabı, çoğunluk, savaşta ne yapılması ge-

rektiğini anlatan, temelde, bütün Çinlilerin kaideler kitabı olmadan önce ordu için yazılmış bir kitap olduğunu ortaya koymaktadır. Mao'nun bu kitabında hiç kuşkusuz marksist, ama Konfüçyüs'e çok yakın bir marksizmi gösteren şu cümle yer almıştır **«Bir siville asker arasında uzaklık vardır ama Çin seddi değildir bu, kolaylıkla aşılabilir. İhtilâl yapmak, savaşmak, işte bu uzaklığı aşmanın yolları. Öğrenilen şeyin sindirilip uygulanmasının kolay olmadığını söylerken bir şeyi enine boyuna öğrenip kusursuzca uygulamanın zorluğunu anlatmak istiyoruz. Bir sivilin çabucak asker olabileceğini söylerken, askerlik sanatını benimsemenin güç olmadığını anlatmak istiyoruz.»** Bu iki düşünceyi ele alıp özetliyen eski Çin atasözünü burada hatırlatalım **Yaptığını iyi yapmaya çalışan kişiye hiç bir şey güç gelmez.»** Kendini verip öğrenmeyi bilen kişi için askerlik sanatını benimsemek güç değildir, bu alanda insan uzmanlığa bile yükselebilir.

Mao'nun sözü uzun, Konfüçyüs'ünki çok kısadır; ikisi de aynı şeyi söyler zorbalık öğretilir, öğrenilir. İnsan zorba doğmaz, kültürlü ve uygar doğar. Yani asker değil okuryazar gelir dünyaya. Tersine batıda insanın zorba, ilkel, bilgelikten yoksun, kan ve cinsel bunalımlar içinde yoğurulmuş doğduğunu biliyoruz. Yüzyıllar boyu hristiyanlık insanoğluna bunu hatırlattı. Dinî görüşlere uzanmadan, geçmişte, Çinli çocuğa çok küçük yaşta büyüklerine saygı göstermeyi **ailesi, öğretmenleri, yöneticiler ve imparator** öğrettiklerini belirtelim. Çocuk bütün bu saygı gösterile-

rinin yanı sıra dinî törenlerin temelindeki Konfüçyüs'ün özdeyişlerini de ezberliyordu. Batılı çocuk tersine askercilik oynuyordu, şimdi de aynı oyunu oynamakta. Ancak çok sonraları, üstelik çoğu kere de istemiyerek kitaplara yaklaşıyor.

Harp sanatını öğreten, Konfüçyüs ve Mao'nun sözleriyle aynı konuyu inceleyen bir batılı klâsiği, Clausewitz'in kitabını karşılaştıralım. İşte Clausewitz'in ilk düşüncesi **«Sağlam düşüncenin, daha da ötesi aklın üstünlüğünün araya girişi duygusal güçlerin zorbalığının büyük bir bölümünü yok eder.»** Bir başkası **«Gözüpeklik gerçek bir yaratıcı güçtür. Delice gözüpeklik gösterebilen orduya ne mutlu. Verimli toprağı gösteren bolluk, fazlalıktır bu cesaret. Gözü kapalı atılım, delice cesaret bile küçümsenmemeli. Bu cesaret, her türlü akıllı denetimin yokluğunda, hepten duygusal bir güçtür.»**

Mao ile Konfüçyüs gibi Çinliler sivilin zorbalığı öğrenmesi gerektiği, herşey gibi bunun da öğrenilebileceğini söylerken batılı Clausewitz öğretimle, yani aklı kullanarak askerin duygusal gücünün önüne geçmemeyi öğütlüyor. Asker zorba doğmuştur, zorbalığını olduğu gibi komumak gerekir. Kafasında yapılacak her türlü ek ya da değişiklik zararlıdır. Askerî, amacı olan adam öldürmeye, amansız ve saçma bir disiplinle yöneltmek gerekir.

Çin halkının yaradılışındaki ikinci özelliğe geliyorum. Kızıl muhafızlar kırmızı bayrakları, Mao

resimleri, flütleri, davulları, şarkıları, haykırışları ve gözdağı verircesine kaldırılan kırmızı kitaplarıyla Pekin sokaklarından geçiyorlardı. Kanton'un bir sokağında başka kızıl muhafızlar baştan aşağı afişle kaplı bir evin duvarına merdiven dayayıp ellerinde fırçalar, tutkal dolu kutularla merdiveni tırmanıyor ve mürekkebi kurumamış duvar gazetelerini birkaç sert fırça darbesiyle yapıştırıveriyorlardı. Pek çoğunu gördüğümden o sıra ne nümayişlere dikkat ediyordum, ne de duvar gazetelerine **hepsi Çinceydi, ben Çince bilmiyordum.** Bütün dikkatimi geçen kızıl muhafızlara bakan ya da yer yer kümelenip durarak afişleri okuyanlara vermiştim.

Değişmeyen bir şey, hiç kılı kıpırdamıyan insanların çoğunluğu beni şaşırttı. Batılıların hoşlarına gitmeyen şeyler karşısındaki kayıtsızlığına, düşmanlık duygusuna kapılıp çıkar, korku, hesap ya da herhangi bir başka nedenle bu duygularını gizlemelerine benzemiyordu Çinlilerin tutumu. Hayır, gerçek bir kayıtsızlık, gerçek bir soğukkanlılıktı onlarınki. Görünürde değil, derindeydi; yani bir çeşit duygusuzluk, duygudan yoksunluk. Gerçekten bu insanların kayıtsızlığı **«orada bulunmayışlarından»** geliyordu. Bu sözle, etiyle kemiğiyle orada bulunduğunu, fakat geri kalan her şeyinin başka yerde kaldığını belirtmek istiyorum. Nerede mi? İdeal diyebileceğimiz başka bir siyasî ya da toplumsal gerçekte değil, çok uzak ve çok derinde kalan, yaşam dışı, boş bir içe-dönüklükte. Burada da, zorbalıkta yaptığım gibi, durumun kültürle açıklamasını

yapmak zorunda kalacağımı hissediyordum. Bu kayıtsız Çinliler ne yoldan geçenlere düşmandılar, ne afişlere. Çok çok eskiden kültürlerinin yerleştirdiği ikinci yaradılışlarına dokunmakla yetiniyorlardı. Başka bir deyimle, bilmeden, en kadim Çin geleneğinde Konfüçyüs'ün zıt ve tamamlayıcı yüzü olan taoizm'e başvuruyorlardı.

Konfüçyüs, yaradılışı gereği barışçıdır. Konfüçyüsçülük bir hümanizmadır, akla inanır. Dolayısıyla aklın tutarlı bir uygulaması olan aklî zorbalığa da inanmıştır. İdealist ve ahlâkçı, akıl dışı her unsuru küçük gören, kuşkuyla bakan konfüçyüsçülük maoizme dönüşmekte hiç güçlük çekmez. Konfüçyüs'ün özdeyişlerindeki uygar insanla, Mao'nun özdeyişlerinin ideali olan siyasileştirilmiş proleter arasında büyük bir ayrılık yoktur. Her iki öğretide de kişi topluma baş eğmeli, üstelik hiçbir kişisel varlığı olmamalıdır. Her ikisinde de üstlerine karşı saygılı, alçakgönüllü bir tavır takınmalıdır. Her ikisinde de, kendini her zaman öğrenmeye hazır bir sürekli saymalıdır. İçe dönük, aklın ötesinde, doğa üstü ilişkileri bulunan insandan ne biri söz eder, ne öbürü.

Ama içe dönük insanla **bu insanın erdemlerinden** Lao-Çe söz eder. Lao-Çe'nin kitabı Tao Te King'i açalım **«Tao boştur. Ama öte yandan bitip tükenmek bilmez. Ne sonsuz bir derinlik!»** Biraz ileride :

«Kendini öğrenmeye vererek insan her gün çoğalır, Tao'ya vermemekle her gün azalır. Hiç-

bir şey yapmayana dek azalır durur. Hiç bir şey yapmadan yapılmıyacak şey yoktur gerçekten. İmparatorluğu ele geçirmek için tek yol, onu ele geçirmek için hiçbir şey yapmamaktır. Onu elde etmek için bir şey yapıldığı sürece İmparatorluk ele geçirilemez.» Bir bölüm daha : **«Bilge kişi konuşmaz, konuşan bir şey bilmez. Ağzı kapamak, kapıları örtmek, ateşini dindirmek, bağlarından kurtulmak, ışığa uymak, çevremizdekilerle kaynaşmak, işte tılsımlı birlik denen şey.»** En sonunda da **«Yeni doğan insan esnektir, dayanıksızdır, kolay kırılabilir, öldüğünde kaskatı kesilir, serttir. Bitkilerle ağaçlar da doğduklarında yumuşak ve esnektirler, öldüklerinde onlar da katılaşır, sertleşir. Ölümün getirdiği katılık ve sertlik, hayatın getirdiği ise esneklik ve zayıflık. Bu nedenle çok güçlü bir ordu zafere erişemez, büyük bir ağaç gibi devrilir. Güçlü ve büyük olan zayıftır, esnek ve zayıf olan ise güçlüdür.»**

Bu böylece sürüp gidebilir. Ama sözkonusu çok bilinen, esrarlı da olsa, gizli, tılsımlı ve alaycı anlamı ruhbilimsel ölçüye indirgenemiyen özdeyişlerdir. İlk cümlede dendiği gibi Tao gerçekten dipsiz bir uçurum gibi bitmek bilmez, derindir. Ama Taoizm'i, sözlerimin anlaşılması için geleneksel Çin kültürünün ele aldığım başlıca iki **«yol»** undan biri olarak benimsediğimde **ikincisi Konfüsçyüs'ün yoludur** şu varsayımı ortaya atabilirim gibi geliyor : Kültür İhtilâli karşısında, batılının kayıtsızlığından çok farklı, ama aynı koşullarda bunca kayıtsız Çinli varsa, yüzyılların

ötesinden gelen bilinçsiz bir tavrın tekrarı olarak bu tutum özellikle, Tao'nun tasavvufuna bağlanabilir. Demek ki şaşırtıcı bir düşünce **yeryüzündeki herhangi bir iktidar için şaşırtıcı** ile karşı karşıyayız : İnsanoğlu erişilmez iç dünyasına çekilebilir, kuvvet güçsüzlükten başka şey olmadığına göre, bir Devlet ya da siyasî parti ne denli etkili, kalabalık, iyi örgütlenmişse o denli zayıf sayılmalıdır. Tersine, kişi ne denli kendi iç boşluğuna sığınıp kapanık, silâhsız, yalnız ya da güçsüz görünürse gerçekte o kadar güçlüdür. Tekrarlıyorum, tabii Kültür İhtilâlinin en ateşli gösterileri karşısında bile kayıtsız duran bu Çinliler bilinçli Taoistler sayılamaz. Çin'de kültürün çoğu kere, ikinci bir yaradılış olduğunu söylemiştim.

Ama Batıda, Maocularla onlara karşı çıkanlardan söz edildiğinde, hiç de batılı olmayan şeyler üzerinde batılı ölçülerle **kriter** fikir yürütmek yanlışına düşülüyor.

Bana kalırsa, dikkatli bakıldığında, genel, siyasal ve toplumsal düzeyde Mao'cu ya da karşı-Maocudan söz edilemez. Mao her zamankinden güçlüdür. Kültür İhtilâli **gerekip gerekmediğini bilmem ama,** Mao'nun gücünü doğrulamıştır. Batılı gazetelerde sözü edilen Maocularla karşı - Maocular, en kadim ve yerleşmiş Çin geleneğine göre erdemin tutuculuğu diye adlandırabileceğim aynı temel tutuculuktan doğan iki ayrı akıma bağlanmış kişilerden başka şey değildir. Bin yıl süren **Konfüçyüs erdemi** değildir sözkonusu olan, kuruluşu yirmi yılı geçmeyen

Maocu erdemdir. Çinlilerin kafasında yalnız dengeleyici ve yasalarla düzenleyici yanıyla değil, bir de elinde tuttuğunu ilân ettiği açıkça görülen sürekliliğiyle **Konfüsyüsçü erdemin yerini** almıştır. Maocu erdemin temelinde, Konfüçyüsçü erdemde olduğu gibi utanç düşüncesi ya da Çinlilerin dediği gibi **«zehaviri kurtaramamak»** yatar. Batılı günahın ne olduğunu, yani günah ve **pişmanlıkla** kendisi arasındaki ilişkiyi bilir. Daha çok toplumsal insan olan Çinli, günah nedir bilmez. Günahın yerine utanç, yani utançla ya da **utanç içinde kalma, «zevahiri kurtaramamak» tan gelen kuşkuyla** diğer insanlar, içinde yaşadığı toplum arasındaki ilişkiler vardır.

Konfüçyüs'e ve Mao'ya göre Çin **«erdemi»** uygar, siyasî ve toplumsaldır. Günahın içe-dönüklüğünden, günahtan yola çıkar, iç kurtuluşu, dirilişi hiç bilmez. Davranışa, başkalarıyla olan ilişkilere bağlıdır. Utanmamak, ya da, daha önce söylediğimiz gibi **«zevahiri kurtarmak»** için başkalarının bizden beklediği bu davranışı göstermeliyiz, ya da ne pahasına olursa olsun böyle davranmalıyız. Konfüçyüsçülük gibi Mao komünizminin insanla toplum arasındaki böyle bir ilişkiye dayanmaması imkânsızdır. Böylece Maocu olmak, katılmak, çaba ve taassup göstermekten başka, Konfüçyüsçü değil ama komünist olarak utançtan ve **«zevahiri kurtaramamaktan»** çekinmek anlamına geliyor.

Maocu **«erdem»** ve utanç korkusundan gelen taassup açısından Çinde olup bitenleri gözden geçirirsek, bana kalırsa, tek ve gerçek **karşı-**

Maocular Kültür İhtilâli karşısında kayıtsız, soğukkanlı ve cansız duran Çinlilerdir. Heyecansız, cansız kayıtsız olan bu insanlar belki kayıtsız durumlarının bilincinde bile değildirler. Ama ister bilinçli ister bilinçsiz, bu insanlar Mao ve Konfüçyüs dışında bir **«erdem»** e inanmaktadırlar. Tao'nun kitabının sözünü ettiği **«erdem»** e **«Hiçbir şey yapmama yolunu seçiyorum, halk kendiliğinden değişiyor. Hepten sakin bir davranışım var, halk davranışını kendiliğinden değiştiriyor. Para kazanmak için hiç birşey yapmıyorum, halk kendiliğinden zenginleşiyor. Hiçbir isteğim yok, halk ilkel basitliğine dönüyor.»** Görüldüğü gibi, kayıtsızlığın, cansızlığın, soğukkanlılığın ardına gizlenen erdem kişisel değil, toplumsal da olabiliyor. Bunun dışında kalan tek şey, kızıl muhafızlarınki gibi çaba ve propagandaya dayanan bir toplumsal erdem değil pek çok insanda dikkati çeken bir çeşit anlatılmaz, anlaşılmaz, sessiz, gizli ve görünmez örnek. Tao'nun kitabında çok basit, ama çok şey belirten şu cümle yer alıyor **«Bunun adı tılsımlı Erdem'dir.»** İşte, karşı-Maoculuk değil ama Maoculuktan ayrı, tıpkı Tao'nun yüzyıllar boyunca Konfüçyüs'e karşı çıkışı gibi, yarın Maoculuğun karşıtı olabilecek bir şey.

Bazı Çinlilerin kayıtsızlığı ardında gizlenen şey için, görüş ayrılığı ya da düşmanlık demek tehlikeli olur. Bir kere, **az ya da çok bilinçli,** bu muhtemel karşı-koruyucuların tespiti çok güçtür. Sonra soğukkanlılık, duygusuzluk, kayıtsızlık, devam edip giden kadim bir gelenek gereğince

Çinde herkesin uyguladığı kendi kendini denetleme, kendine hâkim olmayla birbirine karışır. Demek ki her şey belirsiz, anlaşılması güç ve esrarlıdır. Bana kalırsa Kültür İhtilâli, açıktan açığa savaşacak yerde sonunda bu kayıtsızlığı benimseyip Maocu öğretiye katacaktır. Uzun sürede, en katı baskı rejimlerinin bile vazgeçemiyeceği, **üstelik zararsız** , kişisellik payı da bu olacaktır. Öte yandan Taocu **«Boşluk»** Konfüçyüsçü **«Bütün»** lük kadar eski ve Çinlidir. Maoculuğun geleneksel Çin'e dönüş işleminde, Çinli olduğu için, sonunda Taocu boşluğun da yeri olacaktır. Hem ihtilâl yalnız değişiklik anlamına gelmez, aynı zamanda devrî ve ebedî bir geriye dönüştür. Mao, seçme sözler kitabında, **«zıtların birliği yasası evrenin temel yasasıdır»** dediğinden Marks'tan çok Lao-Çe'ye yaklaşır. Tao Te King şöyle der **«Gök kubbe altında herkes güzeli güzel diye bilir, işte çirkinlik! Herkes iyiliği iyilik olarak tanır, işte kötülük! Böylece Varlık ve yokluk, birbirinden doğar; kolayla güç, birbirini tamamlar; uzunla kısa, karşılıklı birbirini sınırlar, sesle ses tonu, uzlaşır; geçmişle gelecek birleşir.»** Ama Tao, Maocu anlamda hep reddedilemez birşey olarak kalacaktır. Son bir cümle daha **«Tao terkedildiğinde insanlık ve adalet doğdu. Sonra bilgelik ve sakınma geldi, o zaman ikiyüzlülük genelleşti.»**

BUGÜN programımızda Çin Seddi'ni ziyaret var. Çin Seddi, Çin'le Moğolistan arasında 5000 kilometre boyunca uzanır. Ama biz bir noktasını, Pekin'den 65 kilometre ötedekini görüp, birkaç yüz metrelik bölümünü gezeceğiz.

Her zamanki gibi Dacia ile otomobilin arkasına yerleştik, rehberimiz Bay Li şöförün yanına oturdu. Araba Pekin'den çıkıp kırda Batı Tepelerine doğru yol almaya başladı.

Hava çok güzeldi. Sapsarı bir renkle çevrelen-

miş koca beyaz bulutlar gökyüzünde ağır ağır geziniyordu. Koyu mavi tepelere kadar Pekin ovası ilkbahar yeşilliğinde aydınlık ve ışıltılıydı.

Çin Seddi beni düşünmeye zorladı. Yalnız akıl almaz uzunluğuyla değil başka yanlarıyla da insanlığın en büyük efsanelerinden biriydi. Çin Seddi'nin bir ideolojisi, bundan gelen bir bildiri vardı. Bir Çin Seddi psikolojisi, ya da bir Çin Seddi düşünüşü vardı. Çin Seddi, bir dersti; estetik, siyasî, toplumsal, felsefî, iktisadî bir ders...

Çin Seddi başlıca Çin efsanelerinden biriydi de. Somutlanmış bir düşünce, gözle görülür, süreli belki de sonsuz bir şey. Fransızlar da, Majino hattıyla kendi Çin Sed'lerini yaptıklarında Çin tipi kendini koruma içgüdüsünü duymuşlardı. Ama Majino hattı bir kuşaktan uzun sürmedi, bir çevirme hareketi sonucu düştü. Bugün, Majino hattının kazamatları **top yuvaları** askerî hatıra meraklılarına açık arttırma ile satılıyor. Çin Seddi ise, İsa'dan 200 yıl öncesinden başlayıp **neredeyse düne kadar** aralıksız görevini yerine getirdi. Ve Çinliler, bu seddi yıkmayı akıllarına bile getirmiyorlar. Pekin çevresinde onarmışlar, burası hem turistik, hem de **neredeyse** dinî bir ziyaret yeri olmuş. Diğer ülkeler ziyaretçilere kiliseler, saraylar, müzeler, Niyagara şelâlesi ya da Vezüv dağları sunuyor. Çin duvar gösteriyor.

Çin Seddi üzerine o kadar şey söylendi ki insan

sözünü etmek cesaretini bulamıyor. Ben de bugüne dek söylenmemiş tek şeyi söylemek eğilimi var : Çin Seddi'nin Çin Seddi olduğu. Her ağıza sakız olmuş adi bir sözü tekrarlama korkusu adi değil mi?

Biz de Çin Seddi efsanesinin derinine inmeyi deniyoruz. Çin Seddinin görünürde iki yüzü olduğunu söylemekle söze başlıyoruz; biri Çin'e diğeri Moğolistan'a dönük iki yüz.

Çin'e dönük yüzünde Çin varmış, hep de Çin olmuş. Yani uçsuz bucaksız, çağına göre ya bolluk, canlılık ve gayretle kıvıl kıvıl, ya da iç savaşlarla boşalan, ilkelliğe dönüşen bir ülke. Böylece Çin Seddi hakkındaki düşünce hissedilir biçimde değişiyor. Çin Seddi her zaman, bir hazine koruyan kasanın dışı olmamış. Çünkü, çağına göre bu kasanın içinde ya hazine varmış ya da yokmuş. Demek ki Çin Seddi, sırf varoluş yönünden, Çin halkını korumaya yarıyormuş. Ama kime karşı? Şimdi Çin Seddi'nin dış yüzüne gelelim.

Çin Seddi'nin, Barbarların saldırılarını önlemek için yapıldığı biliniyor. Ama hangi Barbarlar? Kim bu Barbarlar? Cevap olarak Moğollar ya da Hunlar denebilir. Ama bu cevap doğru değil. Çünkü Çinliler Çinli olmayan her ulusa Barbar derler.

Üstelik Çin Seddi'nin ötesinde, Çinlilere göre, Barbar bile olsa, başka bir ulus yoktu, olamazdı da. Bir tek Boşluk vardı. Öteki bu Boşluk Çin

Seddi'yle Çinliler tarafından yaratılmıştı. Çin Seddi olmazsa Boşluk olamazdı.

Bu tanımı yakından izlersek, Çin Seddi'nin, Çin'in Boşluğa, Hiçliğe karşı korunması olduğunu görürüz. Çin neyse ne; varolandı, belirli ölçüde önem taşıyandı. Onun ötesinde bir şey yoktu, yaşamıyordu, hiçbir şey önem taşımıyordu.

Demek Çin Seddi'nin bildirisi **mesaj,** canlandırdığı düşünce tamamen Çinli. Kendine özgü bir tutuculuğun ideolojisi ve bildirisi. Her birinden bir nebze taşısa bile ne siyasî, ne askerî, ne toplumsal, ne ekonomik. Neredeyse estetik ve biyolojik bir tutuculuk diyeceğim. Çin Seddi Barbarlara karşı yapıldı; Barbarlar Çin'e yeni bir hava, yeni düşünceler getirebilirlerdi. Ama yeni bir hava, yeni fikirler evrimlerle devrimleri peşinden sürükler. Oysa Çin'in amacı gelişmek **ya da değişmek** değil sürmekti. Yaşlanıp düşkünleşse bile sürmek. Sürmek. Biyolojik süreklilik, tutuculuk, hareketsizlik, ve değişmezlik gerektirir. Çin Seddi sonsuzluğa dek devam etmeyi sağlama bağlıyordu. Kültürlü ya da kültürsüz, zengin ya da yoksul, barış içinde ve sakin ya da iç savaşın sürüp gitmeyi sağlıyordu. İşte biyolojik dediğim tutuculuk.

İşin bir de estetik yüzü var. Her tutuculuk, zamanı yenmiş olmak ölçüsünde, bir biçim düşüncesinin getirdiği kızgınlıktan doğar. Ancak mükemmel bir biçim, çoğalttığı şeyi zaman dışı kılabilir; mükemmel bir biçimle bu şey sonsuzluğa dek bir anlam taşıyabilir. Sanatçılar, ihti-

lâlciyiz deseler bile, eserleri için sonsuzluğu istediklerinden başta gelen tutuculardır.

Sanata verdiğimiz bu anlamla Çin Seddi Çin'in biçimini ebedî, değişmez tutmak zorundaydı. Zırhı olmazsa aynı biçimde görünmiyecek bir kabuklu hayvanın kabuğunun görevini yapıyordu. Kabuklu hayvanla kıyaslama sürdürülebilir. Dışta yumuşak, içte katı olan insanlarla iskeletli hayvanların tersine, kadim Çin, dışta sert içte yumuşaktı. Kabuklu hayvan tutuculuğun tam bir simgesi değil midir? Onun gibi, yasalar, kurallar, geleneksel davranışlar, törenler de katı, hiçbir içeriği olmayan, kabuktan başka şey midirler? Bu kabukların altında çıkarlara, kabuklunun eti gibi yumuşak çıkarlara raslanmaz mı? **Tutuculuk ıstakozdur.** Kadim Çin bir ıstakozdu. Kabuk, ıstakozun yumuşacık, leziz etinin ifadesi olduğu gibi Çin Seddi Çin tutuculuğunun belli başlı belirtisiydi.

Sonra, Çinlilerin söylediği gibi Barbarlar belki o kadar vahşi de değillerdi? Barbar olsalar bile, yıkılış dönemindeki Roma İmparatorluğunu ele geçiren türden Barbarlardı. Bilgisizliğe ve gençliğe özgü yıkma isteğini taşıyorlardı. Özellikle de genç ve bilgisiz olduklarından, yepyeni bir gelişime yol açıyor, yeni bir kan aşılıyorlardı. Belki Çinliler, Romalılar kadar düşüncesiz, yetersiz ve bilinçsiz olmalı ve Barbarların ellerini kollarını sallıyarak içeri girmelerine imkân vermeliydiler. İşgâli, yıkılmayı ve karanlığa gömülme tehlikesini göze almalıydılar. Avrpalıların ise o çağda Çin Seddi olarak, İngiltere ile İskoçya

arasındaki dar geçitten başka şeyleri yoktu. Barbarlar her yerden geçtiler, her yere girdiler. Tersine, Çinliler Çin Seddiyle çok uzun süre Barbarların Çin'e girmelerini engellediler. Öyle ki, sonunda uygarlaşmış Barbarlar Çin'e girdiklerinde onları kolayca kendileriyle kaynaştırmak, Çin yıkıntısına, çürümesine katmak mümkün oldu. Daha önce de söylediğim gibi, Çin Seddi Çinlilerin dünya görüşü, yeryüzünde varoluş biçimiydi.

Deniz yönünde bir Çin Seddi yapamadıklarından Çinliler **bunun karşılığını bulup** limanlarını Batılı Barbarlara yasak ettiler. Yasaktan yapılma bir büyük Çin Seddi de buydu. Taştan yapılma Çin Seddi kadar uzun ömürlü oldu. Sonra birden, yüz yıldan kısa sürede Çin'in setleri birbiri ardından yıkıldı. Boşluk, birden çeşitlilik görünüşünde ortaya çıktı.

Çin de kendi yönünden bunun boşluğunu keşfetti. Kendi iç boşluğuyla yabancı, barbar çeşitliliğini kabullendi. Taiping'den Mao'ya çağdaş Çin'in tarihidir bu. Yine de, bugün Çin komünizminin sorunu **belki yeniden,** kadim imparatorluğunun sorunudur. Bir başka deyimle Çin Seddi'ne, felsefî bir dogma, ideolojik bir gericilikle sağlama alınan biçimci, ideolojik bir tutuculuğa dönülecek mi? Çin, yeniden kabuklu bir ülke haline mi getirilecek? Ya da hepten Çin Seddi ideolojisi kaldırılıp atılacak, dogmalar, tutuculuklar yıkılacak, omurga kemiğiyle Çin dıştan yumuşak içten katı bir at-ülke **(ya da insan - ülke)** olacak mı?

Arabamız Batı tepelerinin eteklerinde, düzenli ekilmiş tarlaların arasında ilerlerken bunları düşünüyorum. Sonra yol biraz yükselmeye başladı. Çin'de çok güzel dağlar var, Sinkiang'da, Tibet'te, Himalayalar yöresinde. Batı tepeleri denenler gerçekten alçak tepecikler. Tabii korunma araçlarının yokluğundan ötürü Çin Seddi burada doğrulanıyor, anlam kazanıyor. Yol dar, çiçekli, yemyeşil bir vadinin dibinden gidiyor. Çalılar arasında bir ırmağın berrak suyu, çakıllı yatağı görülüyor. Sonra tepeler, yaklaşırken, yükselmese bile dikleşiyor. Vadi bir boğaz halini alıyor.

Sarı, alçak, kuru balçık duvarlı saman damlı küçük bir köy evi kümesiyle karşı karşıyayız. Araba duruyor, bir çeşit kemer ya da beyaz mermerden kapı, hem hantal hem de üzerinde uzun süre çalışılmış, değişmeyen, değişmez köylükte dikilmiş bir sanat eseri görüyoruz. Önünde nöbetçilerin, gümrükçülerin durduğunu hayal ettiğimiz Çin Seddinin kapısı bu. Komşu başkenti korumaya yarıyan bir sürü küçük duvarın bağlandığı bir iç kapı. Çünkü gerçek Çin Seddi daha epey uzakta.

İnip kapıyı hayranlıkla seyrediyoruz. Bütün Çin anıtları gibi, hem hantal hem süslü. Sağlamlık inceliğe karışmış. İçi ve dışı çok güzel kabartma heykellerle kaplı. Anıtın yeri, göreceği iş düşünülürse heykellerdeki motif beklenenden farklı değil: uygarlık, kahramanlar, bilge kişiler, dragonlar, yılanlar ve canavarlarla gösterilen barbarların başını ezen imparatorlarla temsil

edilmiş. Çin'e giren biri, boşluk ve barbarlıktan çıkıp hayatın ve uygarlığın içine girdiğini hemen anlamalıydı. Burada hayat bir tören, bir teşrifat, yani temelde bir Boşluk olsa bile.

Kapıya doğru çıkıyoruz. Bugün Çindeki bütün sanat eserleri gibi kapı da bakımsız. Taşlar otların arasına dağılmış, mermerler çatlak, kabartma heykeller çentik içinde, kararmış, orasına burasına yazılar yazılmış. Kapının onarılması şart; kısa sürede yapılacağını sanmam. Bay Li'nin, kapıdan söz ederken birden kurulaşan, sıkıntılı görünen sesi bu kuşkularımızı doğruluyor. Bir işe yaramadığına göre, Çin Seddi bugün Çinlileri hiç ilgilendirmiyor. Başka bir çağa, başka Çin Setlerine girilmiş. Bir bölümünü onarmışlar ama nedeni, kale olarak askerlik yönünden bir sanat şaheseri oluşu, şu sıralar eğitim ve bilimde işe yarayabileceği düşüncesi. Ama güzel, hem çok güzel olan bu kapının onarılması için hiç bir sebep yok.

Yeniden arabaya binip, bir boğaz halini alan vadide ilerliyoruz. Boğazın tam iyice daraldığı yerdeyiz, işte Çin Seddi; gerçek, dağlar boyunca 5000 kilometre uzanan Çin Seddi. Birden duymaktan kendimizi alamadığımız heyecandan anlıyoruz varlığını; varlığını, yararlılığını ve efsane gücünü. Öte yandan Çin Seddinin yeri anlatılamıyacak kadar ilham verici. Boğazın iki yanında dağlar uzanıp gidiyor; tepeden tepeye boğazdan kaçarcasına gidiyorlar hem. Sonra bu bitip tükenmek bilmeyen iki sıradağ üstünde, ardındaki mavi gökyüzüyle daha da iyi ortaya çıkan kur-

şunî, büyük taş yılan da çevik ve dolambaçlı, sıradağların kıvrımlarına uyup uzanıyor. Çin Seddinin güzelliği, biraz da, büyük bir bağlılıkla dağların kıvrımlarını izlemesinde. Bir ovanın tam ortasına cetvelle çizilmiş bir duvarın, örneğin Escurial'in, donuk, soyut, cansız bir havası var. Ama Çin Seddi, biraz yaşlanmış ama hâlâ yaşayan, yılan, sürüngen canlılığını gözler önüne seriyor. Harekete geçmeyişi, uzaklaşıp tepelerin arasından kıvrılarak ufukta yok olmayışı insanı şaşırtıyor. Etkili, girgin, dayanıklı ve de ikiyüzlü, inatçı, asalak bir canlılığı var. Duvarla dağlar arasında, ağaç gövdesine sarılan sarmaşık gibi bir çeşit birleşme olmuş.

Aynı zamanda Çinli doğaya, doğal bir olaya, doğal bir duruma bağlandığından uzun sümeye yönelen bir birleşme.

Yaklaşıyoruz, neredeyse duvarın dibine geldik. Çin Seddini yapmak için Çinli askerî mühendislerin nasıl çalıştıklarını anlamak mümkün. Tıpkı Luna Parklarda «rus dağları» adı verilen üstünde ufak araçların ilerlediği inişli çıkışlı raylar gibi, duvar dağların üzerine çıkıp iniyor. Dağın sivri bir tepe bulduğu her yerde nöbetçi kulesi var. İki tepe **ya da iki kule** arası çok uzak değil, bakıldığında ikisi arasındaki kesimde olup bitenler büyük bir rahatlıkla görülebiliyor. Barbarlar böylece kolaylıkla önlenebiliyorlardı. Görünür görünmez bulundukları bölgeye bakan iki kuledeki askerler Çin Seddini korumak için hemen koşuyorlardı. Aynı zamanda, kuleden kule-

ye işaret vererek saldırı haberi Pekin'e, telgraftan çabuk ulaşıyordu.

Çindeki nice anıtlar gibi, Çin Seddinin de büyük bir bölümünün yıkılmaya terkedildiğini sanıyorum. O ünlü beşbin km., her yerde olduğu gibi durmuyor.

Otla kaplı, mazgalları kemirilmiş, siperleri yıkılmış, duvarlarında gedikler açılmış Çin Seddi biçimsiz bir harabe, bir taş ve tuğla yığını. Ama Pekin'in çok yakınındaki bu boğazda büyük özenle onarılmış. Bir lokanta bile var içinde. Lokantanın önündeki alanda birkaç turist otobüsüyle bir sürü otomobil görülüyor. Yoğun kümeler halinde Çinli turistler ağır ağır, karınca gibi kulelere tırmanıyorlar. Bir çanta içinde yiyeceklerini, mendillere, peçetelere sarılı bira şişelerini de yanlarında taşıyorlar. Çin Seddi, onları Pekin'deki anıtları hepsinden çok duygulandırıyor, sevindiriyor sanki. Çin Seddi **«onların»** anıtı, evrensel bir şey söyleyen, efsane, daha önce de söylediğimiz gibi bütün insanlıkla ilgili bir efsane olan tek Çin anıtı. Duvarın en alçak, bize en az dik gelen yerini seçip tırmanmaya koyuluyoruz. Duvar yokuşlara çok geniş merdivenlerle giriyor, öylesine dik yerleri var ki dört ayakla çıkmak ya da kıç üstü kayarak inmek gerek. Sakin, açık bir gün. Duvarın üstünde vahşi, soğuk bir rüzgâr esiyor. Tabii Boşlukta, Duvarın ötesinde dönüp duran rüzgâr bu. İşte Boşluk. İki mazgal arasına yerleşip bakıyoruz.

Boğazın, o ağaç perdenin ötesinde uçsuz bucak-

sız, yemyeşil, ışıltılı, güneşin altınsı ışınlarıyla aydınlanan, verimli ve esrarlı bir ova uzanıyor. Ve Çin'in kendini korumaya çalıştığı Boşluğun gerçekte Değişik, belki daha iyi bir şey olduğu aklımıza geliyor. Çin Seddi yalnız savunma ve korunmaya değil, belki kıyaslama ve karşılaştırmaları da önlemeye yarıyordu.

Çin'in yüzünü değiştiren ihtilâl de bu uçsuz bucaksız, esrarlı, yemyeşil ve güneşle yıkanan ovadan geldi. Bu yanda dümdüz binlerce kilometre gidilirse Lenin'in Rusyasıyla Marks'ın Avrupasına varılır. Yani minicik ayaklı, yüzyılların izini taşıyan yaşlı kadını gençleştiren barbar fikirlerin geldiği ülke. Ama şimdiki tehlike bütün bu barbar düşüncelerin eskisi gibi kadınların ayaklarına sarılıp sarmalanması, mutaassıp dogmacı yazılar halinde bezlere yazılması, bir kere daha teşrifat, ibadet ve dinî tören haline gelmesinde.

Sayısız basamak aşıp, çok dik bir duvara tırmanmaya koyuluyoruz. Dört yanımızdan saldırıp, bizi aşağı yuvarlamak isteyen rüzgâra karşı koyuyoruz. Sonunda nöbetçi kulesine çıktık. Üç katlı, bir sürü odası, merdivenleri ve koridorları var. Bir yanda ok ya da başka şey atmak için açılmış delikler, bir yanda topların ağzını aşağıya vermeye yarayan küçük pencereler. Hepsi çok iyi onarılmış, her şey ölü ve pırıl pırıl, yepyeni. Rehberimize:

— Çin Seddi hiç olmazsa bir işe yaradı mı? diye soruyorum.

— Barbarlara karşı imparatorluğu yüzyıllar boyunca korudu, diyor.

— Ama bu yüzyıllar boyunca Çin'de ne oldu?
— Ne olup bittiğini siz de biliyorsunuz. İmparatorluk büyüdü, gelişti önce; sonra da gitgide düştü, yıkıldı.
— Demek belirli bir ölçüde, Çin Seddi Çin'i değil, yıkılışını, soysuzlaşmasını korumaya yaramış.

Omuz silkiyor, içimden ona bir şey demek gelmiyor. Benim düşünüşüm safsatadan başka şey değil.
— İkisi arasında ilişki yok, diyor. Bir yanda askerî sebeplerle imparatorluk Çin Seddi yaptırmış. Öte yanda Çin düşkünleşmiş.
— Canım beni anlamaya çalışın. Eğer Çin Seddi yaptırmayıp dış etkenlere, düşüncelere, dışarıdan gelecek bütün yeniliklere açık olsaydı belki yıkılmazdı.
— Moğolistan'dan bize ne fikir, ne etken, ne yenilik gelebilirdi. Yararlanacağımız hiç bir şey yoktu orada. Oradan ancak atlı Barbarlar gelirlerdi.
— Derdimi anlatamadım sanıyorum. Benim için Çin Seddi bir simge, yalnız bir simge.

— Neyin simgesi?
— Yenilmez şey yoktur. Çin bugün ihtilâlci bir ülkedir, dünyanın en ihtilâlci ülkesi. Çin Seddi ise Çin askerî tekniğinin bir büyük eseri.

Ziyaretimizi bitirip Pekin'e dönmek için arabaya bindiğimizde, dayanılmaz biçimde Lao-Çe'nin Tao'daki şu sözleri aklıma geldi **«Saray çürümüş, tarlalar ekilmemiş, ambarlar boş, oysa iyi giyinmiş, bir yanında kılıcı, gırtlağına kadar yi-**

yecek ve şarap dolu büyük zenginlik sahibi kişiler var. Bütün bunların büyük ölçüde hırsızlığa yol açtığı bilinen şey. Bütün bunlar doğru yoldan, gerçekten çok uzak.» Bu sözler, Çin Seddi daha yapılmadığı sıralar yazılmıştı. Korunmasız olanın dışında Çin Seddi neyi koruyabilir? Hayatın, gelişmiş ve olgunlaşmış çağında Çin Seddine ihtiyacı yoktur.

GEÇMİŞE DUYULAN NEFRET

REHBERİMİZ Bay Li zayıf, sarı bir adam **(bütün Çinliler sarı değil, bu renkte olanların sayısı pek** az). Yüzü, yaşlı bir adamınki gibi üzüntülü. Bir tik, bu yüzün yarısını harekete getirirken öbür yarısında kıl oynamıyor. Kekeliyor da. Bay Li, üzgün ve sinir hastalığı çeker gibi. Gülüşü alaycı, acı, ekşi. Üzüntüsü sessiz, düşünceli; yaşamanın kaçınılmaz sıkıntısına sonuna kadar boyun eğmiş bir adamınki gibi. Rehberlerin, siyasî inancı çeşitli deneylerden geçmiş adamlar ara-

sından seçildiğini bilmesem, Bay Li'nin inanmış bir Mao'cu olmaktan uzak biri sayılacağını düşünürdüm. Ama gerçek bu değil. Bay Li üzgün olduğu için üzgün. Üstelik üzgün olduğunun farkında bile değil.

Bu sabah hava, **Pekin'de sık sık görüldüğü gibi,** değişti. Dün güneş parlıyordu, bugün yağmur çiseliyor. Batı Tepelerinden şehrin üstüne yürüyen koca bir kurşunî buluttan, oyuncak bahçe kovalarından dökülen minicik su tanelerini andırır bir yağmur yağıyor. Caddeler pırıl pırıl. Kültür İhtilâlinin alışılmış yürüyüşleri, uzun yağmurluklara sarınmış bir takım adamların bayramlarda alay alay ortaya çıkan papazlar gibi geçişi halini almış. Mao sevgisinin dinî yanı yağmurla doğrulanıyor resimler, sancaklar ve... tövbekâr keşişler.

Otomobile biner binmez Li haber veriyor
— Bugün Yaz sarayına gidiyoruz.
— Yaz sarayına mı? Bu yağmurda?
— Evet, bu yağmurda.

Pekin sokaklarında ilerliyoruz. Her zamanki gibi konuşkan değilse bile dikkatli Bay Li, evet dikkatli.

Duvar gazetesinden zırha bürünmüş bir yapının yanından geçerken Dacia makinesini alıp ayarlar gibi yapıyor. Belli belirsiz - **ve üzgün** - bir hareketle, şöförle konuşmaya dalmış gibi görünen Bay Li kolunu uzatıp Dacia'nın omuzuna dokunuyor. Hayır, diyor, duvar gazetelerinin fotoğrafı çekilmez, yasak.

Üstelik bu duvar gazetelerinde hakaretlerin, küfürlerin, kahrol A... yaşa B... sözlerinin yanı sıra gerçek şeyler, birkaç ay sonra gerçekten olabilecek olaylar bildiriliyor. Ama duvar gazeteleri içte kullanılmak için, yalnız Çinlilere ait. Yabancıların burunlarını sokmaları doğru değil. Bay Li'nin bu yasaklamasından sonra bir kuşku kafamı yokladı.

Mao'cu bir gayretle mi, yoksa şöförün dikkatini çekmemek için mi yapmıştı acaba bunu? Belki her iki neden de doğruydu. Çinlilerin birbirlerini gözaltında tuttukları biliniyordu.

Araba bir süre daha Pekin sokaklarında ilerledi. Birden Bay Li'ye

— Dün akşam İsrail ile Arap ülkeleri arasında savaş patladı, dedim.

— Öyle mi? Nereden öğrendiniz?

— Birkaç İsveçli öğrenciden. Elçiliklerindeki memurlar radyoda duymuşlar, öğrenciler de memurlardan öğrenmişler.

Bay Li cevap vermedi, Durmadan oynayan kırışık içindeki yüzünde hiçbir merak belirtisi yoktu.

— Siz Çinliler, dışarıda olup bitenlerle, yabancı ülkelerde geçenlerle hiç ilgilenmiyorsunuz, dedim.

— Neden? dedi. Son günlerde kızıl muhafızların elçilikler önündeki nümayişçileri görmediniz mi? İngiliz ve Suriye elçiliklerinin önündekileri?

— Nümayişleri söylemiyorum. Sizin ilgisizliğinizden, meraktan yoksun oluşunuzdan dem vu-

ruyorum. Buraya geldiğim günden beri bana tanıştırdığınız bütün Çinlilere, ülkeleriyle ilgili sorular sordum. Buna karşılık kimse bana, Avrupa ile ilgili bir soru sormadı.

Bay Li yüzüme baktı, karşılık vermedi. Bir süre bekledim, devam ettim :

— Yabancılara karşı gösterdiğiniz ilgisizliğin olumlu ya da olumsuz sayılacağından söz etmiyorum, Çinlilerin yaradılışındaki başlıca özelliklerden biri bu sadece. Avrupada özel kolleksiyonlar, müzeler vardır. Sayısız Çin sanat eseri buralara doldurulmuştur. İngilizlerin, Fransızların, Almanların, Amerikalıların Çin kültür, tarih ve sanatı üzerindeki incelemelerinin de üstünde durmuyorum. Ama Çin'de bunların hiçbiri yok. Savaştan önce Şanghay'a uğramıştım. 1936 yılıydı. Şehirde çok zengin, belki dünyanın en zengin adamları yaşıyordu. Ne resim koleksiyonu yapan vardı, ne heykel, ne yazı, ne çömlek, ne de Avrupadan gelen değerli eşya. Avrupa'ya ilgi duymak diye bir şey söz konusu değildi.

Bay Li bana baktı.
— Onlar kapitalistlerdi, dedi.
— Ama Avrupalı koleksiyoncular da kapitalist.
Bay Li cevap vermedi.
— Nedeni belki şudur, dedim. Çin hep dünyanın merkezi sayılır. Dünyanın merkezi ise bir şey almaz, almak istemez, daima verir.

Yaz sarayının girişine, büyük alana geliyoruz. Sürüyle kapının önüne dikilen tunçtan nefis aslanlar ve dargonların dört yanı kızıl muhafız kay-

nıyor. Eski sanatın şaheseri üstüne tünemiş resim çektiriyorlar. İçeri giriyoruz; sonra da garip bir olayla karşılaşıyoruz. Çok hızlı yürüyen biri yanımdan geçiyor. İnanılmaz bir özenle giyinmiş yaşlı bir Çinli. Çin'deki yolculuğum boyunca böylesine giyimli gördüğüm ilk ve son Çinli. Hasır bir şapka var başında, bir ceket ve fildişi rengi ipekten bir pantolon giymiş. Elinde, tutacak yeri yeşim taşından bir kamış baston. Yüzünde soğuk, çevresini küçümseyen bir anlam. İncecik beyaz bir sakal bu yüzü daha da inceltiyor. Yanımdan geçip kayboluyor. Gözlerime inanamıyorum. Rehberime bir şey sormak isteği yok içimde, kaçamak, belli belirsiz bir cevap vereceğini, ya da bir şey görmediğini söyleyeceğini biliyorum. Bir an düşlemeyi yeğ tutuyorum. Bir eski mandaren mi? Bir süre daha fabrikasının başında bırakılmış bir eski sanayici mi yoksa? Ya da, **(bu düşünce belki en saçması ama en hoşuma gideni)** şu sıra ipekli elbiseli adam gibi aşağı yukarı altmış yaşlarında olması gereken son Çin imparatoru mu? Bir kütüphanede memurluk yaptığı, **«Yurttaş olan İmparator»** adlı bir anılar kitabı bile yazdığı söyleniyor.

Yürüyerek gölün çevresinde dolaşmaktayız. Yaz sarayının gölü, yapma bir göl; kıyılarında ve tepelerinde, ağaçlar arasında her biri nefis dinlenme yeri olan çeşit çeşit ufak yapı görülüyor. Şu sırayla yürüyoruz Bay Li biraz önümüzde. Ardında biz varız. Ağzı açık bizi seyreden, adımlarını bizimkilere uyduran sürüyle insan peşimizde. Arada sırada arkasına bakan Li, anlaşılmaz,

hem koruyucu hem sıkıntılı bir bakışla bizi süzüyor. O zaman adamlar bizim de üst makamlara bağlı olduğumuzu anlıyor rahatlıyorlar. Ama peşimizden gelip bize bakmaya devam ediyorlar.

Yağmur çiselediğinden gölün kıyısından biraz ötede, üstü kapalı bir galeriyi andıran yerden yürüyoruz. Burası gölün çevresine serpiştirilen güzel yapılara güneşten kavrulmadan ya da yağmur altında ıslanmadan varmak için, İmparator ve yakınlarına yapılmış olmalıydı. Sütunlar, korkuluklar her şeyi tahtadan balkonlar, geleneksel için motifleriyle süslü bir sürü resimle bezenmişti. Ama iki sütun arasındaki kemerlerin hepsinin üstünde, birer beyzî madalyon içine ya birkaç kişiyi toplu halde gösteren ya da bir görüntü veren resimler yapılmıştı. Özellikle görüntülerde öyle bir incelik vardı ki, resimler bir çeşit gerçeküstücülüğe, Çin gerçeküstücülüğüne varıyordu. Konu hep aynı; bir kule, villâ, ev, ya da taraçalı oda. Ama her keresinde başka bir yönde, ardında bir park, yol, bahçe, orman ya da dağlar. Görüntülerde üç unsur vardı demek : bir yapı, bitkiler ve vu - **kanal, ırmak, göl, havuz** - Konunun hep aynı olduğunu söylemiştim ama bu madalyonları düşünen ya da çizen isimsiz sanatçıların, zanaatkârların kullandığı sayısız çeşitlemeler karşısında şaşırıp kaldım. Evet, bu, istem dışı, saf, hayran ve hayranlık uyandırmaya yönelen geçmiş çağ sanatçılarının gerçeküstücülüğüydü.

Bir takım insanları gösteren yuvarlaklara gelin-

ce, hepsinin üstü bir kat pembe, çingene pembesi boyayla örtülmüştü. Bazı diş macunlarının pembeliğinde. Zamanla güneş ya da yağmurun döktüğü bu pembe boyanın ardından tıpkı öteki görüntüler gibi insanı büyüleyen minicik figürler seçiliyordu. Bay Li'ye sordum :

— Nasıl oluyorlar da resimlerin üstünü boyuyorlar?

Görevi gereğince yalan söyliyerek cevap veriyor :

— Henüz buraları onarılmadı.

Yanlış tabii, Bay Li hayale kapılmıyor yalan söylediğini bildiğimin de farkında. Resimlerde sakin, masum, gülümseyen, ince ve zarif hayatlarına gömülmüş geçmişin güçlü kişileri canlandırıldığı için üstlerine boya çekilmiş. Halkın geçmişi, hiç olmazsa geçmişin bu yüzünü hiç bilmemesi gerek.

Geçmiş, köylülerce işkence eden büyük toprak sahiplerinden başka şey değil. Bu efendilerin çoğunun kölelerine çok kötü davrandığı doğru. Ama Çin'de propaganda ile uğraşan yöneticilerle Bay Li, bu açgözlü ve amansız efendilerin aynı zamanda ince, kibar, edebiyat meraklısı ve Konfüçyüs hayranı kişiler olduklarını, güzel olan her şeyle duygulandıklarını, resimden, şimdi pembeye boyanmış bu yuvarlak madalyonların içindeki resimlerden çok iyi anladıklarını düşünemiyorlar. Bu tür çelişkiyi propaganda anlamıyor. Üstelik Mao'nun seçme sözler kitabı aşağı yukarı her sayfasında gerçeğin çelişkilerden

ibaret olduğunu, çelişkinin bulunmadığı yerde hayat olamıyacağını tekrarlıyor. Bir süre galeride yürüyoruz, iki yanda adamlar, gözleri şaşkınlıkla açılmış, yağmur altında uzaktan bizi izlemeye devam ediyor. Biz resimlere bakıyoruz. Peşimizden de elleri hep arkasında, ölesiye kederli Bay Li geliyor.

İşte, Yaz Sarayının kurşunî sularına ebediyen demir atan ünlü mermer gemi. Batılı ülkelerin donanmalarıyla yarışacak bir donanma kurulması için, meclisin bir miktar para ayırılmasını oyladığı biliniyor. İmparatoriçe de bu paraları iç edip Yaz Sarayının güzelleştirilmesinde kullanmış. Ne gariptir, bilinçsiz **ya da bilinçli** bir alaycılıkla bu küçük anıtı, çarkı ve ince uzun bacasıyla geçen yüzyılın ikinci yarısında Çin sularında görülen buharlı gemilere benzetmiş. Bay Li'ye :

— Bu mermer gemi şimdi bile sizde çok bili-

niyor değil mi? dedim.

— Öyle, dedi. Yakınındaki kalabalığı görmüyor

musunuz?

Gerçekten gemi, itişip kakışıp gülüşerek merdivenleri inip çıkan bir yaşlı, kadın, çocuk kalabalığıyla dolup taşıyordu. Geminin dışı mermerdendi ama içi gerçek bir gemi gibi döşenmişti : maun kaplamalar, aynalar, bakır işleri, kadife koltuklar, parkeler. Ama herşey yıpranmış, pis, eski, rengi atmış, neredeyse dökülecek halde.

— Pekin'in bütün anıtları dökülüyor, üstelik çok bakımsız, dedim Bay Li'ye. Neden böyle?

— Anıtları onarmadan önce yapılması gerekli o kadar çok iş var ki.
— Meselâ dün gittiğiniz Gökyüzü tapınağı. O eşsiz mor seramiklerinin çoğu kırık ya da çentik içinde. Tapınağı çevreleyen o güzel korular, tapınağın içi bir sürü kâğıt, kalıntı ve çöp dolu. Neden?
— Bu kış, Gökyüzü Tapınağında kızıl muhafızlar kamp kurup ateş yakmışlardı.
— Hiç olmazsa temizleyebilirdiniz.
— Tapınak bu haliyle daha yüz yıl dayanır.

Kayıtsız ve canı sıkkın, omuz silkti. Gerçekten Çin'de, turizm adı verilen anıtların hepten yokoluşunun başlangıcındayız. Şimdilik Çinliler anıtlarına **«nefretle»** bakmakla yetiniyorlar. Israrla üzerinde duruyorum, çünkü Çinliler ister edebiyatta, ister sanatta, felsefede ya da dinde olsun, geçmişlerinden nefret ediyorlar. Neden nefret ettiklerini bulmak da epey güç. O çağların geçmişte kalışı nefretlerinin nedeni değil **fütüristler gibi.** Ama baştan başa bir yanlış, burjuva ve kapitalist bir yanlış olduğundan geçmişten nefret ediyorlar. Üçbin yıl boyunca atalarına sadık kalan bu ülkede insana çok garip gelen bu nefretin yanı sıra belki dünyanın en şiddetli ve saldırgan milliyetçiliği, vatansever ve yabancılara düşman bir milliyetçilik var. Oysa milliyetçilikle geçmişle öğünme atbaşı gider. Çin'de tam tersine oluyor.

Bize kalırsa bu çelişki geleneksel Çin'in kaynaklarından düne kadar gelen, neredeyse illetli tutuculuğundan doğuyor. Bu tutuculuğun kayna-

ğı da ekonomik, toplumsal ya da dinî değil; daha çok, nasıl demeli, biyolojik. Çin gelişmekten çok sürmek amacını güdüyordu, sürmek çoğu kere tekrarlamak anlamına gelir. Çin de tıpkı doğa gibi tutucuydu. Kimse doğayı her yıl aynı şeyleri, mevsimlerle onları izleyen değişiklikleri yapmakla suçlayamaz. Bu tutucu yan bütün köylü uygarlıklarında görülür. Çindeki gibi düzenli, incelmiş ve hareketsiz halde olanına az raslanır. Doğanın insan kopyası Çin büyük bir sükûnet, yeknesaklık içinde doğanın değişmezliğini, soğukkanlılığını ve kaderciliğini tekrarlıyor. Tutucuydu, gerici olmadı hiç. Ancak imparatorluk çürüyüp dört yandan gelen yabancılar ülkeyi kaplıyarak yağmaya koyulduklarında harekete geçti.

Kültür İhtilâli öncelikle Çinde bir çeşit **«doğal»,** çağımıza uygun, yani imparatorluk gibi binlerce yıl sürebilecek tutuculuğu yerleştirmeye çalışıyor sanki. Çinlilerin geçmişlerine duydukları nefret demek ki genç bir tutuculuğun cançekişen bir tutuculuğa beslediği nefretten başka şey değil. **İhtilâlin getirdiklerini korumaya çalıştığı için bütün ihtilâller tutucudur.** İlki ikincinin yerini almak zorundadır. Ama ikinci dokuz canlı olup ölmemekte diğerinden ondan nefret etmek gereklidir.

Çindeki tutuculuğun amacı şu Çin halkının çıkarlarını korumaktan çok ne yoldan olursa olsun Çin'in devamlılığını, sonsuzluğunu sağlamak. Devamlılık, sonsuzluk yalnız elle tutulabi-

len şeyler değildir. Çin'in sonsuzluğu gerçekle yapılmış bir temel anlaşmaya dayanır **eskiden «Tanrı ile yapılmış anlaşma», denirdi.** Bu anlaşma, hareketsizliği yerleştirip Çin'i birkaç yüzyıl boyu tarih dışında tutmak amacını güden herhangi bir bağnazlık yoluyla sağlanırdı. Alışkanlıkla Çin tarihi diye adlandırılan şey, her biri bir hanedan adıyla damgalanmış vehanedanın süresi boyunca tarihin bile durduğu, günümüze kadar gelen bir sürü çağdan başka şey değildir. Hanedan, kokuşup yenilgiyle yıkılınca bütün Çin'in toplumsal düzeni anarşiye dönüyor, bu kargaşalık akıl almaz bir uğraş sonucu gerçek **ya da Tanrı ile yeni bir anlaşma,** yani tarih dışı yeni bir hareketsizlik bulunana kadar devam ediyordu.

Çin'de tarih bu yüzden kargaşalık, acı, anarşi, açlık ve savaştan başka şey değildir. Barış, gelişim, uygarlık ve kültür, tersine tarih yokluğu anlamına gelir. Çinlilerin bugün geçmişlerinden nefret edişlerinin nedeni, yeni bir değerler yönteminde bu geçmişin kullanılamaz oluşu, baştan sona Maocu araç ve gereçlerle kurulması zorunluğu. Bana kalırsa, kızıl muhafızların yıkıcılığı, bunca anıtı harabeye çevirişi, kitapları yakışı, eski Çin'den kalan her şeyi yok edişi bununla açıklanabilir. Üstelik Çin, kendini tükenmez görmektedir. Yıkılanın yerini, bilgelik ve incelik yönünden çok başka türlü zengin bir gelecek alacaktır. Yine belirteyim, Çin doğa gibidir. Kendini her mevsim yeniler, yeni meyvalar verir.

Programımızda Yaz Sarayından sonra Ming'lerin mezarlarını gezmek var. Burası Pekin çevresinin en güzel yerlerinden biri. Çin'deki anıtların terkedilmiş oluşu, bazan bulundukları yerin güzelliğini arttırıyor. Şimdi tek tük ağaçların serpiştirildiği, makiye benzer çalılarla kaplı, eski klâsik çin edebiyatının tanıttığı Batı Tepeleri adlı alçak, mavi, tatlı ve duygulandırıcı dağlarla üç yanından çevrili bir geniş ova düşünün. Ovadaki çalılık yüksek ve gür. Uzaktan, bitki örtüsünün kaynaşması arasında imparatorluk mezarlarının varlığını belirten yapıların damları seçiliyor. Bu kararsızlık, uzaklık, yalnızlık bulunduğumuz yerin hüzünlü, öteki dünyaya aitmiş gibi gelen güzelliğini arttırmaya yarıyor.

Ovaya, çevresinde yüksek otların bittiği mor seramik kiremitten damlı mermer kapılardan giriliyor. İki yanında koca aslan, ejder, dragon, at, fil, deve ve savaşçı heykelleri dizili, eğri büğrü bir patikadan ilerliyoruz. Gerçek büyüklükte heykeller bunlar. Her biri de Çin dehasının izlerini taşıyor. Hem akla yakın hem de gerçek dışı, kaba ve ince, anıtsal ve kullanışlı, gerçekçi ve süsleyici, dinî ve gündelik. Benzerine raslanmıyan stilizasyon şaheserleri. Heykeller toprağa, otların üstüne bırakılmış.

Arkada çalıların iyice gelişmiş perdesi. Ne ayakları var ne kaideleri. Sanki kendilerine uygun, kesin bir yer bulunana kadar geçici olarak buraya dizilmişler gibi. Bay Li'ye soruyorum

— Kaç Ming mezarı var?

— On üç.

Çalılığı gösteriyor. Çalıların sınırsız kargaşalığında birbirlerinden çok uzakta üç, dört yapının damını görebiliyorum.
— On üç yapı demek. Peki şimdiye kadar kaç mezar açıldı?
— Bir tek.
— Onu nasıl buldular?
— 1956 yılında bir duvarı onarırken bir mezarla ilgili bilgiler veren bir tablet bulundu. Şimdi gidip göreceğimiz tepenin altında, binanın arkasındaki mezar. Tabletteki bilgilere göre hareket edilince ağzına kadar doldurulmuş bir kuyuya rastlandı. Kuyu boşaltılınca tam dibinde mezarın girişi ortaya çıktı.
— Mezarda kim yatıyordu?
— Bir imparator ve iki imparatoriçe.

Yağmur çiseliyor; dik, yüksek çamlarla dolu bir koruluktayız. Çam gövdeleri arasında tek katlı iki yapı görülüyor. Bu mezarda bulunan eşyaların gösterildiği müzeler. Korunun dibinde, yüksek bir merdivenin tepesinde eski adak evi. Rehber önümüzde, adak evinin çevresini dolanıyoruz. Yapının ardındaki tepenin eteğinde üçgen biçiminde bir kuyu. Dibinde bir kapı görülüyor. Tablette gösterilen imparatorun mezarı.

Kapıya kadar gidiyor ve döne döne inilen bir merdivenle karşılaşıyoruz. Kazılar sırasında ağzına kadar dolu bulunan koca kuyunun dibine iniyor merdiven. İndikçe hava soğuyor. Gerçek bir mezar soğuğu, ölümcül bir soğuk. Kuyunun içi rutubet izleriyle kurşuni-yeşil küflerle lekeli. Kuyunun dibine varıyoruz, karşımızda mermer

kabaralı yine mermerden iki açık kapı var. İmparatorluk saraylarında sık sık raslanan yaldız kabaralı kırmızı lâke kapıların eşi. İlk girdiğimiz salonda beyaz mermerden bir taht. **O da tahta aslının kopyası olmalı.**

Tahtın çevresinde yine mermerden, yuvarlak, aralıksız, kanapeler, bir kaide üstünde porselenden koca bir Ming küpü. Koyu mavi çiçekler ve dragonlarla bezenmiş, bütünü hafifçe maviye kayan bir beyazlıkta. Küpe yaklaşıp kapağı kaldırıyoruz, üçte ikisine kadar, yüzeyinde katılaşmış bir tabakanın yüzdüğü kara bir sıvıyla dolu. Yıkılmış bir inancın, imparator inancının belirtisi, yüzyıllardan beri aynı küpte duran adak yağı bu. Daha öncekilerin eşi olan iki kanatlı mermer kapıdan ikinci salona geçiyoruz. Burada da bir mermer taht, yuvarlak aralıksız mermer kanapeler, adak yağıyla dolu küp. Sonra yine mermer kanatlı üçüncü bir kapı, taht kanapeler, küp. Mahzenin sonunda kocaman, hepsinden soğuk ve çıplak, kırmızıya boyalı kimi dikdörtgen, kimi kare bir sürü kutuyla dolu bir salon.

— Bu kutularda imparatorun, imparatoriçelerin ölüleri ve az sonra müzede göreceğiniz eşyalar vardı, diyor Bay Li. Tabii bu kutular birer kopya, asılları rutubetten çürümüştü.

Bay Li, imparatorla imparatoriçeden derin, içten gelen bir nefretle söz ediyor. Sonra ekliyor :

— Bir imparator öldüğünde böyle gömülürdü. Ama bir köylü öldüğünde evinin yanına kazılan

çukura atılır, üstü de toprakla örtülürdü, o kadar.

Açık havaya çıktığımızda rahatlıyor ve müzeleri gezmeye gidiyoruz. Tabutlardaki eşyalar, vitrinlere büyük bir özenle yerleştirilmiş; ince ince işlenmiş büyük güğümler, som altından mutfak eşyaları, değerli taşlarla bezenmiş asalar, miğfer biçiminde altından süs eşyası ve mücevherlerle süslü imparatorluk taçları, fildişi heykelcikler, gerdanlıklar, yüzükler, Ming çağının çok güzel mavi-beyaz porselenleri.

— Arkeolojik önemi ve değeriyle Tutankamon'un mezarının bulunuşuna eş bir keşif yapmışsınız.

— Mezarı bilimsel ve eğitici bir amaçla bulduk.

— Bütün bu eşyalar çok güzel, güzelin de eğitici bir yanı var.

— Burada güzel şey yok, ama imparatorların nasıl gömüldüğünün ortaya çıkarılması iyi.

Doğru mu söylüyor? Belki. Bugün Çin'de Güzel'in yerini İyi almış. Bu mezar İyi'nin gerektirdiği özellikleri taşımadığından güzel değil. Ama eğitici bir değeri olabilir, evet.

Soruyorum :

— Diğer on iki yapının ardında da böyle mezarlar olduğuna inanıyor musunuz?

— Olabilir.

— Araştırma yapmıyor musunuz?

— Hayır.

— Neden?

— Bir tek mezar yeter. Diğerlerini aramanın ne gereği var. Birteki insanları eğitmeye yetiyor.

KÜLTÜR İhtilâli olumsuz işareti koymuş : burjuva kaynaklı demek kötülük demek - **yalnız dış kötülük değil, psikolojik, iç kötülük** - kişisel, siyasete girmemiş demek. Kültür İhtilâli mutaassıp oluyor. Ama Çin'in taassubu Anglo-saksonların protestan taassubundan çok uzak, felsefi ve ideolojik yanları yok. Çin taassubu, köy değer ve geleneklerinin şehir hayatına uygulanmasından başka şey değil.

Burada da marksizme aykırı bu terslik, yani Maoculuk gözle görülecek şekilde doğrulanıyor.

Köylülerin giysileri yamalı, bir ceket ve bir pantolon.

Şehirdeki Çinli de aynı yamalı ceketle pantalonu giyiyor. Köylülerin cinsel zevklerinden haberi yok; - **kimine göre bu zevk, çoğalmak için çiftleşen hayvanlarla birleşmenin tadını çıkaran insanlar arasındaki başlıca ayırımdır** - bütün Çin'e köylü erdemi yayılmış. Köylüler yemek bulduklarında bile çok az şey yiyebilirler. Köylü kanaatkârlığından esinlenen Kültür İhtilâli bütün lokantaları kapatmış. Pekin'de bile bir tekinin dışında bütün lokantaların kapısı kilitlenmiş. Oysa geçen yıla kadar Pekin lokantalarında, Fransız mutfağıyla birlikte dünyanın en zevkli, en karışık mutfağı olan geleneksel Çin mutfağının yemekleri yenirmiş. Hem ne yemekler! Bu koca ülkenin en uzak ya da en yakın bölgelerinin yemeklerini yapan lokantalara çok gidilirmiş. Dediğimiz gibi Kültür İhtilâli, **«İlâhi Barış Tapınağı»** önündeki alanın yakınlarındaki bir lokanta dışında hepsini kapamış.

Peki, bu lokanta neden açık? Bu soruyu kendi kendimize birkaç kere sormuş, uygun karşılığı bir türlü verememiştik. Genellikle yabancı konukları bu lokantaya çağırıp geleneksel nefis yemeklerden sunulduğunu biliyorduk. Lokantanın kapatılmayış nedeni olarak gösterilen resmî sebep, turizmdi. Gökyüzü Tapınağında gösterildiği gibi, konuklara Pekin usulü pişirilmiş örnek veriliyordu. Oysa biz turizmin dışında, **henüz bilinçsiz de olsa,** başka bir neden olduğunu düşünüyorduk. Epey düşünüp taşındıktan sonra lokan-

tanın eğitici bir amaçla açık bırakıldığı sonucuna vardık. Hepsi de batılı dolayısıyla burjuva olan konuk lokanta müşterileri, kadim Çin mutfağının nefis yemeklerini atıştırırken bir yasağı çiğneyip tecavüzde bulunduklarını, neredeyse suç işlediklerini sezmeliydiler. Bir kerelik olsun, alışılmış turistik otellerin kötü mutfağından kurtarılıp iyi, çok iyi bir yemek yemelerine izin veriliyordu. Ama bu yemeği yerken suçluluk duygusuna kapılıyorlardı. Herhalde Çinliler, sindirim sırasında bir kendine dönüş, bir hatanın farkına varma, bir pişmanlık duygusu doğacağına inanmalıydılar. Bütün bunlar bilinçli olarak düşünülmemişti belki. Bilinçli olarak istenen, turistik programı fazladan bir gösteriyle zenginleştirmekti. Ama gerçekte - **Kültür İhtilâlinin bilinç altında** - bir ders vermek isteniyordu. Tıpkı İtalyada genel evlerin kapatıldığı sıra bir tekinin eğitici amaçla açık tutulup; orospuluğun ne iğrenç şey olduğu ve orospuyla yatarak suç işlendiğinin gösterilmeye çalışılması gibi.

Pekin'deki günlerimizin sonu geliyordu. Bir akşam rehberimiz, bizden ayrılmadan önce :

— Bu akşam otelde yemek yemiyeceksiniz, dedi.

— Neden?

— Bir lokantada yiyeceksiniz. Pekin ördeğini tatmalısınız.

— Pekin ördeği de nedir?

— Pekin'in en ünlü özel yemeği. Akşam yemeğinde ördekten başka şey verilmeyecek.

— Yalnız ördek mi yiyeceğiz?

— Evet yalnız ördek. Çok lezzetlidir.
— Siz de benimle gelip ördekten tadacak mısınız?

Gereksiz bir soruydu; ama nasılsa bu kere ağzımdan kaçırmıştım. Rehber bizimle yemiyordu, bizimle yemek ona yasaklanmış, daha doğrusu Çin'de sık sık görüldüğü gibi **«pek öğütlenmemişti».** Biz batılı, **yani burjuvaydık.** Buna göre rehberin bizimle yemesi uygun düşmezdi. Brahman olup kirlenmemek için, ya da parya olup kirletmemek için Batılılarla yemek yemeyen Hintlileri hatırlattı bu olay bana.
— Peki ama böyle, tek başımıza lokantaya nasıl gideriz? diye sordum.
— Şoför sizi götürecek, kapıda bekliyecek. Yemeğiniz bitince alıp otele getirecek.
— Yalnız ikimizi mi?
— Evet, yalnız ikinizi.

Yanımızdan ayrıldı, odamıza çıktık. Yerleştirildiğimiz otel, Pekin'in en büyük otellerinden. İki büyük yemek salonu var, birinde Çin, öbüründe Avrupa yemekleri yeniyor. Çin yemeklerinin verildiği salon yabancı elçilik memurlarıyla, gruplarla, şölenlerle hep doluydu. Öbüründe yalnız ikimiz vardık. Altı, yedi kadın garsonun, aşağı yukarı bir şey yaptığı yoktu. Biri bize hizmet ediyor, diğerleri pencerenin pervazına oturmuş dışarıyı, caddelerde Kültür İhtilâlinin bitip tükenmeyen gösterilerini, yürüyüşlerini, alaylarını, törenlerini seyrediyorlardı. Çin yemekleriyle Avrupa yemeklerinin verildiği salonlar arasında pek önemsiz bir ayrılık var.

Çin salonunda çoğu kızartma olan yiyecekler küçücük parçalara ayrılmış olarak getiriliyor ve değneklerle yeniyor. Batı salonunda yine kızartmalar çoğunlukta, aynı yiyecekler var; ama büyük parçalar halinde getiriliyor ve çatal bıçakla yeniyor.

Odamıza girdik. Ondokuzuncu yüzyıl rus stilinde, Kültür İhtilâlinin henüz giremediği bir oda. Bir çeşit kemerle ikiye ayrılmış. Bir yanında, kalın şilteleri, koca yastıklarıyla iki dev yatak, öte yanında geleneksel, yüz geçirilmiş, kol ve sırt dayanan yerleri dantel örtülü koltuk, kanape kümesi. Küçük bir masanın üstünde çaydanlık, fincanlar, suyun kaynatıldığı ibrik, çay kesesi. Odanın bu yanında insan rahatça oturup okuyabilir. Üstelik elimizde Mao'nun, okunacak sürüyle kitabı, broşürü, cansıkıcı risalesi var. Okumak ne mümkün! Penceremizin dışına yerleştirilen oparlör sabahın altısında haykırmaya başlayıp geceye kadar aralıksız söyleniyor. Tatlı, yapmacık bir sesle haykırdığında konuşan bir kadın; yine yapmacık, ama kalın sesle haykırdığında ise erkek. Sözde bu haykırışlar, Mao'nun eserlerinden seçmeler okumak içinmiş. Burada bir çelişkiyle karşı karşıyayız : Oparlörden haykırılan, fakat Çince bilmediğimiz için anlıyamadığımız Mao'nun eserleri İngilizceye, Fransızcaya çevrilmiş olanlarını okumamıza engel oluyordu. Propagandanın oyunları bunlar.

Odaya girer girmez Dacia ile birbirimize sorduk. Bu yemek çağrısına gitmek için nasıl giyinecektik?

Çoğu kere pantolon giyiyorduk ama sabahtan akşama kadar gezdiğimizden pantolon ve gömleklerimiz kirlenmişti. Değiştirmemiz gerekiyordu. Ne giyecektik?
— Sen bir etek-blûz giy, ben de mavi elbisemi.
— Etek mi? Sen çıldırdın galiba. Çinliler etek sevmiyor. Burjuva kokuşmuşluğunun belirtisi etek. İlk gün üstüme tükürdüklerini unuttun mu?
— Tüküren bir çocuktu.
— Çocuk, ama radyo dinliyen bir çocuk.
— Öyleyse her zamanki gibi pantolon giy. Başka şeyim olmadığına göre ben de mavi elbisemi giyeceğim.
— Kravatsız mı?
— Niçin kravatsız?
— Çinde kravat bir burjuva simgesi. Hiçbir Çinliyi kravatlı göremezsin. Gırtlağına kadar ilikli ceketle Robespierre'inkiler gibi gömlek giydiklerini biliyorsun.

Saat sekiz olmuştu. Odadan çıktık. Karanlık koridorlar, ölgün, kötü bir ışık, ondokuzuncu yüzyıl Rusyasının Dostoyevski romanlarında görülen havası. Sahanlıkta anahtarımızı kat garsonuna verip asansöre biniyoruz. Herhangi bir batılı ülkenin otelinde bu, ancak eşya asansörü olarak kullanılırdı.

İçi pis, kabaca sarıya boyanmış, madenî kafesli bir şey. Tıklım tıklım dolu, içindeki kız da gevezelik ediyor. Asansördekilerin hepsi de Çinli. Uluslar Oteli adını taşıyan otelde yabancı turistlerin kalması gerek; ama şu sıra ikimizden başka yabancı yok. Geri kalanlar, sözde, ev bula-

mamış memurlar ya da resmî görevle yolculuk eden kimseler.

Bütün sahanlıklarda duran asansör, ağır ağır inerken hepsini inceliyorum. Kısa kollu gömlek ya da gırtlağına kadar ilikli, askerlerin giydiklerini andırır birer ceket giymişler. Giysileri temiz, yeni yıkanmış, ama hiç ütülenmediği için bumburuşuk.

Lâhana kokusuna karışan ilâç kokusu ortalığı kaplıyor. İlâç, dezenfekte etmek amacıyla asansörün yıkanmasında kullanılmış, lâhana ise Çinlilerin başlıca yemeklerinden biri. Çinlilerin bize aldırdıkları yok. Hepsi öğrenim görmüş, kibar kişiler. Ama Pekin'e kim bilir hangi uzak eyaletten gezmeye gelen saf, basit köylülerle dolu Pekin sokaklarında bize bakmıyan yok. En çok baktıkları da Dacia'nın mavi gözleri. Bana söylendiğine göre, Çin'de mavi göz akıl almaz bir gaddarlığın belirtisi sayılırmış.

Mavi göze duyulan nefret kısa süre önce Ruslarla Anglo-Saksonlara karşı açılan yabancı düşmanı gösteri kampanyasıyla ilgili değil. Hayır, mavi gözden gelen bu korku, bu dehşet Moğolların Çin'i istilâ ettikleri çağa kadar uzanıyor. Gerçekten de, Moğollar çoğunluk mavi gözlü olurlarmış.

Şimdi otelin girişindeyiz. Kasvetli, resmî, rus. Yüksek, karanlık bir tavan, yine koyu renk çiniler, dört köşe, karanlık yüzlü, bodur sütunlar. Girişin ortasında, kırmızı kadife kaplı bir parava-

nanın önünde, Maonun alçıdan dev heykeli duruyor.

Heykelin çevresinde ve kaideye çıkan merdivenlerde bir yığın çiçek. Bizim kiliselerimizde azizin mihrabının altına konanlar gibi. Tek eksik, mumlarla tütsü dumanları. Durup heykele bakıyorum. Stalin stilinde, gerçekçi, dinî heykelleri andırıyor. Mao, çenesindeki o ünlü et beniyle, gülümsüyor.

Sırtında da o gırtlağına kadar ilikli, herkesin bildiği askeri ceket var - **bütün düğmeleri de yerinde** - Çinlilerin çok geniş, ağ kısmı sarkan pantolonlarından giymiş. Altmışdört yaşında, bütünüyle tanrılaştırılmaktan uzak geçirilen bir hayatın sonunda, siyasî nedenlerle de olsa, Mao'nun tıpkı Stalin gibi kendini tanrılaştırmaya yönelmesi, üstelik bu tanrılaştırmanın Çin'de, Rusyadakinden çok daha bezdirici oluşu bana güç geliyor. Moskova'daki otellerin girişinde de Stalin heykelleri vardı. Bana en güç gelen de, o gülümseme Stalin ve Moa'nun yüzündeki o sevimli, babacan anlam. Bu babacan gülümseyişin ardında, Stalin, amansız ve kan içici bir kişilik gizliyordu. Ne amansız ne de kan içici olan Mao'ya gelince, bütün bir ulusun babası halini alması gereksizdi. Ama böyle oldu. Bütün dünyada köylülerin zevkleri aynıdır. İktidardaki adam, haşin olsun olmasın, resimlerinde de, heykellerinde de onu iyi yürekli, koruyucu bir baba gibi görmek isterler. Heykele uzun uzun bakıyorum. Alçı ve madenî kaide kimbilir kaç yüz kilo gelir. Bir şey, ya da birini hatırlatı-

yor bana. Arıyor tarıyor, bulamıyorum. Bu ara otelden çıkıyoruz.

Akşam olmuş, neredeyse ortalık kapkara. Caddede 1900 den kalma, Paris opera alanındakileri hatırlatan lâmbaların, israf olmasın gerekçesiyle yalnız üst kısmı yanıyor. Karanlıkta son bisiklet kümelerinin sessizce geçip gittiklerini görüyoruz. Otelin kapısı önünde kızıl muhafız kolluğunu taşıyan üç genç durmadan koca bir davulu dövüyor. Davulun boğuk sesi caddede çınlıyor. İşin garibi, o büyük sessizliği bozmuyor. Sanki bir köy yolundayız. Alacakaranlıkta son tarım işçileri bisikletlerine binmiş evlerine dönüyorlar...

Otomobilimiz bizi bekliyor; kapıları açık. Biniyor, bisikletlerin arasında uzaklaşıyoruz. Ara sıra yanımızdan **işçi ya da bayrakları dalgalanan kızıl muhafızlarla dolu** kamyonlar geçiyor. İki kızın taşıdığı Mao resmi, bayraklar ve ardından sıraya dizilmiş, Mao'nun kitabı elde yürüyen nümayişçilerin göründüğü alışılmış geçit törenlerine de rastlıyoruz.

Tien An Men alanına varıyor, Taiping ayaklanmasından günümüze, çağdaş Çin'in hikâyesine adanan dikili taşı geçiyor, meyilli duvarları ve uçları kalkık üçlü damıyla dev kapının çevresinde dolanıp eski Pekin'in kalabalık sokaklarından birine yöneliyoruz. Eskiden kapının iki yanındaki şimdi yıkılan duvarların yerinde çukurlar, kum yığınları, iskeleler var. Pekin'e metro yapılıyor. Sokağa dalıyoruz, ara sıra karşımıza yaldızlı ko-

ca işaretlerle kaplı, kırmızı yapılar çıkıyor. Parti örgütleri, ya da devlet daireleri. Araba birden, insanı ürkütecek kadar batılı, iki kanatlı bir kapının önünde duruyor. Camların ardından gözleyen biri, bizi görünce içeri kaçıyor. Burası lokantanın girişi. Tedirgin, utanç içinde arabadan inip kalabalığın arasından geçiyor, lokantaya giriyoruz.

Tıpkı otelde olduğu gibi, bir sıçrayışta geriye, eski Avrupaya dönmüş gibiyiz. Burası Çarlık Rusyası. Siyah - beyaz, santranç tahtası gibi çini döşeli giriş, eski ve tozlu kadife koltuklar, imparatorluk stilinde kornişlerle camı sararmış koca aynalar. V biçimi çifte merdiven bizi birinci kata çıkarıyor.

Aşınmış mermer merdivenlerin üzerinde kırmızı renkli eski bir halı kıvrılarak uzanmakta. İkinci kat kara plâstikten duvarlarla sürüyle bölmeye ayrılmış. Bu özel bölmelerden biri de bizim. Kristal sallantılarıyla bir Bohemya avizesinin altında koca bir yuvarlak masa, iki tabak ve birbirinden çok uzak iki iskemle. Avize büyük, ama ışığı çok kötü.

Bir aşk yemeği gibi, başbaşa yiyeceğiz demek. Pencerede koyu renk, kalın dallı perdeler. Pencere kapalı, camına yapıştırılmış duvar gazeteleri dışarıyı görmemizi engelliyor. Otel odamızın tepesindeki oparlör gibi, binlerce sokak radyosundan biri durmadan haykırıyor. Yerimden kalkıp bölmenin aralıklarından içeriki odalarda olup bitenleri anlamaya çalışıyorum. Sağdakin-

de bir kadınla bir adam var. İkisi de Çinli, bir memurla karısı olmalı. Ses çıkarmadan, günah işlermiş gibi, ciddiyetle yemeklerini yiyorlar. Sol bölmede üç Japonla üç Çinli var. Bir iş yemeği. Tedirginlik ve karşılıklı kuşku havası. Dönüp yerime oturuyorum, bir süre Dacia ile ses etmeden birbirimize bakıyoruz. Sonra bir kahkaha koyveriyoruz. Ne garip bir davet.

Kasvetli bir yakınlık sağlayan özel bölmede, pencereler kapalı, camlar duvar gazeteleriyle tıkalı, anlaşılmaz haykırışlarıyla konuşmamızı imkânsız hale getiren bir oparlörle başbaşa. Çoğunluğun pirinç, darı ve lâhana yediği bir ülkede Pekin usulü ördeği atıştırırken günah duygusu içindeyiz.

Sonunda minik, çok sevimli kadın garson göründü; mezeleri getirdi. Yemekte ördekten başka şey bulunmayacağını daha önce de söylemişti. Bu nedenle mezeler de incecik dilimler halinde ördek ciğeri, kızarmış ve soğuk ördek parçalaları, şerit halinde kesilmiş ördek derilerinden ibaret. Birkaç dakika geçiyor, sonra inanılmaz, gerçeküstü bir görünüş : Her yanıyla bir Fransız ahçısını andıran, belinde beyaz önlüğü, başında takkesiyle ahçı göründü ve Paris'in en iyi lokantalarındaki gibi, geleneksel bir hareketle kızarmış bütün ördeği gösterdi. Kestirmeden önce bizim onaylamamızı istiyor. Bir göz işaretiyle beğendiğimizi belirtiyoruz.

Bir çeyrek daha geçiyor. Oparlör haykırıyor, mezelerimizi bitirmiş ses çıkarmadan bakışıyoruz.

Kadın garson, yine görünüyor; bir tabak dolusu kızarmış ördek ciğeri getiriyor. Çok lezzetli. Bir çeşit un serpip yiyoruz ciğeri. Çok da beğeniyoruz.

— Güzel, diyorum.

— Evet çok güzel.

— Çin'de bu kadar iyi yemek yemedik.

— Gerçekten bu akşam iyi bir yemeği ilk olarak yiyoruz.

— Hep otelde yiyoruz. Kötü yemek yiyoruz belki ama herkesle bir arada, herkes gibi yiyoruz. Daha neşeli. Oysa burada yemekler iyi ama insan tedirgin oluyor Sanki kötü bir iş yapmış gibi.

— Neden?

— Çünkü halktan adamlar, Çindeki büyük çoğunluk Pekin usulü ördeği sık sık yiyemez. Belki hiç yemiyorlar. Geçen yüzyılın o güzel çağını andıran, bu kasvetli ve kapitalist özel bölmede, şampanya ve kanape üzerinde sevişmeyle biten yemeklerden birindeymiş gibiyiz. Ama burada oparlör ve duvar gazeteleri eski günlerin çoktan öldüğünü bildiriyor. Ne düşünüyorum biliyor musun?

— Hayır. Ne düşünüyorsun?

— Don Juan olmuşum, son perdede **«büyük ustanın sevimli heykeline»** meydan okuyor, onu yemeğe çağırıyorum. Büyük usta otelimizin girişindeki Mao'nun alçıdan heykeli. Don Juan'ın yüzsüzlüğü ve gözüpekliğiyle onu, bizimle birlikte Pekin usulü ördek yemeğe davet ettim. Az

sonra ağır, hantal, ezici müthiş adımlarını duyacak, derinden gelen kalın sesiyle :

«Don Juan, beni yemeğe,
Çağırdın, ben de geldim,» dediğini duyacaksın.

— Hangi heykel? Bir şey anlamadım.
— Söyledim ya, otelin girişindeki Mao heykeli.
— Don Juan'la Mao'nun Çin'i arasındaki ilişkiyi anlıyamadım.
— Bir benzetme yapmak gerekirse, Don Juan, gözüpek ve dinsiz batılının ta kendisi. Bütün Batılılar birer Don Juan'dır.
— Evet ama Mao büyük usta değil.
— Öyle. Hatırlamıyor musun?

«Tövbe et, hayatını değiştir,
Bu son fırsattır!»

İşte Mao'nun kapitalistlerle revizyonistlere söyliyebileceği bir söz. Konfüçyüs'ten aldığı eğitmek ve yetiştirmek eğilimini biliyorsun. Ne yazık ki Don Juan şöyle cevap verebilir : **«Hayır, hayır, hiç pişmanlık duymuyorum.»** Usta-Mao diretir **«Tövbe et, hain!»** Don Juan yine karşılık verir **«Hayır, gülünç moruk!»** Çözümü yok. Biz iki Don Juan'ız, az sonra Mao, daha doğrusu heykeli gelecek. Yüzlerce kilo alçının ağırlığı duyulacak.

— İlle her şeyi alaya alacaksın.
— Don Juan da her şeyi alaya alır.

Gülmeye koyulduk. Ama sahne hep kasvetli, inatla simgesel ve ağır bir anlam taşıyordu. Rad-

yonun haykırışları, camları tıkayan duvar gazeteleri arasında, bir cenaze yemeğini hatırlatan kötü, ölgün ışığın altında masaya oturmuş iki burjuvayız. Ayak seslerini duyuyoruz, ama bunlar hafif ayak sesleri, kapı aralanıyor.

— İşte Mao'nun heykeli. Hazır olalım.

Gelen kadın garsondan başkası değil. Büyük bir tepside sürüyle kızarmış ördek parçası getiriyor. Yiyoruz. Deri gevrek, kokulu, dışı kızarmış, içi yağlı; et beyaz, hafif, nefis, iyi pişmiş. Kızartmanın yanında incecik hıyar ve mantar dilimleriyle dolu et suyu veriyorlar.

— Ne yazık, diyor Dacia. Otelde karnım hep aç, yemekler kötü. Burada yemekler nefis, karnım hiç aç değil.

— Bana ver, dedim. Benimkinin üstüne senin tabağındakini de yerim. Bir suçluluk hissi duyduğum gerçek. Ama günahsa günah, sonuna kadar, patlayana dek günah işlemek istiyorum.

Kadın yine görünüyor. Bu kez ördeğin göğsünü getiriyor. Ardından hafif, lezzetli, ördeğin kanatlarından yapılmış bir et suyu daha. Aynı zamanda da sıcak pirinç şarabı, buz gibi bira ve yaseminli çay. Oparlördeki haykırışlar üst perdede.

— Eeey, dedim. Heykel gelmedi. Nedenini bize kim söyliyecek?

— Çünkü şimdiden kapitalist cehenneme gömüldük, gelip bizi götürmesi boşuna.

— Heykel görünseydi, küçük kırmızı kitabı önümüze bırakıp giderdi gibi geliyor bana. Çinlilerde cehennem boş, içinde kimse yok, gerçekten lânetlenmiş tek kişiye raslanmaz burada. Yeter-

li bir beyin yıkamayla herkes kazanılabilir, yeniden eğitilebilir. Mao okumakla, insanlar kapitalist yoldan döndürülüp Mao'nun yoluna sokulabilir.

— Mao'nun heykelini Don Juan'la karşılaştırmak, ikisini birbirine yaklaştırmak hoşuna gidiyor. Çünkü yazarsın, her yere edebiyatı sokuyorsun. Ama burası Spolete müzik festivali değil. Pekin'deyiz.

— Hayır, anlamıyorsun. Mao'nun heykelini Mozart'ın **«Don Juan»** ındaki büyük ustanın heykeline yaklaştırdıysam nedeni, bilerek ya da bilmiyerek, bu akşam lokantalarında ördek yemeğe davet edip bende suçluluk hissi uyandırdıklarıdır. Eğitme saplantısı, onlarda böylesine yer etmese bu lokantayı da, son burjuva zevklerinin yaşadığı bu yeri de kapar ördeklerini ihraç ederlerdi. Hem döviz yedeklerini artırır, belki de atom bombası yapmak için neleri eksikse onu tamamlarlardı.

— Yine aynı yere geldik. İşte bak atom bombası çıktı karşımıza.

— Öyle ya. Keyif ehli ve dine saygı göstermeyen Don Juan'ın taştan konuğu batı dünyasının önünde masaya oturmuş, alay edercesine onu bombasıyla korkutan Mao'dan başkası değil...

Yemek bitti, Mao'nun heykeli gelmedi - **Sonra ona yine raslıyacağız nasılsa. Çin Mao heykelleriyle dolu** - Hesabı ödeyecek parası olmayan müşteriler gibi, en kısa zamanda bu lokantadan kaçmak arzusuna benzer garip bir istek duyuyoruz.

Buraya davet edildiğimizi, ulusal yemekleri Pekin usulü ördeği beğendirmek için gerçekten kibar ve sevimli davranan kişilerin bize hizmet ettiğini biliyoruz oysa. Suç onların değil ama yine de bize günah duygusunu aşıladılar.

— Garson kadın dönmeden kaçalım, dedim.

— Dışarı çıktık. Tam bir kaçıştı bu. Merdivenleri dörder dörder indik, kırmızı koltukları, yaldızlı büyük aynalarıyla kasvetli girişi geçtik, kendimizi sokakta bulduk. İşte araba. Bindik ve yola çıktık.

— Büyük bir günah işledik, dedim. Şimdi bu günah, kapitalist burjuva vicdanlarımıza ağır geliyor.

— Yok canım. Nefis bir yemek yedik; bu hafif ve leziz yemek şimdi, hayatın iyi yanlarını değerlendirmeye hazır olan herkes gibi bizim de midelerimizde.

HONG-KONG MEYDAN OKUYOR

— ŞU gördüklerimiz, birkaç gün önce Pekin'de ellerinde bayraklar, Mao resimleri, küçük kırmızı kaplı kitaplarla geçen Çinliler mi dersin? diye sordum Dacia'ya.

— Evet, hepsi aynı, karşılığını verdi. Aynı insanlar olmadıklarından birbirinden ayrılabilir bunlar. Ama Çin halkından biri demek istiyorsan öyle, onlar da Çinli.

— Demek insanlar istenen biçime sokulabilir,

insanlar kendiliklerinden dilediklerini yapabilirler?

— İnsanların kendiliklerinden dilediklerini yapabileceklerini kabul edelim.

Hong-Kong'un karada kalan Kowloon bölümünde, bir oteldeyiz. Kowloon baştan aşağı Çinli, Avrupalılar adada yaşıyor. Yirminci kattaki penceremizden tam karşımızdaki koca yapıyı görüyoruz. Bir çeşit kule, içinde halk tipi daireler var. Bizim otele çok yakın. Bakışlarımız iki binanın arasındaki boş, çıplak, çöplerin yayıldığı avluya yöneliyor. Dairelerin ufaklığını buradan anlamak mümkün. Bir ya da iki odalı hepsi. Oda değil hücre, içine insanlar doluşmuş neredeyse boğulacaklar. Bazı odalarda yataklar duvara çakılı ve trenlerdeki ranzalar gibi birkaç kat. Akşam oluyor ama çok kişi işsiz güçsüz yataklarına uzanmış sırtlarını ya da gerilerini gösteriyorlar. Bir çoğu da pencereden sarkmış, rutubetli tropikal sıcakta serinlik arıyorlar. Daracık, tıklım tıklım dolu odalarda donlu adamlar, çıplak çocuklar güçlükle dönüyor, siyah pijamalı kadınlar, minicik fırınların önünde yemek yapmaya çalışıyor. Bunlar yoksul Çinliler, belki Kanton ya da Pekindekiler kadar yoksul değil, ama yerlerinden sökülmüş, kendi ülkelerinin uygarlığından yoksun bırakılmış ve gerçekten doğal, verimli bir başka toprağa dikilmeden dört milyon nüfuslu, özellikle tüccar ve sömürgen bir şehrin çıplak kayaları üstüne yığılmış. Karşımızdaki binada ürkünç bir kargaşalık içinde kaynaşan aileler, bankacıların, tüccarların, sanayicilerin ve Hong-Kong tepelerindeki zenginler mahallesini

gezerken bol ağaçlı tropikal bitkilerle dolu bahçelerine gömülmüş villâlarını gördüğümüz zenginlerin görüşünü paylaşabilir, ya da paylaşır görünebilirler mi?

— Çoğu komünist, diyor Dacia. Asansörcü çocuklar Çin'den getirdiğimiz, İngilizce ya da Fransızcaya çevrilmiş kırmızı kaplı kitapları kapıştı. Mao rozetlerini de.

— Komünist olmayanlar da var. Örneğin, Çin'den kaçan dünkü şöförümüz gibileri. Milliyetçilerle komünistler arasındaki iç savaşta bir Amerikan cankurtaran arabasında şöförlük yapmış. Çinliler Hong-Kong'a girerse kurşuna dizilmekten korkuyor şimdi.

Bir sessizlik girdi aramıza

— Kapitalizm pek çok şeye yol açmış, diyorum sonra. Başlıcası, en çok göze çarpanı insanlarla eşyaları aynı düzeye getirmesi. Üreten ya da tüketen insanlardan daha çekici görünüşlü, daha eksiksiz, daha güzel eşyalar yapması. İnsan karşısında eşyanın bağımsızlığını ve önemini, günümüzde insanın herhangi bir eşya, daha az merkezî hatta diğerlerinden daha az anlam taşıyan bir şey oluşunu savunan yeni Fransız romanı da bundan çıktı.

Gerçekten, kapitalist ülkelerde elbiseler giyenlerden daha güzel, arabalar kullananlardan daha çok saygı uyandırıyor, evler içinde oturanlardan çok daha çekici birer peri sarayı. Otelin taraçasına çıkalım, zengin ya da yoksul, içinde yaşı-

yanlardan çok daha güzel olan şu Hong-Kong şehrine bir göz atalım.

Otelin taraça-bahçesindeyiz. Evet Hong Kong güzel, çok güzel, güzelliği biraz New York'unkini hatırlatıyor. Güzel ablasını hatırlatan küçük kızkardeş gibi. Güneş batıyor, ufukta daha kırmızı olan gökyüzü tepemizde yeşil ve gölgeli. Gecenin yakınlığıyla kararan arkadaki tepeler karmakarışık ve çılgın bir tropikal bitki örtüsüyle şişmiş; beyaz, dik, alaycı gökyaranlar kümelenmiş, ışıltılı pencereleriyle mücevherlerini takmış gibi parıldıyor. Şehir, önümüzdeki koyun çevresine yarım daire şeklinde yayılmış. Koy şu sıra karanlık, katı, madenî, sahte, kızıl parıltılarla yarılmış. Çini mürekkebi gibi kapkara, sayısız demir atmış gemi, deniz ve gökyüzünün açık renginde daha iyi seçiliyor. Dev transatlantiklerin gölgesi, uzun ve alçak tankerler, koca şilepler, neredeyse havada duracak denizaltılar, ince uzun savaş gemileri. Bu kara ve hareketsiz gölgelerin arasından süzülen yine kapkara, cılız ve yüksek dumanlarıyla göbekli römorkörler, ucu kıvrık provaları ve burunlarıyla Orta Çağ gemilerini andıran sampanlar.

Uzun süre bu eşsiz görüntüyü seyrettikten sonra

— Hong-Kong gençleşmiş bir şehir, dedim.

— Neden?

— Otuz yıl önce geldiğimde viktorya çağından kalma bir köhne yerdi. İki beyaz gökyaran arasında cüce gibi duran posta binasını hatırlıyor musun? Alçak, uzun, sığır kanı kırmızılığında ru-

tubetten kararmış tuğlalarıyla neo-gotik stilindeki yapıyı? İşte o sıralar Hong-Kong böyle yapılarla doluydu. İngilizler, şehrin tepelerinde mermer taklidi, Edward ya da Liberty stili villâlarda oturur Çinliler limanın arkasında neredeyse yıkılacak, çökmek üzere balkonlar, verandalarla süslü iğrenç, pis kervansaraylara doluşurlardı. Sonra imparatorluk stilinde, ondokuzuncu yüzyıldan kalma, kara granitten, ürküntüyle karışık bir saygı uyandıran birkaç banka vardı. Hepsi o kadar. Sana diyorum. Hong-Kong gençleşti.

Hong-Kong gerçekten gençleşti; daha doğrusu değişti. Bu eski İngiliz bezirgan ve sömürge şehri Amerikan stili bir **neo-kapitalist** sömürgeye dönüştü. Bu değişimin kaynakları ilginç ve anlatılmaya değer. İşte kısaca Hong-Kong değişiminin hikâyesi Yirmi yıl önce Fransız fotoğrafçısı Cartier-Bresson Çinle ilgili bir fotoğraf albümü yayınlıyordu. Yıl, Mao'nun zafer yılıydı. Fotoğraflardan biri bana çok anlamlı gelmişti. Komünist orduların Şanghay'a girmelerinden bir gün önce çekilen fotoğrafta, garip bir paniğe kapılmış; ama yine de kendine hakim bir sürü kadınla adam, bir bankanın gişelerine yığılmış hesaplarındaki parayı çekip Mao'nun askerleri gelmeden önce emniyete almaya bakıyorlardı. İşgalin kaçınılmaz bir hal aldığı sıralar, neler olabileceğini göstermesi bakımından gerçek bir belge olan bu fotoğraf, beni çok etkilemişti. Eskiden, az ya da çok, insanlar neleri varsa denk yaparlardı. Şimdi bankadaki hesaplarını boşaltıyorlar. Dünya çok değişmedi. Ama fotoğrafta birbirini

ezen, sıkıştıran bu gövdeler dizisinde, gergin, açgözlü ve kuşkulu bakışlarda paraları kaybetmekten çok, başka bir şey okunuyordu. Seyrek görülen bir başka şey. Maddi yıkıntıdan çok korku, o güne kadar hayata anlam veren değerler dizisinin yıkılışıydı ürküntü veren. Buradaki değerler dizisi birkaç saat sonra yok olacaktı. Zorla, kesinlikle, yerine Maocu komünizm geçecekti. Komünist işgali başkasına benzemiyordu. Başka işgaller de kanlı olabilirdi ama insanlar yine evlerine dönüp eski işlerinin başına geçebilir, dümen çevirebilirlerdi. Bu işgal **«başkası», «değişik olan»** tarafından işgaldi.

Geri dönüşe bir daha izin vermiyecekti. Ne yazık ki fotoğrafçıların tespit edemediği buna benzer olaylar, Türklerin hristiyan Bizans'a girişleri ya da İspanyolların Meksika'yı ele geçirişleridir. Fotoğraf onarılmaz, kesin bir yenilgiye tanıklık ediyordu.

İşin garibi, Hong-Kong gençleşmesini zenginliğini Şanghay'ın bu zavallı, tutumlu insanlarına borçlu. Tabii bu bir görünüş. Cartier-Bresson'un resmini çektiği hesap sahipleri Çin'den kaçmayı başarıp Hong-Kong küçük insanlarının nüfusunu arttırdıktan başka, her türlü karaborsacı, tüccar, memur, orospu yığını arasına katıldılar. Hong-Kong'un görünüşünü değiştirenler ise milyoner tüccarlar, tefeciler, harp zenginleri ve büyük emlâk sahipleri.

Banka gişelerinde kuyruk olmayan kişiler. Paniğe kapılıp kaçmıyanlar. Rahatça, bir iki telefon-

la sermayelerini Şanghay'dan Singapur'a, Tokyo'ya, Formoza'ya, Hong-Kong'a aktaranlar. Sonra karıları, metresleri, çocukları, uşakları, ahçıları ve kâhyalarıyla uçağa binip sermayelerinin peşinden gidenler. Ne var ki, Cartier-Bresson'un fotoğrafını çektiği o dehşeti, küçük hesap sahipleri kadar büyük tefeciler de duydu. Bu dehşetle Hong-Kong'un gençleşmesi arasındaki bağ, görünüşte çok basit; aslında karışık, yatırım adı verilen psikoloji düzeyindeki para işlemi. Hong-Kong gençliği, denizaşırı Çin'inden gelen yığınla paranın yaşlı, sömürülmüş damarlarına aşılanmasına borçlu. Yani çoğunlukla, Mao'nun zaferi kazandığı sıra Çin'den dışarı çıkarılan sermayeye.

Yenilgiden sonra bozguna uğrayıp kaçan bir rejim, tarihin garip bir çelişkisiyle, birliğini ve gücünü uygun koşulların rahatlığından değil, ölümcül bir tehlikeyle boyuna başbaşa oluşundan alır.

Hong-Kong'un dış mahallelerinde geçici olarak mola veren Mao komünizminin meydan okuduğu Çin neo-kapitalizmi, bu meydan okumaya, çoğu kişinin mahkûm saydığı bir kente yatırım yaparak cevap verdi. Meydan okumadan söz ettik, bir kumar, bir bahis, azamî tehlike ya da blöfle oynanmış bir kart bir meydan okuma demek belki daha doğru. Tarihî de diyebilirdik. Büyük ölçüde bilinçsiz olma özelliğini taşıyan, tarihten çok biyolojiyi ilgilendiren bilinç ya da bu bilince sahip olma inancı sınırın öte yanında, Mao Çin'inde. Hong-Kong için sarmaşığı duvara tırmanma-

ya, ağacı, dallarını duvarın üstünden aşırıp güneşe yönelmeye iten kör içgüdü söz konusu. Mao Çin'i ile Hong-Kong arasında yalnız bu anlamda bir meydan okumadan söz edebiliriz. Özlerinin saflığında karşı karşıya gelen iki uç. Bir yanda her şey istiyerek, hesaplı ve bilinçli yapılıyor, öte yandan her şey istem dışı, kendiliğinden, bilinçsiz.

Denizaşırı Çin kapitalizminin, Mao komünizmine meydan okuyuşu, şu basit gözleme dayanıyor: **«Evet, komünistlerin toplarını bir kere ateşlemeleri yeter.»** Bu sömürgeyi de elden çıkarmaktan başka şey düşünmeyen İngilizler en kısa yoldan kaçarlar. Ama komünistler bir kere bile toplarını ateşlemiyecekler. Modern araç ve gereçlerle donatılmış dünyaya açık tek Çin limanının Hong-Kong olması değil bunun nedeni. Asıl önemlisi, güzel ve hazır bir Hong-Kong olmasa başka birini, aynı türde bir başka Hong-Kong'u yabancıların yönettiği, düzenlediği Hong-Kong'u yaratmak zorunda kalacaklardı. Siyasî açmazlara girmeden kapitalist ülkelerle ticarî ilişkilerinin önemli bir bölümünü buradan başka yerden yürütemezlerdi.

Bu gözlem, bugün dünyanın beşinci limanı sayılan Hong-Kong'un akıl almaz gelişimini sağlamıştır. Ama paranın sözkonusu olduğu her olay gibi, bu gözlem de karmaşık bir duygu ağına dayanıyor. Çinli kapitalistlerin İngilizlere güvenmesi - **son olaylar bu güvenin temelsiz olmadığını ortaya koydu** - İngilizlerin Mao Çin'ine güvenmesi - **bugün çok sarsılmıştır bu güven** - Mao Çin'-

inin kendine güvenmesi - **her zamankinden güçlüdür** - Hong-Kong'un durumundaki denge bu karşılıklı güvenden doğuyor. Bu denge hepten yok olmadıysa bile Çinlilerin İngiliz sömürgesini bir çeşit Makao, yani sömürgeci gücün Çin'e tabi olduğu bir sömürge limanı haline sokma çabaları yüzünden, epey tehlikeye girmişti. Bilindiği gibi Makao'da bu durum, sonunda Portekiz'liler tarafından kabul edilmiştir. Tersine, Hong-Kong'da denizaşırı Çin kapitalizminin meydan okumasındaki bilinçsiz tavır, bilinçle Portekiz örneğini izlemeye hazır İngilizlerin reddetmesiyle kaskatı kesiliverdi.

Şimdi Kowloon'un başlıca yollarından birindeyiz. Özellikle Madras pamuklularının satıldığı, satıcılarının bir çeşit sarık takıp uzun beyaz ceket giydikleri hint dükkânları, kitap, yünlü kumaş, pabuç, erkek çamaşırı, hazır elbise ve spor malzemesi satan ingiliz dükkânları. Fotoğraf makinesi, transistorlu radyo, lâke ya da seramik süs eşyası satan japon dükkânları. Hediyelik eşya, antika taklidi şeyler, porselenler, incik boncuk satan çin dükkânları. Kareli gömlekler, önü fermuarlı ceketler, blucin ve mokasen satan amerikan dükkânları. Parfüm ve en son Paris modasını Hong-Kong'a getiren fransız dükkânları. Malaya, filipin, alman, iran ve arap mağazaları. Her türde, en iyisinden en kötüsüne kadar sürüyle dükkân. Bu dükkânların arasında da çin, avrupa, japon, kore, polinezya mutfağından örnekler veren lokantalar; irili ufaklı her türden barlar; yeraltındaki gece kulüpleri, çay salonları; para alış-

verişinin yapıldığı yerler, striptiz gösterileri, lângırt salonları. Birinci katta ve daha yukarılarda türk hamamları, masaj salonları, güzellik enstitüleri, berberler, fotoğrafçılar, gizli saklı randevu evleri, Fransız yazarı Alain Robe-Grillet'nin romanında canlandırdığı o mitolojik« **randevu evleri»**. Şurada burada seyahat ve turizm, hava ve deniz, ihracat ve ithalât şirketleri. Acentaların hazırladığı, deniz motörü, otomobil, bisiklet, motosiklet, dikiş makinesi, daktilo makinesi sergileri. Tabak çanak, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, ev için gerekli araç ve gereç, mobilya, tıbbî alet, tütün ve şekerleme satan dükkânlar da cabası. Tek tük, herşey satan, bilmem kaç katlı, merdivenli, tezgâhlı, içinde büyük bir müşteri kalabalığının akıp gittiği dev mağazalar. Liste uzayabilir, hatta uzaması da gerekir. Hong-Kong sokaklarında gezen kişinin duydukları ancak bir katolog biçiminde anlatılabilir. O kişi, sanki satılacak ve alınacak eşyalardan, satıcılarla alıcılardan başka şey bulunmayan bir şehirde bulur kendini. Hong-Kong'un gerçek yüzünü ortaya koymak için, zar gibi ince kâğıda basılmış, eşyalarla fiyatlarının listeleri, bu eşyaların kısa övgüleriyle dolu, sayfa sayısı bini aşkın bir katalog, tek edebî yoldur Asık yüzlü Çin Halk Cumhuriyeti bile, bu çevreyle işbirliği yapmaktadır. İşte vitrinleri Çin'de yapılmış basit eşyalar ve dev Mao resimleriyle dolu, on katlı koca bir mağaza. Hong-Kong'un, kapitalizm tarafından Çin komünizmine yönetilmiş bir meydan okuma olduğu doğruysa, bu dükkânla Mao Çin'i kendi kendine meydan okumaktadır. Satmak ve almak-

tan ibaret bu tek yolun iki ucu da amerikalılarla küçük orospular...

Dar ve bütün vücutlarını kapayan uzun ceketleri, 1930 Şanghay modeli küçük kolalı yakaları, kalçalarına kadar yırtmaçlı mini-etekleri, yüzleri iğrenç boyalı, dudakları yara gibi kıpkırmızı, - **çepçevre karartılmış** - saf ve çekik gözleriyle belki gerçekten çocuk denecek yaştalar. Bunlar su katılmamış birer satıcı; kendilerini satıyorlar. Dev yapılı, geniş omuzlu, kısacık saçlı küçük kafaları, sallanarak gidişleriyle amerikan denizcileri de su katılmamış birer alıcı; ne bulurlarsa alıyorlar. Arada bu iki uç karşılaşıyor, ve kimbilir hangi iğrenç otelin bir saatliğine kiralanan odasında sevişmeden önce birbirlerine değiyorlardı. Sonra kendini sattığına memnun küçük kızın amerikalı devi elinden tutup sürüklediği, kızı satın aldığı için eni konu memnun amerikalının da ardından yürüdüğü görülüyordu.

Ama çokluk göz belirli bir şeye, bir hikâyeye, özelliği olan bir olaya rastlıyamıyordu. Bu ticarî havada, bu çılgınca kaynaşma içinde arz, çağrı, palavra, haykırış ve yağcı sözler bizi şaşırtmış, başımızı döndürmüştü. New York, Paris, Londra'nın bazı piyasa mahallelerindeki havaydı Hong-Kong'da görülen. Ama burada ticaretten başka şey yoktu, bu ticaret hiçbir yerde görülmeyen bir vahşetle, korkunç bir saplantıyla kendini göstermekteydi.

Bütün karşıt durumlar için, meydan okuma sözü kullanılamaz. Örneğin, komünist ülkelerin

«her zaman» kapitalist ülkelere düşman olduğu doğru değildir. Bazı komünist ülkeler, siyasî ideolojiden çok ayrı nedenlerle bazı kapitalist ülkelere düşmandırlar. Demek bir arada yaşama mümkün, düşmanlık havası ise, **bir arada yaşama** havasının imkânsızlığından gelmiyor. Örneğin İtalya ile Yugoslavya arasında rejimlerin karşıtlığı var, meydan okuma yok.

Tersine, daha önce dediğim gibi, Hong-Kong'la Mao Çin'i arasında meydan okuma var. Özellikle Hong-Kong'da, dünya ile komünist Çin'in birbirlerine meydan okumaları en uzlaşmaz biçimde.

Bu meydan okuma neyle ilgilidir? Uca itilmiş ve zıt iki durumla. Hong-Kong kapitalizmin bütün özelliklerini taşır, kapitalizmin komünizmle ortak yanlarından onda eser yoktur. Öte yandan Mao Çin'inde komünizme has bütün özellikler vardır, komünizmin kapitalizmle ortak yanlarından bir tekine de raslanmaz onda. Hong-Kong'da kapitalist soyutlamada yapılan geleneksel düzeltmeler büsbütün ortadan kalkmıştır. Ne toprak ne köylü, ne ulus, ne millî kültür, ne din, ne dinî gelenek vardır bu şehirde. Paranın kendi başına neler yapabileceğinin amansız örneğidir Hong-Kong Kârdan başka amaç taşımayan, su katılmadık bir tüketim. Öte yandan Mao Çin'i de, revizyonizm adını verdiği, tavizleriyle birlikte komünist soyutlamada herhangi bir düzeltme yapmamıştır. Diğer komünist ülkelerde artık alışılagelen, özgürlük ve iyi yaşama şeklindeki tavizlere yanaşacağa da benzememektedir. Kültür

tilâli, tersine böylesi düzeltmelerin ortadan kalktığını doğrulamış; durumu daha da ciddileştirmiştir. Böylece Hong-Kong'da kâr ve tüketim için yaşanırken Mao Çin'inde tüketim ve kârdan birincisi en aza indirilmiş, ikincisi büsbütün kaldırılmıştır. Daha önce de söylediğimiz gibi sözkonusu olan, son ucuna varmış karşılıklı bir meydan okumadır. Aynı zamanda da bu meydan okuma, bir bakıma, siyasî ve iktisadî olmaktan çok biyolojiktir. Hayat kavgası düzeyinde her şey gerekli ve ölçüsüzdür. Mao Çin'i ile Hong-Kong arasında, geçici bir uzlaşma varsa da, bunun uzun vadede devamı imkânsızdır.

EVET
KOMÜNİSTLER
YAKINIMIZDA

TOKYO, Taipeh, Hong-Kong ve Saygon'dan geçerek - **belki Manillâ ve Kuala-Lumpur'da da inerek** - uçakla Kore'den Bangkok'a gidersiniz şu etkileyici olayla karşı karşıya kalırsınız : Doğu Asya'nın Amerikan dalgasıyla kaplanışı; Amerikalıların Asya'ya taşması. Pasifik Okyanusu, Amerikayı Asyadan ayırır; ama bugün okyanus, kolayca aşılabilen bir çeşit çukurdan başka şey değildir. Amerikalılar Asyaya yerleşmişlerdir. Hem

bu yerleşme yalnız askerî değil, geniş anlamda kültür alanında da olmuştur.

Askerî alanda Birleşik Devletler irili ufaklı ordular - **Formoza'da Güney Kore'de, Vietnam'da, Tayland'da** - anlaşmalar - **Avusturalya, Yeni Zelânda, Filipinler, Hong-Kong** - ve çıkar ortaklarıyla - **Japonya, Endonezya, Malezya** - bütün Doğu Asya'yı kontrol altına almıştır. Kültürel istilâya gelince...

Her türlü istilâda istilâcı, yerleştiği ülkeye kendi kültürünü yaymaya, vermeye çalışırsa kaçınılmaz olarak ve farkına bile varmadan istilâ ettiği yerin de kültürünü alır, kabullenir, benimser. Kaçınılmaz diyoruz; bu söze ilkel trajik anlamını veriyoruz. Dünyanın en eski uygarlıklarından birinin yaşadığı bölgeye girecek yerde, Amerikalılar diyelim ki, Borneo adasını istilâ etselerdi, kısa sürede istemeden ve farkına bile varmadan **«Borneolulaşırlardı».**

Bu çocuksu, karnı tok sırtı pek, çevik askerler, gevşek ve **«kokusu alınmış»** sarışın kadınlar, sözünü ettiğim şehirlerdeki otelleri işgal eden, havaalanlarından geçen, bir şehirden öbürüne giden uçakları dolduran beyaza yakın sarı saçlı çocuklar, farkına varmadan Asya'dan ne alıyor? Asya'nın nesini benimsiyorlar?

Amerikalıların neden Asyada bulundukları, kendi ağızlarından söylendi. Onları buraya yerleşmeye iten komünizm saplantısı, nefreti. Amerikalıların **«durdurma»** savaşından söz ederken **«komünizm»** dediğimizde Marks, Lenin ve belki

Stalin'in gerçek, nesnel komünizmini kastetmiyoruz. Mitolojik ve aşınmış, hem patlayıcı hem tutarsız, Amerikalıları düşman sayan ülkelerin sık kullandıkları o **«emperyalizm»** sözcüğünü andıran bir sözcüğe başvuruyoruz. Komünizmle emperyalizm, hiç kuşkusuz birer gerçek. Ama, işin garibi, **«komünizm»** ve **«emperyalizm»** sözcükleri komünizmle emperyalizmin nesnel gerçeklerini belirtmiyor, bu sözcüklerden yararlananların duygularını gösteriyor. Belirsiz, yanıltıcı, gerçek dışı bir şey.

Demek Amerikalılar komünizmi durdurmak için gelmişler Asya'ya. Aynı zamanda da Asyalılardan, ileride **«Amerikan usulü Hayat - american way of life»** ı düzeltip değiştirme, bütünlüğe kavuşturma amacı güden bir şey alıyorlar. Bu değişim, bu düzeltme, bu bütünlük neyle ilgili? Gidip kendi gözleriyle görmek, komünizm denen şeye parmaklarıyla dokunmak bile önemli bir düzeltme denebilir. Oysa Asya'da yalnız komünizm yok. Ondan önce, belki daha da önemli bir takım inançlar vardı.

Burada pek akılcı olmayan, yaradılışımız gereği pek de sevmediğimiz bir şey yapacak, kehanette bulunacağız. Ama, örnek niyetine, Birleşik Devletler'in Japonya ile savaş ve özellikle Japonya'yı işgallerinin sonuçlarını belirtmekle yetineceğiz. Japon kültürü, Japon zevki, Japon gelenekleri, Japon dünya görüşü anglo-sakson ve katı Amerikalıda, sanıldığından çok yerleşti. Amerikanın Asyaya bu kaçınılmaz taşmasının ilk adımı Japonya ile savaş ve Japonya'nın işga-

li oldu. Nefret ve aşkla karışık bu birleşme, bu bir araya gelme ya da gelmeye çalışma çabasından...

Çukurlara, tümseklere, önemli olduğu kadar da etkisiz yol yapımlarının sonucu su birikintilerine dalıp arabayla Seul şehrinde, Panmunjom'a doğru gidiyorum. Yani Kuzey Kore sınırına.

Yanımda sevimli, güler yüzlü, terbiyeli, inatçı inanılmaz ve değişmeyen iyimserlikte bir Güney Kore'li memur var.

— Seul bitmek tükenmek bilmiyor, diyorum. Merkezi küçücük ama şehir uçsuz bucaksız. Dış mahalleler şehrin merkezinden başlıyor, sonu gelmiyor.

Gülümsiyerek

— Kısa süre öncesine kadar 300.000 nüfuslu bir merkezdi Seul, diyor. İmparatorlar, bahçe ve saraylar yaptırmışlardı; Japonlar birkaç bina ile otel eklediler. Savaş sırasında köylerden gelen kalabalık şehri kapladı. Bugün Seul'ün nüfusu dört milyon.

— Peki ama bu dört milyon kişi ne yapıyor, nasıl yaşıyor? Seul zengin bir şehir mi? Sanayi gelişmiş midir Seul'de?

Yine gülümseyerek :

— Şehir zengin değil, diyor. Sanayi de gelişmemiştir pek. Ama zenginleşecek, sanayii de biz yaratacağız. Çalışıp ilerlemek için köylerden gelen bütün bu insanları çalıştıracak, ileri götüreceğiz.

Çalışıp ileri gitmek? Birbiri ardından küçük evler, koca tabelâlı, minicik vitrinli dükkânlarla, barakalarla dolu yola göz gezdiriyorum. Ara sıra daha büyük ama eski bir ev, ya da güzel görünüşlü, modern bir yapı ortaya çıkıyor. Kaldırımlar, koşuşan ve birbirine karışan insanlarla dolu. Her çeşitten bir araba ırmağı, daha önce sözünü ettiğim yol çalışmalarının ortaya çıkardığı çukur ve tümseklere doğru kıvrılarak akıyor.

— Zenginliklerin, yönetici grupların, fabrikalarla malların birikimi sonucu ortaya çıkan şehirler vardır. Bir de savaş, köylerdeki işsizlik, korunma ihtiyacı gibi iktisadî olmayan nedenlerin meydana getirdikleri. Birincilere, Japonya dışında yalnız Batıda raslanır. İkincilerin ise hepsi Doğudadır. Bana kalırsa Seul bu ikinci kategoriye giriyor.

Bir gülümseme daha lûtfediyor.

— En kısa sürede birinci kategoriye geçmesini sağlıyacağız.

— Ama hem sanayi, hem de hammadde Kuzey Kore'de.

—Sanayii yaratmakla meşgulüz. Hammaddeyi ise ithal edeceğiz. İsviçre'nin de hammaddesi yoktu, bir sanayi ülkesi haline geliverdi.

— İsviçre? Dik, kayalık, çıplak ve fazlaca parlak, tam Asyalı tepelerin ortasında kalan bir ova. Su baskınına uğramış tarlanın dibinde biriken çamurlu su gibi bu ovanın çukur yerinde de Seul

uzanıyor. Kurulduğu vadiden taştı, komşu vadileri ve vadicikleri de kapladı.

— Güney Kore'de adam başına yıllık millî gelir ortalaması 108 dolar, diyorum. Kızıl Çin'de 120 dolar, Japonyada ise 800 dolar. Çinle Japonyanın millî gelirlerinden hangisini seçerdiniz?
— Tabii ki Japonyanınkini.
— Bana kalırsa Japonya sizden çok ileride.
— İleride ama lütfen şu rakamlar üzerinde biraz düşünün.
— Hangi rakamlar üzerinde?
— 1960 ile 63 yılları arasında, yıllık üretimde yüzde onu bulan bir genel artış oldu. Beşinci iktisadî kalkınma plânının uygulanmaya başlamasından sonradır bu ilerleme. Örneğin geçen yıl, sanayi üretiminin, ne ölçüde arttığını biliyor musunuz? Yüzde onsekiz!

— Rakamlar üzerinde yargıya varacak durumda değilim. Daha çok gördüklerime bakarım ben. Kore, **hiç olmazsa şimdilik,** az gelişmiş ve yoksul, kocaman ve karmakarışık, halkının çok kötü bir hayat yaşadığı başkentiyle, büyük ölçüde bir tarım ülkesi görünüşünde.

— Evet halkın yaşayışı kötü, ama düzelecek.

Sonunda şehrin dışına çıkabildik. Şehirde savaşın etkileri görülüyordu. Şehir dışında ise savaşın kendisi ya da pek sağlıklı olmayan onbeş yıllık **«ateş kes»** in yarattığı garip durum görülüyor. Yemyeşil ovaya kara, alçak ve hareketsiz şişkin koca bulutlarla kaplı gökyüzünden incecik bir yağmur dökülüyor.

Bir kamyon dizisinin ardından, yürüyen bir adam hızıyla gidiyoruz. Bu kamyonlar asker dolu. Başlarında miğferleri, iki sıra, öne eğilmiş askerler. Bize bakıyorlar ama belki görmüyorlar bile. Biz de Amerika'nın Kore ve Asyaya müdahalesi denen **gözüaçık düşün** bir parçasıyız. Bir dönemeçte kamyon dizisi, iki nöbetçi arasından geçerek dikenli tellerle çevrili bir kampa giriyor. Top çekerleriyle dizi dizi toplar, beyaz bir yıldızla yeşile boyanmış zırhlı araçlar, hazır getirilmiş kondurulmuş barakalar, yeşile boyalı kışlalar, ve dört bir yanımızda gidip gelen askerler. Sonunda kampı geçip hızımızı arttırıyoruz. Rehberime soruyorum :

— Kore'deki Amerikan askerlerinin sayısı kaç?
Gülümsüyor. Cevap veriyor :
— Ellibin.
— Güney Kore ordusu kaç kişilik?
— Güney Kore ordusunun mevcudu 600.000
Bir süre sustuktan sonra ekliyor :
— Dünyanın en güçlü ordularından biridir.
— Vietnam'da kaç askeriniz var?
— Kırkbeşbin.
— Kuzey Vietnam da Kuzey Kore'nin yardımına asker yolladı mı?
— Çin yollamasını isterdi ama Kuzey Kore yollamadı.
— Çin'in isteyip Kuzey Kore'nin reddettiği nereden biliniyor?
— Pekin'in duvar gazeteleri birden Kuzey Kore hükümetine saldırmaya başladı. Ondan anlaşıldı.

Üstelemedim. Kore Asya'nın Polonyasıdır. Çin, Rus, Amerikan ve İngiliz etkisi yüzyıllardan beri bu ülkede savaşır durur. Bugün için sonuç, Kore'nin ikiye bölünmesidir. Arabamız ilerliyor. Derken bir sıra Amerikan askeri göründü. Yağmur altında, tek sıra olmuş, yolun kıyısından ağır ağır yürüyorlar.

Çoğu iri yarı, ince, sarışın. Sağda solda ufak tefek esmer biri. Ya İtalyan ya da Porto-Riko asıllı olmalı. Arada bir zenci. Yan gözle, sıkılmışcasına, kayıtsız bize bakıyorlar. Yolumuza devam ediyoruz. İşte tanklar. Neden bilmem, eski çağların savaş fillerini hatırlıyorum. Aynı ağır aynı kocaman, güçlü, tepesinde kayıtsız, sanki insanlık dışı, minicik, yuvarlana yuvarlana giden yığının ezebileceklerine aldırmayan bir fil sürücü -asker. Hortum gibi, ürkütücü, ileriye bakan toplar.

Birkaç kilometre daha gidiyoruz. Üstünden geçen köprüye yaklaştıkça dikkatimi çeken, büyük, çok büyük bir nehir görünüyor. Geniş dirsekler, çamur rengi su, güneyde sığ ve batak, kuzeyde sarp, kayalık kıyılar. Yalnızlık, doğanın kimsesiz, çöl havası. Hemen, yıkılan köprülerin onarılmasını bekleyerek kıyılarda duran savaş geliyor insanın aklına **- hep Kore savaşı -.** Nehir savaş felâketinden, işgalden ve geri çekilmeden söz ediyor. Köprü dar, madenî. Köprünün üstünde karanlık, somurtuk ve kapanık yüzlü Amerikan nöbetçileri yürüyor. Köprünün öbür ucunda, bir denetim noktasının yanında başka nöbetçiler var. Rehbere :

— Burada da amma tedbirli davranıyorlar, diyorum.

— Komünist sızmalarına karşı, diyor.

— Sık sık görülüyor mu?

— Geceleri, arada gündüz bile geçiyorlar nehri. Dikkatli bakın, ileride, sazların arasında Amerikan devriyelerini görüyor musunuz? Ne sandınız? Bu sızmalar yüzünden onüç yıldır Seul'de gece sokağa çıkma yasağı var.

Bir şey sandığım yok. Buraları görmeye geldim. Yağmurla ıslanmış yemyeşil kırda, kara bir ilkbahar göğünün altında, çiçek açan akasyaların kokusu içinde araba ilerlemeye devam ediyor. Sonunda askerden arınmış bölgeye varıyoruz. Kore mimarisine uygun, üzerinde buranın askerden arınmış bölge olduğu yazılı küçük zafer takının yanına geliyoruz. Araba biraz değişen bir görüntü içinde ilerliyor. Daha önce buğday ve çeltik tarlalarının arkasından geçmiştik. Şimdi çevremizde yabanî otlardan, ağaçlardan başka şey yok. Her yerde bir bırakılmışlık. Rehber bize :

— İşte askerden arınmış bölge, diyor. Burada kimse yaşamaz, kimse çalışmaz. Bu bölge yabanileşti. Biliyor musunuz, kimse avlamadığından hayvanlar da üredi, çoğaldı.

— Hangi hayvanlar?

— Karacalar, tavşanlar, sülünler. Bakın, bakın!.. Yüksek otların arasında, özgür ve mutlu, birbiri ardından koşan iki karaca görüyorum. Ötede, ağaçların arasındaki bir açıklıkta koşuşan iki sülün, biz yaklaşınca uçuveriyorlar.

— Sanki dünya cenneti, diyorum. Ne insan, ne kültür, yalnız ot ve özgür hayvanlar var.
Gülüyor.

İşte, savaş turistlerinin yola çıktıkları yer. Amerikalılar biraz propaganda, biraz da doğuştan eğitici olduklarından ateş kes sınırını Niyagara şelâlesi ya da Kayalık Dağlardaki gayjer'ler gibi turistik bir ziyaret yeri haline sokmuşlar. Az görülmüş doğal bir olayı seyreder gibi sınıra gidip Kuzey Kore'ye bakıyorlar. Otobüsler Koreli ve Batılı turistleri taşıyor; otomobiller de, benim gibi yalnız yolcuları. Uzun ve alçak, hazır konduruluş bir yapıya giriyoruz. Üniformalı bir Amerikan binbaşısı bizi karşılıyor. Bize yol gösterecek, bilgi verecek. Dante'ye yol gösterecek Vergilius o. Oturmamızı rica ediyor, eline bir değnek alıp sehpa üstündeki bir takım levhalarda, onbeş dakikada ateş kes bölgesinin hikâyesini anlatıyor.

Yeknesak, ağır, sakin, bilimsel bir sohbet havasında, arada bir nükteyle karışık, bütünüyle bir Amerikan kolejindeki dersi andıran konuşmasını dinliyoruz. Sonra yine dışarı çıkıp arabaya binerek sınırın yolunu tutuyoruz. Yağmur dinmiş. Arabadan indiğimizde akasya yapraklarından başımıza sular damlıyor, çamurlu yoldan, gözleme noktasına çıkıyoruz. Hipodromlarda görülen cinsinden bir küçük kürsü. Amerikalı binbaşı bizi oturtuyor. Uçsuz bucaksız, ıssız, vadi ve tepelerden ibaret bir görüntüyle karşı karşıyayız. Binbaşı

— Komünistler şurada, diyor.

Yüzü gözü pek boyalı, her tarafından sağlık taşan grubumuza az önce katılan bir Amerikalı kız bütün gücüyle sakızını çiğneyip soruyor :

— Nerede?

— Orada, şu ağaçların arkasında.

— Komünistler orada mı?

— Evet, komünistler orada.

— Doğru mu?

— Evet doğru.

— İyi ama görünmüyorlar.

— Bir köy var, tepe gizliyor.

— Bir komünist köyü mü?

— Evet, evet bir komünist köyü.

— Köy halkının hepsi de komünist mi?

— Evet, hepsi komünist.

Büyük bir sessizlik çöküyor ortalığa. Binbaşı kayıtsızlıkla ekliyor

— Üzerimize ateş edebilirler. Arada bir yapıyorlar da.

Köprüden iki ateş kes komisyonunun ondört yıldan beri her gün toplandığı yere gidiyoruz. Yeşil, çiçekli tepeler arasında, bir yanında kore mimarisine uygun, tatlı Napoli dondurması renklerinin canlılığında küçük bir meçhul asker anıtı, öte yanına hazır kondurulmuş, kimi maviye kimi yeşile boyalı bir sürü barakanın bulunduğu yer burası. Yeşil barakalar Kuzey Kore'lilerin, maviler Güneylilerin. Binbaşı açıklama yapıyor :

— Ateş kes çizgisi barakalar arasından geçiyor, iki komisyonun çalışmalar yaptığı masayı ortadan ikiye bölüyor. İsterseniz bir oturuma katıla-

bilirsiniz. Pencereden bakabilirsiniz demek istiyorum. Şu sıra toplantı yapıldığını sanıyorum. Peşinden gelmemiz için işaret ediyor, mavi barakaların en büyüğüne yaklaşıp gizlice eğlenti gözetleyen dilenciler gibi burnumuzu pencerelerden birinin camına yapıştırıyoruz. Yeşil bir masanın ikiye böldüğü, uzun, alçak odayı görüyoruz. Kuzey Koreliler bir yanda oturuyorlar. Kırmızı şeritli, koyu zeytuni giysileri, sert, katı, ciddi, düşman bir görünüşleri var. Öte yanda Amerikalılarla Güney Koreliler Güney Korelilerden ikisi üniformalı, Kuzeyliler kadar ciddi ve düşman bakışlı. Amerikalı subay ise üniformasının kollarını sıvamış. Güçlü kuvvetli, sarışın, kolları sapsarı kıllarla kaplı biri. İki komisyon tartışıyor gibi. Ağızların açıldığı, ellerin hareket ettiği görülüyor ama ses duyulmuyor. Sakız çiğneyen kız

— Ne konuşuyorlar? diye soruyor.

— Gününe bağlı. Arada saçma sapan şeylerden söz ederler. Meselâ geceleri sınır direklerinin yer değiştirmesinden.

— Ne direkleri bunlar?

— Sınırı belirten direkler vardır. Gece Kuzey Koreliler gelip bunların yerlerini değiştiriyorlar. Gündüz de biz eski yerlerine götürüyoruz. Bu olaylar komisyonlara yeni bir tartışma konusu çıkarabilir.

— Bundan başka neden söz ederler?

— Dün bir mayın, Amerikan askerî yapılarından birini havaya uçurdu. Bizden iki kişi öldü. Birkaç gün sonra mayın konusu tartışılacak. Tartışılırsa tabii.

— Bunun gibi olaylara çok raslanır mı?
— Bugüne kadar ateş kes anlaşmasının Kuzey Koreliler tarafından 5300 kere bozulduğunu ortaya çıkardık. Onlar da, bizim ateş kesi 42.311 kere ihlâl ettiğimizi söylediler. Biz 89 tanesini tanıdık, Kuzey Koreliler ikisini.
— Bu komisyonlar ne kadar zamandır toplanıyor?
— Ondört yıldır her gün.
— Ondört yıldan beri mi?
— Evet. Hep savaş halindeyiz. Ateş kes barış anlamına gelmez, yalnız savaşılmadığını gösterir.
— Ne zaman barış yapılacak?
— Kim bilir? Belki hiç bir zaman.
Yüzümüzü camlara yapıştırıp uzun süre bakıyoruz. Sonra birden iki komisyon üyeleri de ayağa kalkıyor, birbirlerini askerce selâmlayıp dönüyor, kendi kesimlerine gidiyorlar. Biz, Kuzey Korelilerin çıkması gereken kapıya koşuyoruz. Yağmur başladı, Kuzey Korelilerin binadan çıkıp yağmur altında ağır ağır uzaklaştıklarını görüyoruz. Kız merakla soruyor
— Bunlar komünist mi?
— Evet, hepsi komünist.
Binbaşı bir süre sustuktan sonra :
— Size orada, Kuzey Kore topraklarında bir haberci güvercin kafesi gösterebilirim. Söylenenlere göre Kuzey Koreliler güvercinlere, yeşil boyalı komünist barakaları üzerinden uçup mavi renkteki kapitalist barakalardan kaçınmayı öğretmişler.

Bu haberin bizde yarattığı tepkiyi anlamak için bir an duruyor. Sonra da ekliyor :

— Ama sizi oraya götürmiyeceğim, çünkü bu anlattığım doğru değil. Güvercinlerin renkleri ayıramadığı ispatlandı. Hem yağmur da yağıyor. Hadi, gelin, çay içelim.

ALBERTO MORAVIA

MAO'NUN KÜLTÜR İHTİLÂLİ

Çinde ne oluyor ? İspanyolların Amerikayı keşfi ya da 1789 Fransız İhtilâli kadar önemli bir olay mı ? Çağdaşlarımızın, farkına bile varmayıp önemini anlıyamadıklarından, sonradan büyük pişmanlık duyacakları hadise mi ? Alberto Moravia, bir düşünceyi kafasından geçirip üzerinde dikkatle durmayacak kadar dünya ve insanlarla ilgisiz değil. Bu nedenle kalkıp Çin'e gitti.

Çin gerçeğini anlıyabilmek için teorik ve tarihî açıklamalara başvuruyor ama büyük bir gözüpeklikle yol alıp gerçeğe parmak basabiliyor. Çin'de çok önemli bir beşerî olay sözkonusu: gözlem, heyacan, duygu, şiir, bütün antenleri seferber edip bu olayı karşılamak gerekli.

Kültür İhtilâli geçiren Çin üzerine bakışını sunuyor Moravia. Bu bakış bir yargıdan daha önemli...

4

10 LİRA

DURAN OFSET BASIMEVİ 27 71 34